magazin istoric

ANUL II
Nr. 2 (11)
FEBRUARIE 1968

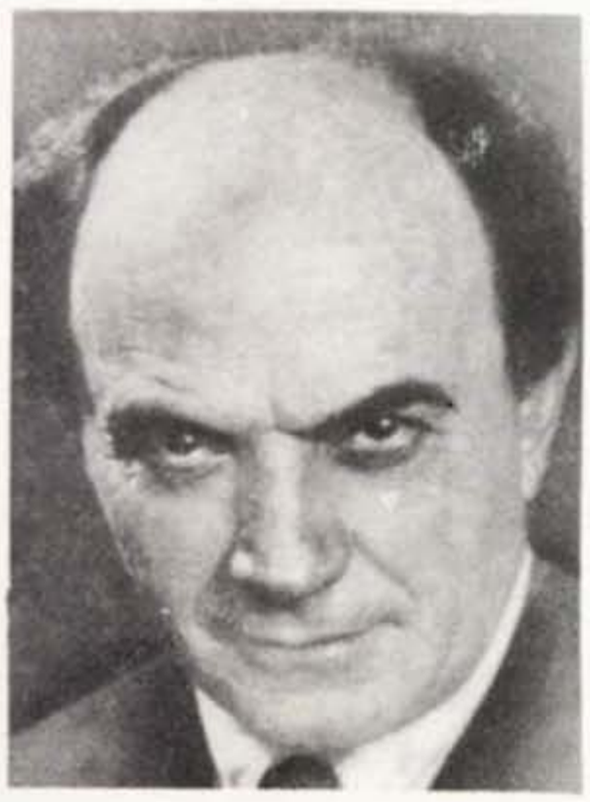

SUMAR

1	*Buzeştii*	*DUMITRU ALMAŞ*
6	*1933*	*D. SORESCU*
14	*Rădăuţi, necropola primilor voievozi ai Moldovei*	*NICOLAE GRIGORAŞ*
18	*Ecouri internaţionale. Un mare eveniment : partid unic muncitoresc în România*	*GHEORGHE ŢUŢUI*
21	*Enigme ale istoriei : moartea lui Dag Hammarskjöld — crimă, sinucidere sau greşeală de pilotaj ?*	*JACQUES DE LAUNAY*
27	*Manifestul comunist în România*	*MARIAN ŞTEFAN*
28	*Jurnal*	*N. D. COCEA*
34	*Vîrste matusalemice la români*	*ŞTEFAN MATEŞ*
36	*Buchenwald*	*I. MICU*
42	*„Minunea" de la Maglavit*	*GH. I. IONIŢĂ*
46	*O viaţă întru luminarea neamului : Gheorghe Asachi*	*GH. UNGUREANU*
53	*„Neoiobăgia" în corespondenţă inedită*	*DAMIAN HUREZEANU*
58	*Imperiul comercial Kilwa*	*BASIL DAVIDSON*
63	*Microarhiva „Magazin istoric" : Hohenzollernii, Coburgii şi Romanovii între ei*	
66	*Descifrarea vechilor scrieri : Hieroglifele*	*ŞERBAN ANDRONESCU*
70	*Bătălia Stalingradului*	*ION CUPŞA*
76	*Memorii*	*C. ARGETOIANU*
87	*Un duel... radiofonic*	*I. ŞERBĂNESCU*
89	*Panoramic editorial*	
91	*Poşta redacţiei*	

magazin istoric

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ
SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

COLEGIUL DE REDACŢIE

Dumitru Almaş (director), **Constantin Antip, Virgil Cândea, Hadrian Dalcovîclu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei, Cristian Popişteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-şef adjunct), **Aurică Simion, Ştefan Ştefănescu.**

BUZEŞTII

Poate ar trebui să pornim de la pisania mănăstirii din Căluiu. Or de la lespedea de mormînt din biserica de la Stănești, unde-i sculptat Stroe Buzescu în apriga luptă cu tătarul, o luptă singulară, între doi cavaleri care vor să hotărască o victorie, cu cît mai puține jertfe de sînge uman. Poate ar trebui să pornim de la baladele populare care cîntă isprăvile celor „trei Buzești și trei Căpleşti", strălucită treime de viteji, chibzuiți și avîntați totodată : zmeii Țării Românești". Dar bunele reguli ale unui studiu cer să începem cu nașterea eroilor, cu apariția lor în istorie, urmînd legea cronologiei.

De bună seamă că genealogii se vor mai sfădi multă vreme, pe tulpina și încrengăturile familiei Buzescu. Vor mai discuta încă, în contradictoriu, originea fraților Buzești — Preda, Radu, Stroe. Pentru că istoricii descoperă și vor descoperi mereu documente care relevă fapte mari sau mărunte din viața acestor trei stîlpi ai conducerii Țării Românești, la sfîrșitul secolului al XVI-lea și în prima decadă a celui de al XVII-lea. Dar oricîte știri noi vor mai apărea de aici încolo, ele nu vor face decît să amplifice, să învie și să lumineze istoria pasionantă și dramatică a unei familii feudale românești, dintre cele mai puternice, mai rîvnitoare și mai pătimașe de averi, dar și mai dornice de fapte neobișnuite, mai însetate de libertate și de glorie, glorie înaltă, cavalerească, specifică în toată Europa acelei vremi.

Legenda și balada populară i-a îmbrățișat ca pe niște personagii deosebite. Le-au cîntat isprăvile în cadență eroică. Le-au hiperbolizat puterea cu metafore împrumutate din basmele cu feți frumoși și smei fioroși. Și nu se putea altfel. Între viața acestei remarcabile familii feudale românești și poporul român de pretutindeni s-a realizat, în 1600, o comunitate de gînd și de faptă : scuturarea jugului otoman și unificarea Țărilor române, în scopul menținerii libertății. Căci Buzeștii : Preda, Radu, Stroe, tustrei fruntea taberei războinice a „boierilor cei noi", cum îi apreciază N. Iorga, au fost nu numai stîlpi de nădejde ai domniei lui Mihai vodă Viteazul, ci și, într-un anume fel, continuatorii lui.

În linie bărbătească, descindeau, se pare, dintr-un oarecare Duduc, apoi din Vlad, banul de pe vremea lui Neagoe Basarab, tatăl lor fiind Radu Buzea vel armaș. Locul de baștină a fost satul Cepturoaia, iar necropolă a familiei, mănăstirea Căluiu, zidită de Radu mare clucer, împreună cu frații lui, Preda spătarul și Stroe postelnicul. E și azi o foarte interesantă zidire, operă a unor meșteri transilvăneni, care vor fi ridicat și casele și zidul de incintă, puternic ca o cetate. Și au pus Buzeștii pe Mina zugravul să înveșnicească pe zidurile acestei mănăstiri nu numai chipul lor de ctitori, ci și pe al lui Petru Cercel și, mai ales, pe al lui Mihai vodă Viteazul, semn că se considerau rude și că în vecie s-au vrut legați de zodia lui, cum sînt legate stelele Carului mare de Steaua polară.

DUMITRU ALMAŞ

După mamă, Buzeștii descindeau dintr-un vel ban Mogoș, ctitorul mănăstirii Stănești. Maria, soția lui Radu armașul, era un fel de vară cu Stanca, soția lui Mihai Viteazul. Radu Buzescu, mare clucer, s-a căsătorit întîi cu o Stanca din Boldești și apoi cu Preda, fiica banului Mihalcea, și el unul din oamenii de nădejde ai voievodului întregitor.

Stroe Buzescu și-a luat soție pe Sima, probabil din familia boierilor Rudeni, sora lui Teodosie Rudeanu, cărturar ales, cronicar și vestit logofăt al lui Mihai Vodă. Rudenii erau de asemenea neam cu doamna Stanca.

În fremătătoarea lor viață, „strîngători" de toate cîte sînt ale acestei lumi, Buzeștii au adunat zeci de sate, în vremea domniei lui Petru Cercel, a lui Mihai Viteazul și a lui Radu Șerban. Asta a pricinuit mari dureri și suferințe norodului de pe ogoare. Documentele consemnează zeci de procese împotriva cumpărărilor cu bani sau silite săvîrșite de Buzești. Căci „Buzeștii erau și ei niște oameni cu inimă caldă pentru lucrurile înalte, niște buni luptători în războaie drepte — îi descrie Nicolae Iorga. Fără să fie mai lacomi decît alții, Mihai trebuia să-i urmeze : pămînturile multe ridicau sus pe acela care le aduna în mîna sa..."

Au strîns Buzeștii, ca și Stoichiță din Strîmba, ca și Udrea Băleanu banul, ca și Rudenii, ca și Mihai Vodă însuși, multe averi. Dar nu le-au risipit pe desfătări și lucruri deșarte, cum au făcut atîția. Ci pe arme și oști, pe solii spre multe părți ale pămîntului românesc și ale Europei, ca să împlinească marele vis al independenței și Unirii românești.

Cînd Alexandru cel Rău l-a surghiunit pe Mihai, Stroe Buzescu l-a însoțit în Transilvania și la Constantinopol. Apoi, îndată după obținerea domniei, Mihai Vodă l-a trimis repede în țară ca locțiitor. Preda și Radu Buzescu i-au pregătit înscăunarea la București, spre sfîrșitul lui octombrie 1593. De aici încolo nu-i eveniment desfășurat în vijelioasa domnie a Viteazului, în care să nu intervină numele, gîndul și fapta Buzeștilor. L-au slujit cu vrednicie, cu ambiție, cu fidelitate și cu eroism în toată măreața și mișcătoarea lui epopee, din clipa cînd a tras spada, în noiembrie 1594, și pînă la prăbușirea de la Turda, în august 1601.

De remarcat că faptele Buzeștilor se presară, cu dărnicie, nu numai în perimetrul celor opt ani ai lui Mihai Vodă, ci și în cei zece ai lui Radu Vodă Șerban, din multe privințe continuatorul luptei pentru independență și unire. Războiul antiotoman „a fost hotărît în Țara Românească de o adunare de boieri și a însemnat izbînda politicii boierilor olteni", scria P. P. Panaitescu. În fruntea acestora se aflau, desigur, Buzeștii.

Temerara pornire la luptă din 1594 nu se poate înțelege fără Buzești. În noiembrie 1594, stolnicul Stroe poartă, cu pricepere și putere de convingere, solia la Iași la Aron Vodă, atrăgînd Moldova în sfera politicii antiotomane, inițiată de Mihai Vodă.

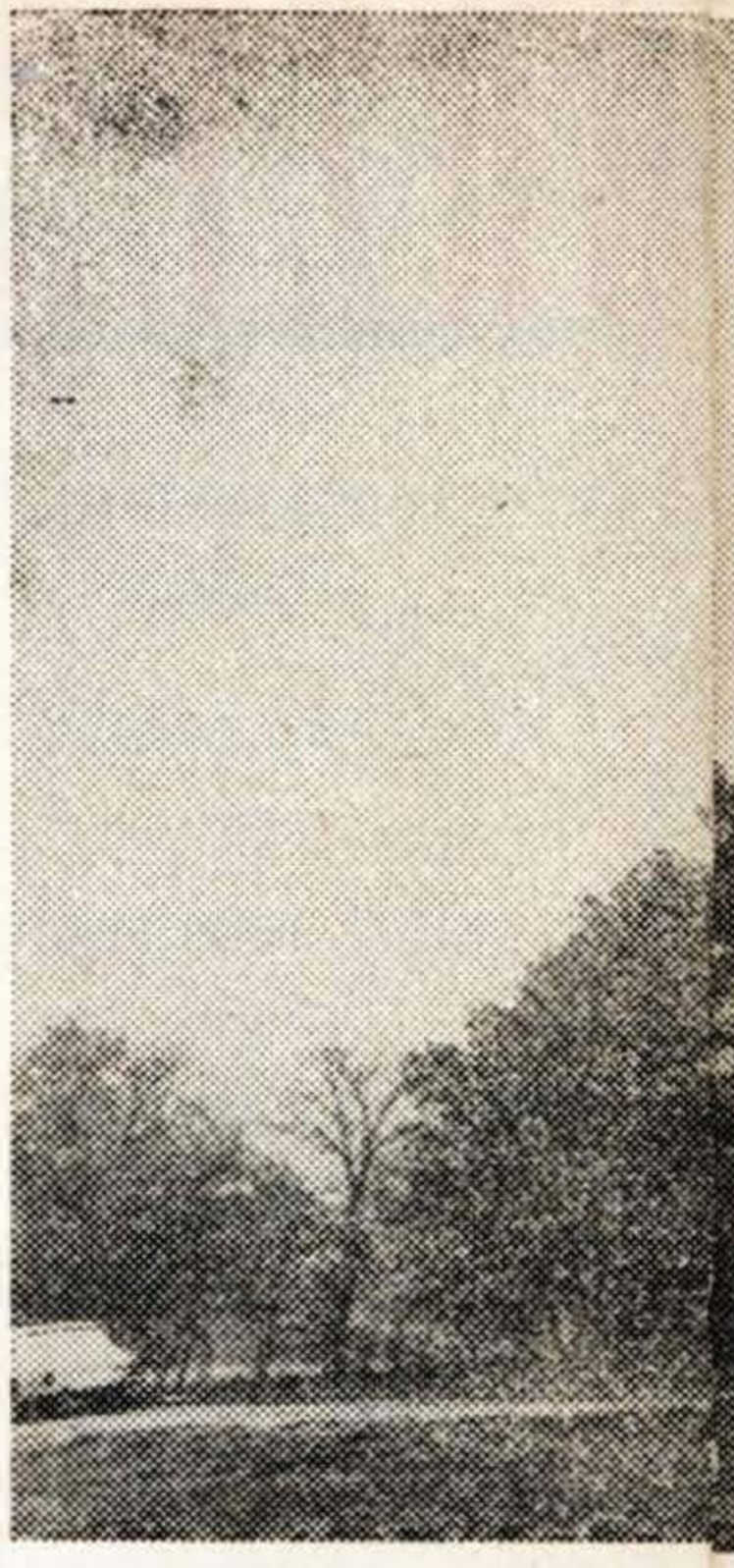

Poarta de intrare a mănăstirii Căluiu, ctitoria fraților Buzești

Același lucru îl face Radu Buzescu, trimis la Alba Iulia, la Sigismund Bathory, ca sol al libertății : „...și Batîr Jicmon craiul încă legă jurămînt cu Mihai-vodă, ca să fie nedespărțiți unii cu alții", scrie cronica.

Și abia sosit de la Iași, Stroe joacă rolul prim în pornirea efectivă a luptei : participă la nimicirea cămătarilor și ienicerilor încasatori de biruri, adunați în București, în casa vistiernicului Dan, la 13 noiembrie 1594. În aceeași zi, Stroe Buzescu „se și răni la mîna stîngă". A fost o rană prevestitoare.

În ianuarie 1595, cînd tătarii porneau să jefuiască țara, Mihai și-a instalat tabăra la Hulubești. De aici, trimise pe Radu, Preda și Stroe Buzescu să-i întîmpine cu cetele lor. Și, la 8 ianuarie, Buzeștii cuceriră la Putinei întîia lor victorie. Peste o săptămînă, tot Buzeștii cu oștile lor îi zdrobiră pe tătari la Stănești. „Atunci au pierit și nepotul hanului cu mulțime de tătari", semnala cronica. Pentru Stroe altă prevestire. În aceeași lună, Preda și Radu Buzescu spulberară peste Dunăre turcii ieșiți din Hîrșova într-ajutorul tătarilor, trecură Dunărea pe pod de gheață „și aprinseră și Hîrșova".

Preda și Radu Buzescu au făcut apoi parte din acea mare solie de „boiari bătrîni sfetnici", care a mers la Alba Iulia și a încheiat un tratat de alianță cu Sigismund Bathory, în 20 mai 1595. Deduc că Buzeștii n-au fost de acord cu clauzele acestui tratat. Dar n-au avut încotro : o puternică armată otomană se îndrepta spre Dunăre și românii aveau mare nevoie de aliați. Cronica, scrisă probabil din îndemn buzesc, sublinia că boierii

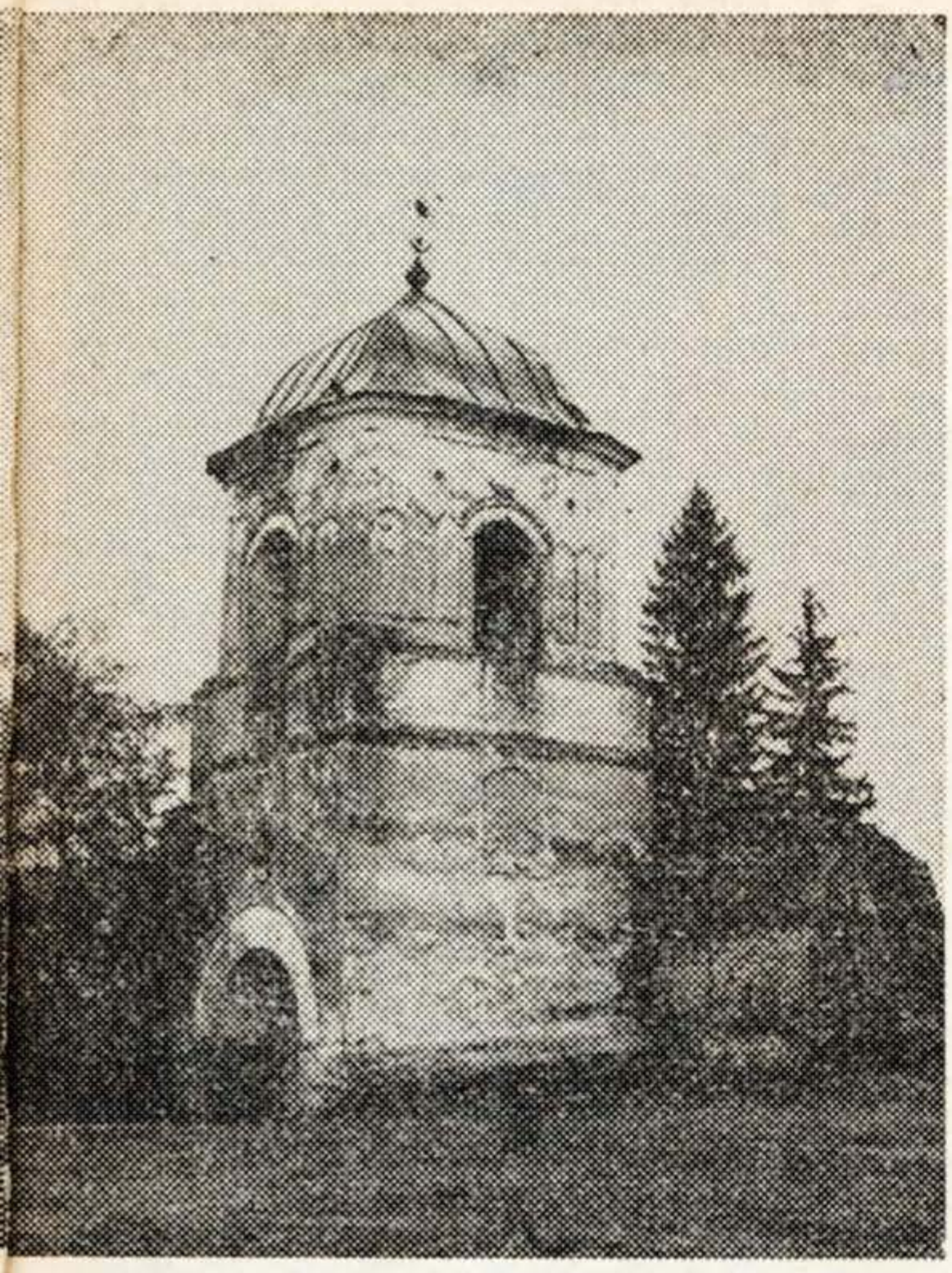

ar fi trebuit să încheie altfel de tratat : să nu fie Mihai Vodă „ascultător de Batîr Jicmon, iar de țară să n-aibă scădere, ci să și-o ție deplin ; și să se ajute unii cu alții, cum le-au fost jurămîntul dintîi". «Ei, nevrînd să poarte vina relei credinți — comentează istoricul Ion Sîrbu — mărturisesc în letopiseț cum „se nevoia să slujească domnul-său în dreptate", dar că „de neprieteni fură biruiți", în mijlocul cărora „învrăjbitorul diavolul umblase"».

În august 1595, cînd Sigismund Craiul își celebra căsătoria cu Maria-Christina, Mihai i-a trimis, cu daruri bogate, pe Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu, să-l reprezinte.

Numele Buzeștilor strălucește și în epopeea de la Călugăreni, în bătălia de la Tîrgoviște, ca și în cea finală de la Giurgiu, cînd românii au aruncat în Dunăre rămășița oștilor lui Sinan-pașa. Cum însemna și cronica : „Tăind Mihai mulțime de turci îi înecară în Dunăre și sparseră și cetatea, fiind atîta perire în turci. De abia au scăpat Sinan-pașa cu puținea oaste, și cu multă rușine fură scoși din țară. Și scoaseră de la mîinile lor robi mulți fără număr. Și de acolo să întoarseră cu veselie și cu multă dobîndă..."

Cu averile lor, cu priceperea lor diplomatică și militară, ca și cu vitejia lor personală, frații Buzești au contribuit la marele act de cucerire a independenței țării.

Apoi au stat în sprijinul politicii lui Mihai Vodă, în toți anii următori. Cînd trebui să se ducă la Alba Iulia, să închege sfat cu Sigismund Bathory, ca să spulbere o „pîră mincinoasă", ori să-l îndemne la luptă pe acel slăbănog crai al Transilvaniei, Mihai Vodă se însoțea de Radu Buzescu și de banul Mihalcea, de Stroe și Preda Buzescu. În asemenea călătorii peste Carpați, cum a fost cea din decembrie 1596, Mihai Vodă declara cu geniu politic și militar și cu uimitor spirit de sacrificiu, că „a venit cu deosebire pentru a îmbărbăta și a ruga pe alteța sa (pe Sigismund), să mîne înainte războiul propunînd ca loc al lui Țara Românească, ca una care e mai aproape de inima împărăției turcești ; de unde, învingîndu-se, s-ar putea face cele mai mari cîștiguri, iar la întîmplare de nenorocire creștinătatea ar suferi mai puțină pagubă decît altundeva". Iar în 1598, cînd „turcii începură a se semeți și începură iar a prăda și a robi țara", Buzeștii se aflau în ofensiva pornită de Mihai peste Dunăre pînă în Balcani. La asediul Vidinului, temerar și vulcanic cum era, Mihai Vodă s-a avîntat prea mult în rîndul dușmanilor. Și cît pe ce era să fie străpuns de sulițe otomane. Dar „Preda Buzescul și cu frate-su Stroe stolnicul... grăbiră și tăiară capul turcului și pre celelalte soții ale lui și izbăviră pre Mihai-vodă din mînile turcilor. Și multă bărbăție arătară buzeștii înaintea lui Mihai-vodă, căci se luptară cu vrăjmașii și izbăviră pre domnul lor den peire".

În scurta dar energica pregătire pentru unirea cu Transilvania, Buzeștii au fost, de asemeni, bărbații politici aderenți întru totul la măreața faptă. În planul militar al acestor acțiuni Radu Buzescu a condus, împreună cu Udrea banul, aripa stîngă, alcătuită din oștile Jiului și ale Mehedinților. Trecînd pe la Turnu Roșu, această oaste a lovit în clipa cea mai potrivită armata lui Andrei Bathory, și a determinat victoria de la Șelimbăr, din 18 octombrie 1599. Apoi, alături de Mihai, au intrat în Alba Iulia cu acel impunător și popular alai.

Documentele ni-l prezintă pe Radu Buzescu ca pe unul care a colaborat intens la administrarea și ocîrmuirea Transilvaniei.

După alipirea Transilvaniei, Mihai îl trimite în grabă pe Stroe Buzescu în Polonia, însoțit de Gheorghe Rat, să trateze alianță de pace și bună vecinătate.

Cînd și-a pregătit Mihai Vodă uluitoarea expediție în Moldova, s-a folosit, în primul rînd, de Buzești. Din Iași, Mihai îl trimite pe Radu Buzescu la Tîrgoviște, să-l aducă pe Nicolae-Pătrașcu, feciorul său mult prea crud ca să poată conduce singur. Dacă s-ar fi întîmplat asta, de bună seamă că Radu Buzescu ar fi stat ca un tutore în ocîrmuirea Moldovei, așa după cum a stat Preda Buzescu ca mentor lui Marcu Vodă, trimis la Iași, în toamna anului 1600.

În vara anului 1600, tot din Alba Iulia, Mihai a pregătit „o solie solemnă" către regele și dieta Poloniei, cu scopul de a explica pricinile pentru care alipise Moldova și-l alungase pe Ieremia Movilă. A încredințat solia asta importantă tot lui Stroe Buzescu și lui

Portretul Simei Stolniceasa, soția lui Stroe Buzescu

Gheorghe Rat. Trebuiau să străbată Maramureșul și, prin Hust, să ajungă la Cracovia. Dar Zamoyski a pornit războiul înainte ca solii să fi intrat în Cracovia. Și cu greu Stroe s-a putut întoarce din drum. Nu știm precis dacă Buzeștii au fost alături de Mihai în bătălia nefericită de la Mirăslău. Sigur este că, în acel ceas greu, l-au întîmpinat în apropiere de Sibiu cu oștirile venite din Țara Românească. Și ele puteau fi comandate doar de Radu sau Stroe Buzescu și de Udrea Băleanu, așa după cum rămășița oștilor sosite din Moldova putea să fie rînduită de Preda Buzescu, care se retrăgea de la Iași.

Mihai a stabilit ca locul de concentrare a acestor oști să fie Țara Bîrsei, inima de totdeauna a pămîntului românesc. În momentul cînd a aflat că Zamoyski vine cu armată mare prin Moldova și deci îi lovește pieziș tot planul antiotoman, Mihai Vodă cearcă să reia legătura cu Basta. Și nu află alt sol mai dibaci decît pe Radu Buzescu. Îl trimite cu cererea legitimă de a-i lăsa în stăpînire Făgărașul și alte cetăți. Și chiar dacă Basta nu s-a înduplecat, familia lui Mihai a rămas la Făgăraș. Buzeștii au stat mai departe lîngă Mihai, în luptele din toamna și iarna lui 1600—1601, așa cum au stat și Udrea Băleanu și Baba Novac. Iar cînd sangeacul din Vidin și din Nicopole, cu 4 000 de turci, a trecut Dunărea și s-a îndreptat spre Craiova, jefuind țara, Mihai l-a numit pe Preda Buzescu mare ban, cu însărcinarea de a apăra Oltenia de armata lui Zamoyski, ca și de colaboratorii lui — turcii. Cu o oaste izvorîtă parcă din adîncurile pămîntului românesc, Preda Buzescu i-a înfrînt pe turci și a ucis multe căpetenii. Steagul sangeacului de Vidin capturat în lupta de lîngă Craiova, l-a purtat Mihai Vodă pînă la Praga, în pustia și amara iarnă a lui 1601. Acolo l-a așezat la picioarele tronului lui Rudolf al II-lea, ca pe un trofeu și ca pe cea din urmă slujbă adusă țării lui, creștinătății și Europei întregi.

Documentele nu ne spun dacă vreunul dintre Buzești l-a însoțit pe Mihai pe asprul drum al Vienei și Pragăi, dacă a participat vreunul la lupta de la Gorăslău, din 3 august 1601. Dar logica faptelor dovedește că și-au asumat sarcina grea de a păstra puterea și conducerea Țării Românești, pînă la întoarcerea voievodului.

Au strîns iară la Craiova oastea de țară a Mehedinților. Și, la 10 iunie 1601, îndată ce află că Mihai a păsit iar, cu oaste pe pămînt românesc, răzvrătesc țara împotriva lui Simion Movilă și a turcilor. Răscoala a cuprins repede toată țara. Drumurile pe care ar fi putut năvăli turcii în ajutorul lui Simion Movilă au fost puse sub paza oștilor ocîrmuite de Buzești. Iar cînd Movilă fuge și se întoarce cu oaste polonă și tătară, Buzeștii îl întîmpină la Milcov și-l înfrîng, silindu-l să treacă rîul prin noroi, numai să scape cu zile. De bună seamă că și prin stăruința Buzeștilor, Mihai Viteazul era proclamat, încă din luna iulie 1601, deci înainte de victoria de la Gorăslău, domn în toată țara. Buzeștii se comportau atunci ca o adevărată „locotenență domnească", în așteptarea lui Mihai.

Dar marea bucurie a biruinței din miază-noaptea Transilvaniei a fost repede întunecată de odioasa crimă de la Turda.

Totuși, Buzeștii n-au deznădăjduit nici acum. Au continuat, cu îndîrjire, politica antiotomană. Radu Buzescu s-a îngrijit să fie adus capul eroului și așezat, cu cinste și evlavie, în mănăstirea Dealu de lîngă Tîrgoviște, așa cum merita acel mare, nemăsurat de mare înaintemergător și deschizător de drumuri.

În toamna anului 1601, Stroe Buzescu plecă la Praga, sol al Țării Românești guvernată de Buzești.

După ce l-au alungat pe Simion Movilă, unindu-se cum spune cronica, și cu „boiarii, cîți au fost cu Mihai-vodă, după ce au murit domnul lor... cu toate oștile românești, și s-au tăbărît la un sat ce-i zice Cîrstienești, ce iaste den sus de mănăstirea den Argeș. Acolo și Buzeștii cu dînșii s-au împreunat. Și mare sfat făcură, socotind pre cine ar pune domn, ca să poată oblădui Țara Românească, ca să nu mai intre într-însa răutățile..." Oricare din cei trei Buzești ar fi putut deveni domn. Li s-a și oferit tronul. Au preferat însă să-l susțină, la Praga diplomatic și în țară cu armele, pe Radu Șerban, fost paharnic în divanul lui Mihai Viteazul. Și luptele pentru

Biserica mănăstirii Căluiu unde se află portretele fraților Buzești

independență au continuat în 1602. Radu Șerban, ajutat de imperiali, se înfruntă cu Simion Movilă, sprijinit de poloni și de tătari. Se bătea cu Moise Secuiul, cel care l-a trădat pe Mihai, iar acum concura cu Basta la stăpînirea Transilvaniei. Astfel, Buzeștii se înfățișează, în acel moment istoric, ca adevărații stăpîni ai țării, ca „făcători" de domni, ca ocrotitori ai lui Radu Șerban și oblăduitorii principali în lupta antiotomană și mai ales împotriva tuturor celor care, pe pămîntul românesc, manifestau o politică filo-turcă. Preda era ban al Craiovei, iar „Radu clucerul are minele de sare, încît întreaga țară e în mîinile lor". În bătăliile lui Radu Șerban, Preda Buzescu comanda grosul oștirii, Radu Buzescu alerga ca sol în Transilvania ori la Praga, Stroe Buzescu se bătea vitejește în lupta de la Năeni cu niște adversari atît de puternici „încît nimeni nu putea vedea capătul oștilor lor". Curînd, în bătălia de la Teișani, din 13 septembrie 1602, se avîntă în luptă dreaptă cu Mîrza, tătarul socotit cel mai viteaz din tabăra adversă. Isprava o povestește și un document din 1604, de la Radu Șerban, scris ca o pagină de cronică și de panegiric : „dacă a văzut el [Stroe] atîta greutate și nevoie asupra capului domniei mele, el s-a luptat cu atît mai mult cu dușmanii domniei mele pentru domnia mea și pentru legea creștinească și pentru patria noastră, ca să ne scoată din mîna dușmanilor noștri". Iar viața lui Stroe Buzescu, cel mai viteaz dintre cei trei viteji Buzești, o rezumă piatra de mormînt, scrisă parcă sub dictarea directă a soției, Sima stolniceasa : „Această piatră pe groapa jupînului Stroe Buzescul ce-a fost stolnic la Mihai-vodă, și-a fost la toate războaiele dimpreună cu domnul său ca o slugă credincioasă, și la războiul dintîi dobîndi rană la mîna stîngă, de la turci, și la războiul de la Giurgiu, cînd se lovi cu hanul, se răni la ochi de săgeată. Și-au slujit Stroe lui Mihai-vodă pînă pieri..." Și mai departe, cu slove de piatră, înscrie soliile și luptele cu Simion Movilă, sfîrșind cu lupta de la Teișani. Aici „jupînul Stroe, atîta nevoie pe creștini văzînd, stătu împotriva tătarilor, de se lovi cu Mîrza, cumnatul hanului și-l înjunghie pe el. Și dintr-acel război se răni la obraz și peste trei săptămîni se întîmplă moartea, în luna octombrie 2 zile vleat 7110 (1602)". Dar o femeie ca Sima stolniceasa, trăită în atmosfera eroică a acelor vajnici ani, nu putea sfîrși o inscripție funerară aici, nu putea jelui cu lacrimi. Ci adăuga, cu o spartană îndîrjire și cu o legitimă mîndrie, un gînd al ei, dar care putea fi și al întregii țări : „Și nu fu pe voia cîinilor de tătari..." Se ruga, apoi, pentru iertarea păcatelor viteazului ei soț și încheia cu o supremă trăsătură testamentară, convinsă că asta îi cea mai mare cinste și cel mai înalt privilegiu : „Dacă voi muri să mă îngropați lîngă dumnealui aici..."

Dacă Mihai Viteazul a fost un luceafăr în zori, Buzeștii au figurat acele astre politice și militare de mărimea întîi, care i-au amplificat și înălțarea spre culmi și strălucirea.

1933

D. SORESCU

În datină au intrat toate marile evenimente care s-au înscris în cartea epopeelor poporului nostru. Slăvim faptele de glorie și de cultură ale epocilor lui Mircea, Ștefan Voievod, Mihai Viteazul, Cantemir, ale anilor Unirii, cuceririi independenței și Albei Iulii din 1918. Înălțăm pe piedestalul făptuirilor eroice luptele pentru apărarea gliei precum și pentru o viață liberă, lipsită de împilare, jaf și asuprire, puternicele mișcări revoluționare ale țărănimii în Evul mediu și cel modern, eroicele afirmări ale clasei muncitoare în Evul contemporan.

Unui astfel de moment, aducem, la scurgerea a trei decenii și jumătate, prinos de cinstire spre recunoștință lor, zecilor de mii de muncitori, care în anii furtunoși ai crizei și grei pentru întregul popor, s-au ridicat cu prețul vieții — de la Lupeni în 1929, la Griviția în 1933 — să spună răspicat hotărîrea maselor împotriva spoliatorilor poporului, mari capitaliști din țară și de peste hotare.

Exista în România acelor ani și mai înainte încă o clasă muncitoare demnă de menirea sa istorică, matură, conștientă de țelurile sale puse în slujba intereselor poporului, ale independenței patriei și progresului său necontenit. Exista în România un partid în stare să conducă o asemenea clasă spre rezolvarea problemelor vitale ale națiunii române — partidul comuniștilor. Acest partid avea să organizeze în anii crizei marile bătălii revoluționare care au culminat în ianuarie-februarie 1933 cu eroicele lupte ale muncitorimii petroliste și ceferiste.

Sînt revelatoare paginile documentelor vremii în care alături de revendicările și lozincile muncitorimii ceferiste și petroliste întîlnești cerințele muncitorilor tuturor ramurilor industriale, doleanțele țărănimii obidite, ale funcționarilor, pensionarilor, intelectualilor, păturilor mijlocii de la orașe, loviți din greu de regimul oprimator al unei mari burghezii rapace. „Jos curbele de sacrificiu", „Sistarea concedierilor", „Ajutor medical", „Vrem pîine și muncă", „Cerem libertăți democratice", „Jos acordurile cu imperialiștii" — erau lozinci și revendicări care cuceriseră masele populare în acea epocă. În plină fierbere a Europei, cînd fascismul trecuse la asalt în mai multe țări și cînd în Germania Hitler aprindea focarul celei mai mari conflagrații mondiale, muncitorimea din România, prin detașamen-

tele sale — petroliști și ceferiști — s-a ridicat cu toată fermitatea pentru cucerirea drepturilor sale firești și pentru a stăvili cursul reacționar al politicii monarhului și guvernanților de dreapta.

„Guvernanții să țină seama că sîntem oastea cea mai principală din țară și să nu-și bată joc de noi", suna avertismentul muncitorilor.

Și au căutat „stăpînii" să nu țină seama.

Ploieștiul, la sfîrșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie, era centrul ridicării petroliștilor din toată Valea Prahovei ; ei au pus stăpînire pe rafinării, ocupînd orașul.

La București, Cluj, Iași, Galați, Oradea și alte centre feroviare, miile de muncitori ceferiști, strînși în front unic, indiferent de partid, comuniști, socialiști, țărăniști urmau chemările la demonstrații și greve ale comitetelor de acțiune, comitetelor sindicale, de grevă, de întreprindere. Avînd în fruntea lor militanți devotați ca Gh. Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Ilie Pintilie, Gheorghe Vasilichi, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, aceste comitete duceau cuvîntul partidului comunist în viața și lupta muncitorilor ceferiști și petroliști. În jurul lor alte zeci și sute de comuniști, social-democrați partizani ai unității de acțiune participau cu toată dăruirea la marea confruntare de clasă în care era angajată muncitorimea în acel timp.

Toată prima jumătate a lunii februarie țara a trăit sub tensiunea acestei înfruntări de mare semnificație politică. Muncitorii vor ceda ? Foamea, gerul, starea de asediu îi vor înfrînge ? Guvernul va renunța la planul de la Geneva pertractat cu monopolurile apusene ? Vor retrage curbele de sacrificii ? Vor opri concedierile ?

Armele vor vorbi cu glas de foc, dar nu vor da cîștig de cauză forțelor represive.

Peste 1 500 de militanți comuniști și socialiști, membri ai organelor de conducere a luptelor muncitorimii au fost arestați. Între 13 și 15 februarie muncitorii ceferiști se baricadează în ateliere la Cluj, Iași, Galați și București.

Cei peste 7 000 de muncitori de la Griviția au, dincolo de garduri, zidul solidarității a peste 10 000 de muncitori de la alte fabrici, familiile lor, funcționari, mici comercianți, țărani.

Și au vorbit armele. Întîi pe Calea Griviței. Din rîndurile celor ce se solidarizaseră cu greviștii au căzut răniți primii susținători ai luptelor feroviarilor. Toată noaptea de 15 spre 16 februarie unitățile de jandarmi, poliție și armată au „curățat" străzile din jurul Atelierelor.

În zorii zilei au vorbit mitralierele. S-a tras în plin împotriva muncitorilor din Ateliere. Peste morții și răniții presărați au trecut cizmele și bocancii jandarmilor, comisarilor și militarilor, urmărind pînă la calea ferată grupurile de muncitori fără de apărare, fără arme. 2 000 de arestați și un proces monstruos au fost urmarea... S-ar părea că victoria aparținea guvernanților ! În țară valul indignării a ridicat glasul de protest a zeci de mii de oameni aparținînd tuturor categoriilor sociale. La scurtă vreme, guvernul națio-

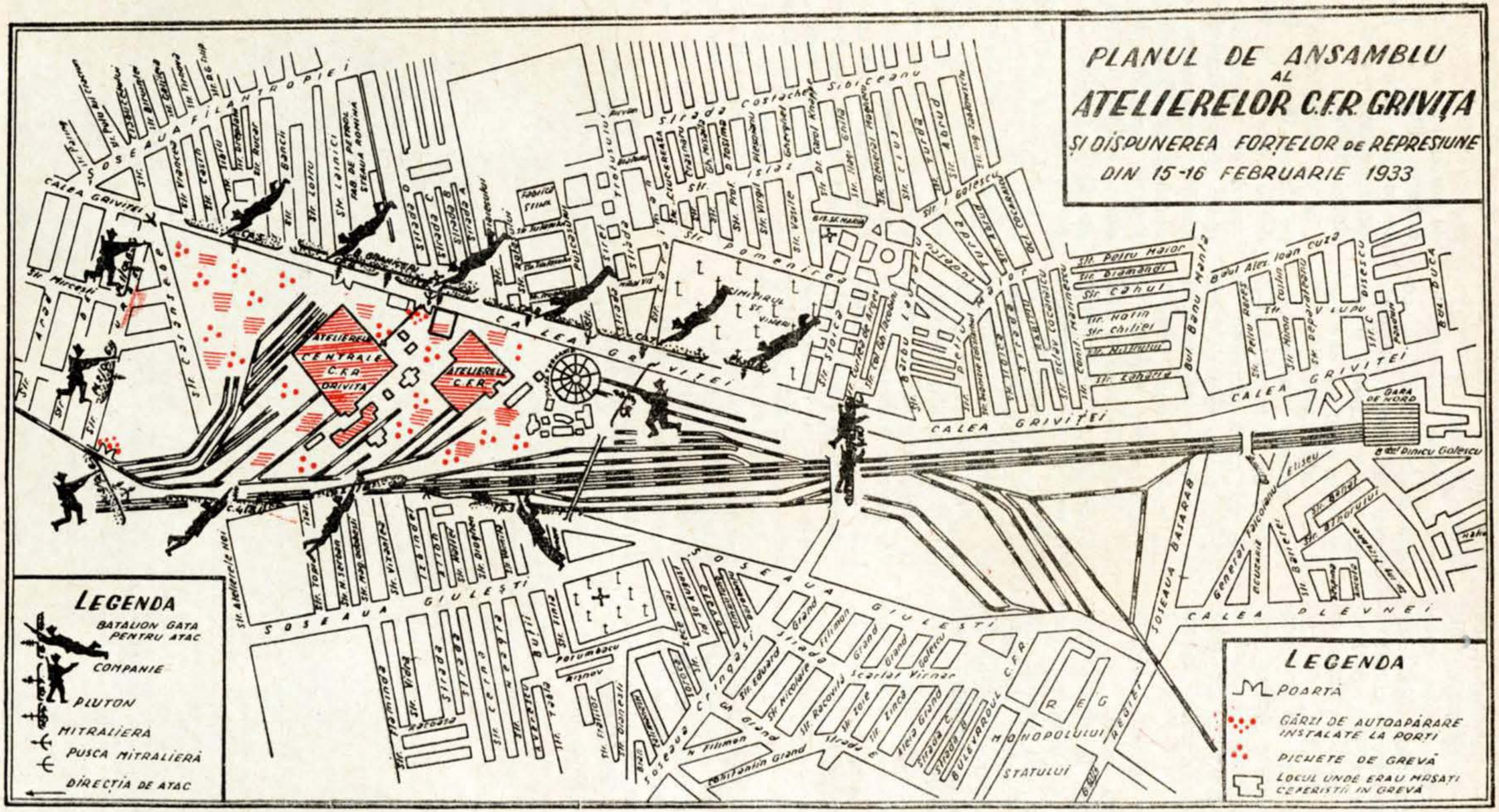
PLANUL DE ANSAMBLU
AL
ATELIERELOR C.F.R. GRIVIȚA
ȘI DISPUNEREA FORȚELOR DE REPRESIUNE
DIN 15-16 FEBRUARIE 1933
CALEA GRIVIȚEI
ATELIERELE CENTRALE C.F.R. GRIVIȚA
ATELIERELE C.F.R.
SOSEAUA GIULEȘTI
CALEA DUDEȘTI
CALEA PLEVNEI
GARA DE NORD
LEGENDA
BATALION GATA PENTRU ATAC
COMPANIE
PLUTON
MITRALIERĂ
PUȘCA MITRALIERĂ
DIRECȚIA DE ATAC
LEGENDA
POARTĂ
GĂRZI DE AUTOAPĂRARE INSTALATE LA PORȚI
PICHETE DE GREVĂ
LOCUL UNDE ERAU MĂSAȚI CEFERIȘTII ÎN GREVĂ

nal-țărănist Vaida-Voievod cade. Curbele de sacrificiu sînt anulate. Planul de la Geneva și controlorii străini sînt retrași. Organizațiile fasciste și în primul rînd „Garda de fier" vor fi interzise. Peste hotare, ecoul luptelor muncitorimii române este însoțit de solidaritatea muncitorimii cu greviștii și conducătorii lor implicați în procesele de la București și Craiova. Din Franța și Cehoslovacia, Uniunea Sovietică și Ungaria, din Anglia și Polonia, Bulgaria și Belgia, Austria și Grecia vin mii de telegrame și scrisori ca semn al prețuirii și solidarității. În țări ale celor două Americi, în Asia și Africa și în îndepărtata Australie, ecoul ridicării proletariatului României înscrie pagini de neșters în cartea istoriei contemporane.

„SUBSCRIEM ÎN TOTUL LA CEEA CE AU FĂCUT COMUNIȘTII..."

„Acțiunea întreprinsă a fost justă. Ea a fost bine condusă, iar organele s-au dovedit capabile să reprezinte în mod valabil muncitorimea, să o organizeze și să-i conducă luptele. Comitetul Central de acțiune, îndeplinindu-și rolul, a dat dovadă de maturitate, de o adîncă pătrundere și cunoaștere a posibilităților ce există în masele ceferiste. El a scos la iveală forța formidabilă de acțiune a muncitorilor ceferiști, a coordonat munca și a pregătit evenimentele de la 2 și 15 februarie 1933. Prin acțiunea sa muncitorimea C.F.R. a fost ridicată la rangul de veritabilă avantgardă a întregii muncitorimi din România".

Din cuvîntul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la procesul de la București

„D-le președinte, nu știu cum o fi în străinătate, ceea ce pot spune este un lucru, pe care miile de lucrători de la C.F.R. îl pot confirma. Lucrăm în condițiuni mizerabile, materialul omenesc este lăsat fără absolut nici o grijă să muncească pînă cînd se sfîrșește. Condițiuni de muncă? De asta nici nu poate fi vorba. Eu voi arăta cum se

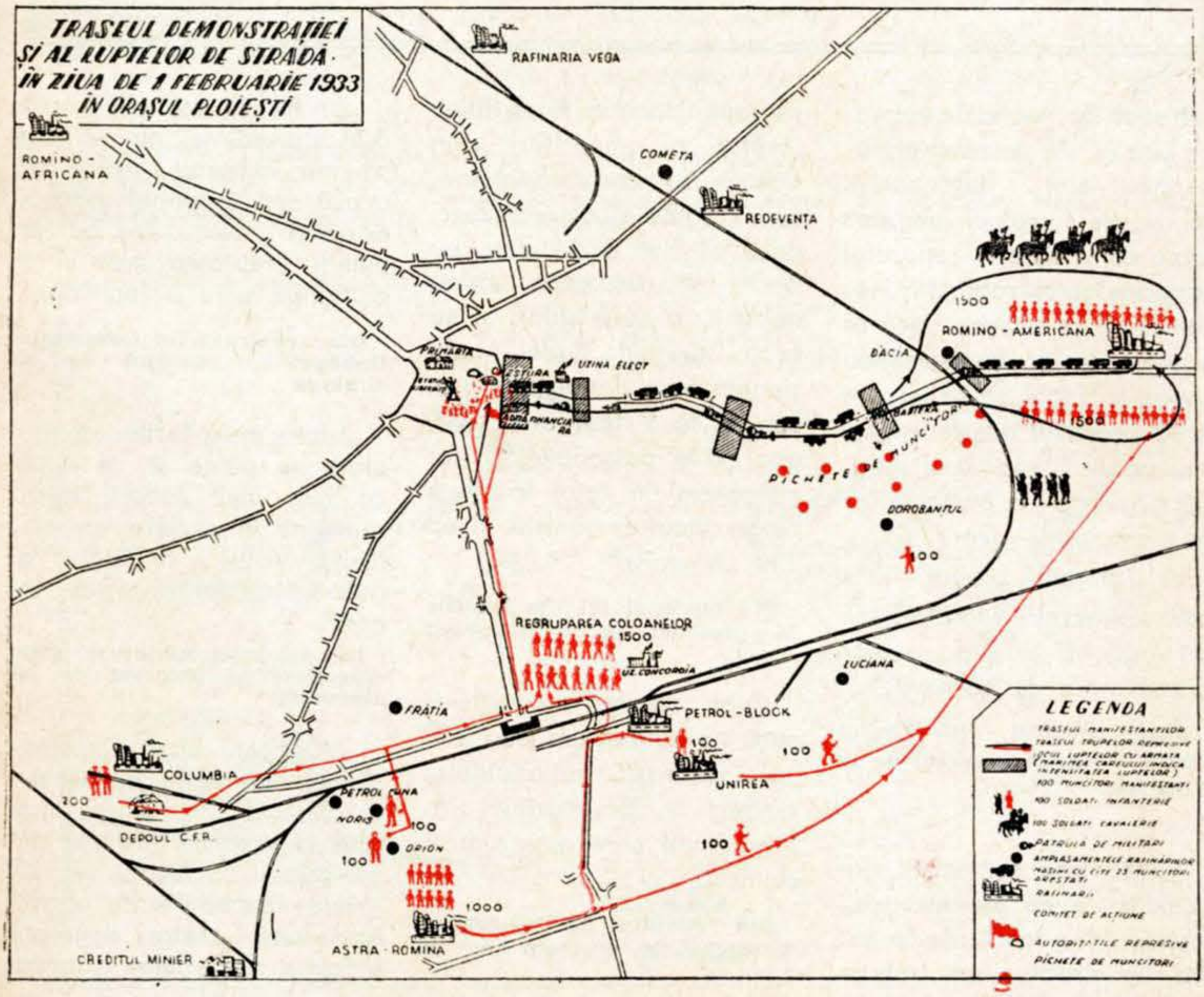

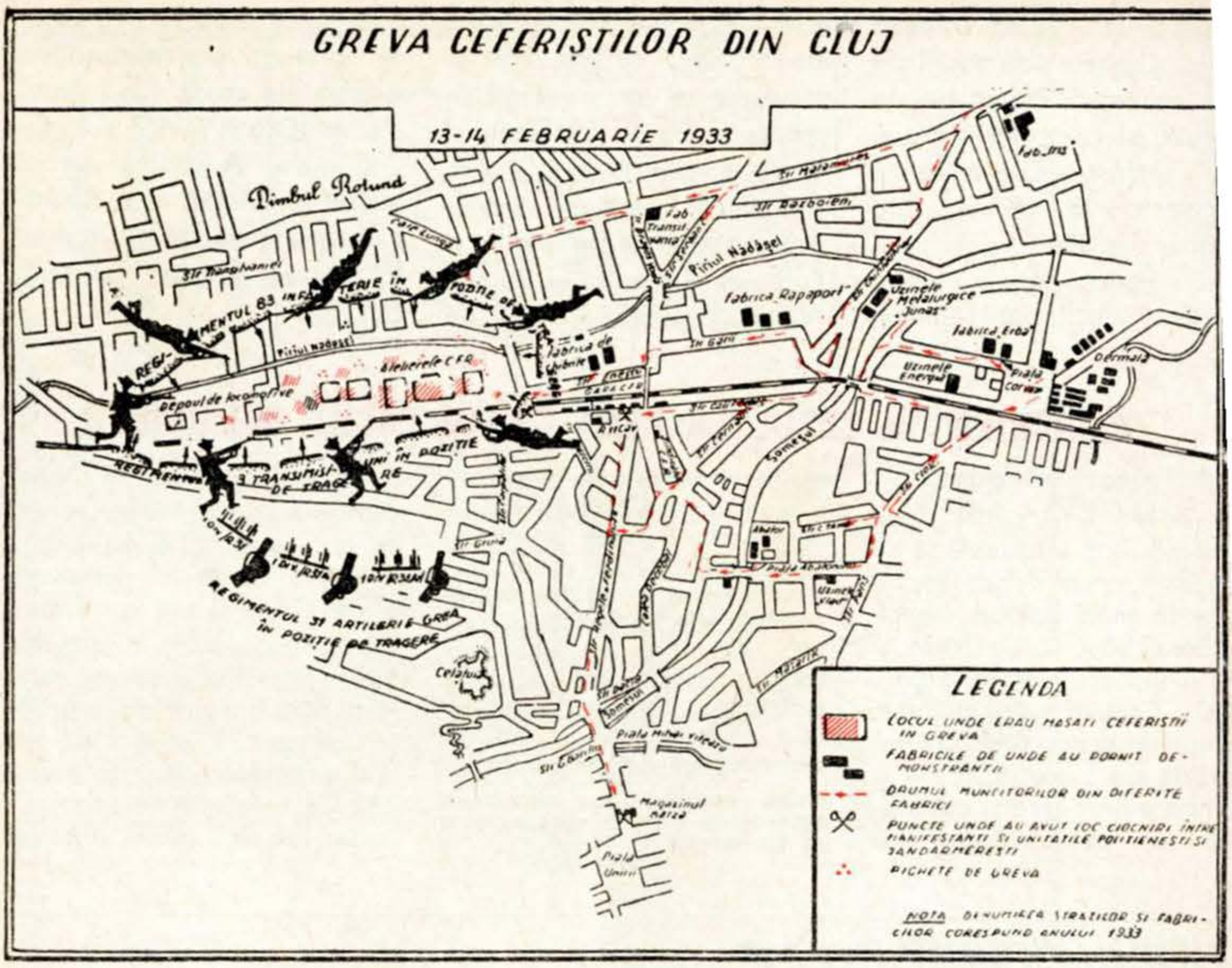

lucrează la secția de vagoane. Atelierele de reparat vagoane sînt descoperite. Echipe de lucrători lucrează iarna ca și vara la reparatul vagoanelor ca robii, fără ca cineva să se întrebe dacă se poate munci în asemenea condițiuni, fără să se întrebe dacă produsul acestei munci mai poate fi rezultatul întregii sîrguințe a muncitorilor ce lucrează în acord.

În timpul ploilor, din cauza umezelii, lucrătorii de la vagoane dau un număr foarte mare de bolnavi".

Din cuvîntul tovarășului Chivu Stoica la procesul de la București

„Dacă însă comuniștii sînt aceia care au deschis ochii muncitorilor, arătîndu-le calea de urmat și ce trebuie să facă, dacă comuniștii au învățat pe muncitori cum trebuie să conducă greva, cum trebuie s-o organizeze, dacă ei sînt aceia care au venit să lumineze calea noastră, a ceferiștilor, și să arate drumul luptei, care singură ne-a dat cîștigul grevei de la 2 februarie 1933, apoi, d-le președinte, și noi subscriem în totul la ceea ce au făcut comuniștii, și eu sînt comunist."

Din cuvîntul lui Ilie Pintilie la procesul de la București

„Noi muncitorii conștienți care nu cunoaștem deosebirea de rasă, naționalitate, credem în proletariatul întregii lumi care este alături de noi".

Din cuvîntul lui Gheorghe Vasilichi la procesul de la Craiova

„Eu nu vă cer eliberarea d-le președinte, nu vă rog să mă eliberați pentru că acasă mă așteaptă gospodăria și nevasta. Nu. Eu cer numai dreptatea mea și a clasei pe care o reprezint".

Din cuvîntul lui Constantin Doncea la procesul de la Craiova

„Lupta muncitorilor pentru pîine nu putea să se ducă cu mai mult succes, decît rămînînd în ateliere, iar părăsirea fabricii ar fi fost o adevărată dezertare de la post".

Din depoziția martorului Stan Gheorghe la procesul de la București

„Muncitorii lucrau în condițiuni anormale. Știu aceasta. De cei care lucrau mai ales la vagoane era rău de tot pentru că lucrau sub 20 grade, în timpul iernii afară. Am văzut lucrători degerați și faptul că trebuiau la acea

temperatură să lucreze afară era foarte neplăcut. Faptul acesta m-a revoltat. Am căutat să intervin. Am făcut tot ce am putut, însă mi s-a răspuns că așa se petrece în întreaga lume".

Din depoziția lui Eduard Mirto, fost ministru al Comunicațiilor, la procesul de la Craiova

„Nimeni nu mai poate să spună aci că greva e ceva ilegal și cred că cel mai bun răspuns nu poate fi decît că, în urma grevei, muncitorii și-au cîștigat revendicările lor, recunoscute ca juste."

Din depoziția lui Grigore Iunian, șeful Partidului Radical-Țărănesc, în procesul de la Craiova

„Cauza (luptelor muncitorești — n.n.) e jaful și dezinteresarea".

Din depoziția dr. Nicolae Lupu, fruntaș național-țărănist, în procesul de la București

„Din toată țara primesc la gazetă delegații și sute de petiții de protestare prin care se cere stingerea procesului".

Din depoziția martorului Vasile Canarache, director al ziarului „Tempo", în procesul de la Craiova

„Muncitorimea franceză nu poate concepe ca acțiunea viguroasă a muncitorimii române să poată îmbrăca ca ultim aspect un proces în care cei mai buni camarazi ai lor din România sînt învinovățiți de infracțiuni ordinare. Noi protestăm în numele muncitorimii pe care o reprezentăm contra acestui sistem. Noi cerem eliberarea camarazilor noștri".

Din moțiunea de protest a delegației franceze citită de Barbet Raymond Loucien în procesul de la Craiova

„Exprimăm hotărîrea poporului nostru și salutăm cu sentimente de solidaritate frățească pe muncitorii și țăranii din România, care au început să se ridice la luptă pentru a pune capăt regimului burghezo-moșieresc".

Din cuvîntul deputatului comunist Kopecky în comisia de politică externă a parlamentului cehoslovac.

„Protestăm cu indignare contra brutalei terori cu care guvernul, hoarda huzuristă și tu v-ați năpustit asupra muncitorimii de la orașe și sate. Te ținem pe tine — ca factotum al țării — responsabil de sîngele fraților și surorilor noastre, vărsat pe străzile și cîmpiile României. Cerem imediata ridicare a stării de asediu, oprirea armatei de a mai ciurui corpurile muncitorilor cu gloanțe, eliberarea greviștilor arestați, dreptul muncitorilor la pîine și viață, la organizare și întrunire..."

Din protestul muncitorilor din Indiana Harbor adresat lui Carol al II-lea

„Caracterul și forma evenimentelor care s-au desfășurat la Ploiești, București, Iași, Galați, Cluj și alte orașe vădesc o uriașă creștere a premiselor mișcării revoluționare din România..."

„Gudok", Moscova, din 21 februarie 1933

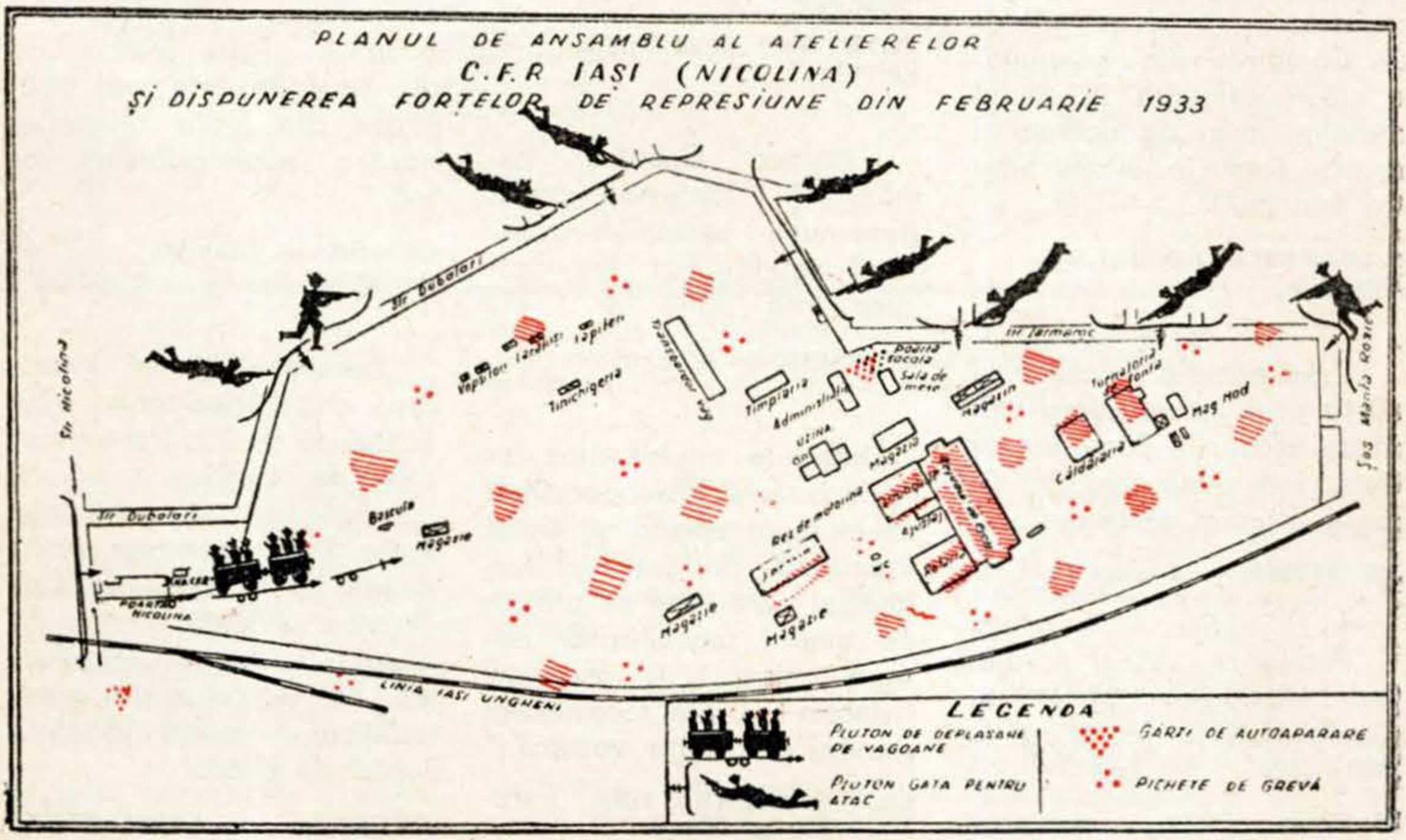

„ROMÂNIA A FOST ARENA UNOR GRANDIOASE LUPTE DE CLASĂ“

„Președintele Consiliului de Miniștri, Vaida, a declarat în mod expres că starea de asediu va fi introdusă pentru înăbușirea mișcării greviste, că starea de asediu este necesară, deoarece în ultimul timp mișcarea muncitorească nu mai are un caracter pur sindical, ci capătă din ce în ce mai mult un caracter politic și comunist“.

DIE ROTE FAHNE — Austria

„În România a început un val de lupte greviste care în prezent se dezvoltă și mai mult și care au zguduit dominația burgheză“.

CHINA ROȘIE — China

„Soldați înarmați patrulează pe străzi și în clădirile publice. Palatul e păzit în mod special“.

HINDISTAN TIMES — India

„Teroarea este îndreptată mai ales împotriva Partidului Comunist din România, a cărui influență în rîndul maselor largi de oameni ai muncii crește în ultimul timp tot mai mult“.

RABOTNICESKO DELO — Bulgaria

„Evenimentele care au sfîrșit prin introducerea stării de asediu în România, ar trebui să pună pe gînduri toate statele europene“.

LE TEMPS — Franța

„Pentru a înăbuși revoluția muncitorilor din România, armata a făcut uz de mitraliere“.

EL PAÍS — Cuba

„Revolta feroviarilor, care s-a soldat cu luptele de ieri noapte între armată și muncitorii de la Atelierele C.F.R., este una din numeroasele manifestări ale situației extrem de anormale și încordate care există în România de luni și poate chiar de ani de zile și care poartă în ea germenii unei revoluții“.

POLITEIA — Grecia

„Trăiască Comuna Română ! Jos mîinile de pe frații noștri ceferiști și petroliști“.

L'HUMANITE — Franța

„Temîndu-se de demonstrații de solidaritate ale muncitorilor polonezi și români, posturile de grăniceri poloneze au fost întărite. La Varșovia puternice detașamente de poliție călare au patrulat în cartierele muncitorești, împrăștiind pe muncitorii care se adunau în grupuri“.

TRYBUNA RADZIECKA — Polonia

„Trăiască Comuna Română ! [...] Protestați contra guvernului român ! Arătați-vă solidari cu feroviarii care luptă“.

JUSTICIA — Uruguay

„Bătăliile muncitorilor feroviari români au constituit un minunat episod al luptei împotriva pretențiilor burgheziei care vrea să arunce pe umerii muncitorilor povara crizei [...]. Feroviari francezi ! Lupta feroviarilor români este lupta voastră !“

LA TRIBUNE DES CHEMINOTS — Franța

„Noi ridicăm făclia aprinsă, ținută de tovarășul nostru muncitor din România și o ducem înainte în lupta «contra propriei noastre» clase dominante“.

DAILY WORKER — Marea Britanie

„Guvernul român [...] intenționează să militarizeze transporturile feroviare din toată România. Pînă în prezent au avut loc tulburări în București, Cluj, Galați, Cernăuți“.

POLITIKA — Iugoslavia

„Guvernul român să elibereze pe acești muncitori [...], luptători care se află acum în închisoare pentru taptul că au condus cu curaj clasa muncitoare română oprimată“.

DEȘTEPTAREA — S.U.A.

„România a fost arena unor grandioase lupte de clasă în centrul cărora se află greva ceferiștilor din București [care este] una din paginile cele mai strălucite din lupta revoluționară a proletariatului român“.

GUDOK — Uniunea Sovietică

„Evenimentele din România sînt importante prin faptul că au loc într-un moment de creștere a valului revoluționar în întreaga lume. Sînt importante și prin aceea că la ele participă floarea proletariatului. Se disting, de asemeni, prin faptul că se folosește greva politică — formă înaltă a luptei de clasă.“

TVORBA — Cehoslovacia

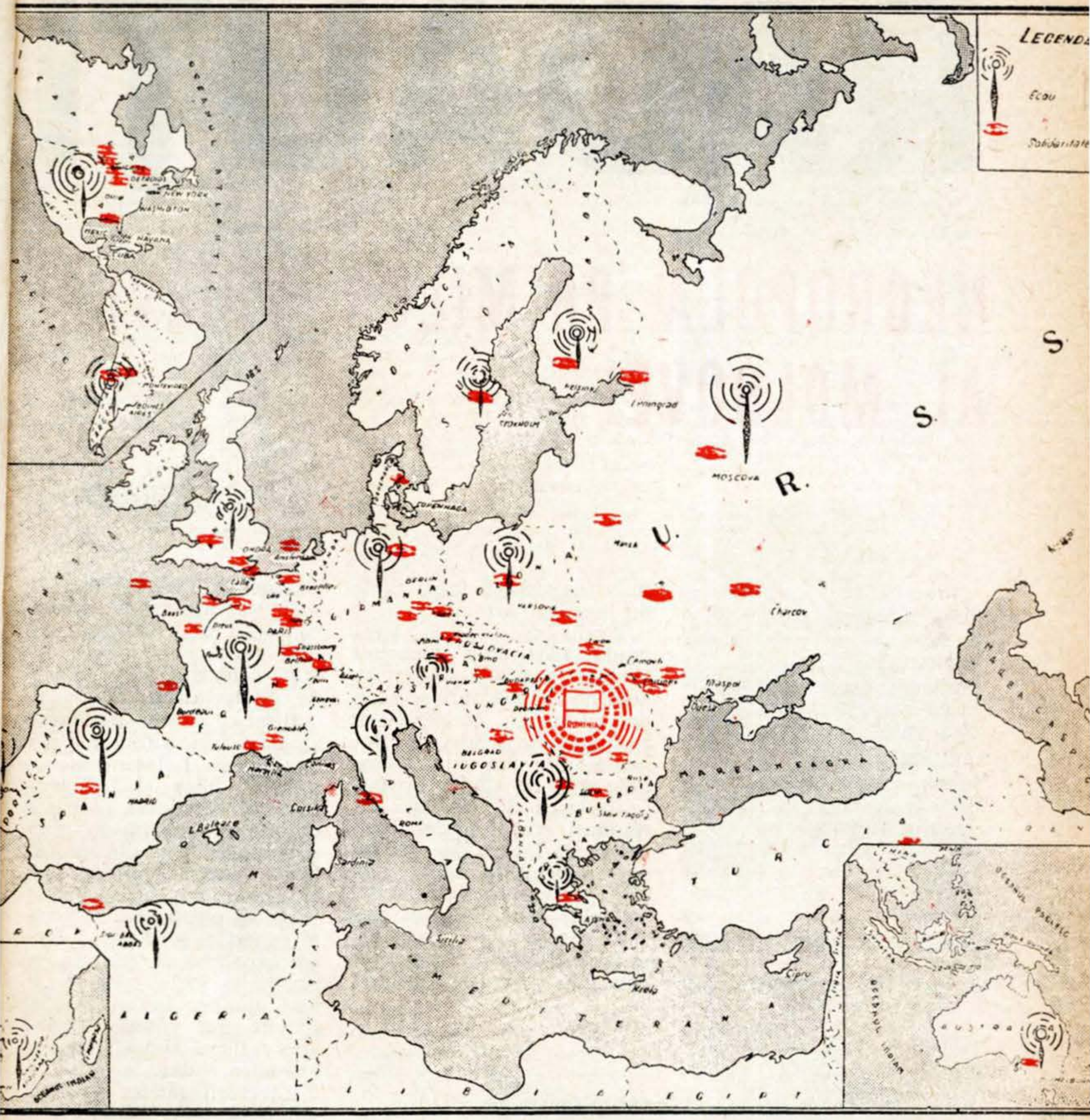

Eroicele lupte din ianuarie-februarie 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști din România au avut un larg ecou în întreaga lume. Ele s-au bucurat de solidaritatea proletariatului internațional și a altor categorii sociale

„Lupta eroică dusă de muncitorii ceferiști din București și Cluj, împotriva armatei și jandarmeriei, înfruntînd focul mitralierelor, a rămas întipărită pe veci în memoria proletariatului mondial ca o pildă demnă de urmat".

Dintr-un MANIFEST — Ungaria

„În ciuda faptului că organizațiile comuniste din România au fost dizolvate, activitatea comuniștilor continuă neîntrerupt".

FOLKETS DAGBLAD — Suedia

„Aceste mari bătălii înseamnă pași serioși înainte făcuți de proletariatul român, care va ști să învingă și să instaureze un guvern al muncitorilor și țăranilor".

L'UNITA — Italia

Materialele din acest grupaj au fost selecționate și pregătite pentru tipar de Stelian Neagoe și A. Cândeșteanu.

RĂDĂUȚI

NECROPOLA PRIMILOR VOIEVOZI AI MOLDOVEI

N. GRIGORAȘ

Probabil că încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, mai precis după moartea lui Alexandru Lăpușneanu (martie 1568), uitarea s-a așternut, și-a întins vălul ei greu, peste multe fapte mărețe, eroice, peste activitatea și lupta celor care au pus bazele statului românesc al Moldovei și care-și dormeau somnul de veci în biserica Sf. Nicolae din Rădăuți. Cronicarii noștri, deși au consemnat unele din actele lui Bogdan I și ale urmașilor săi, nu ne dau nici o indicație despre locul unde au fost înmormîntați.

Tîrziu de tot, în vara anului 1883, cînd Bucovina se afla încă sub stăpînirea austriacă, învățatul episcop de Roman, Melchisedec, membru al Academiei Române, într-una din călătoriile sale de studii, intrînd în biserica Sf. Nicolae din Rădăuți și descifrînd, ceea ce nu se făcuse de sute de ani, inscripțiile de pe lespezile funerare ale mormintelor aliniate lîngă pereții bisericii, a rămas uimit. Înfruntînd vremurile cele mai vitregi și stăpîniri străine, în fața ochilor i se înfățișa, așa cum fusese conceput și realizat, cel mai vechi monument păstrat, construit din piatră, de pe teritoriul Moldovei.

Biserica, veche de peste șase veacuri, a fost înălțată de Bogdan I, întemeietorul statului liber și independent al Moldovei. Această ctitorie, construită în plan dreptunghiular, din piatră brută, piatră cioplită, sigă și lemn, are un acoperiș înalt, în patru ape, cu pante repezi și o streașină largă, care aruncă, departe de pereți și soclu, zăpada și apa ploilor. În ansamblu, privită din exterior, biserica reflectă simplitatea, sobrietatea, dar și armonia arhitecturii satelor noastre, adaptată unui edificiu cu destinație specială.

Pridvorul, adăugat în timpul lui Alexandru Lăpușneanu în anul 1559, probabil la cererea episcopului Euthimie, are două intrări — una pe la nord și alta la sud — marcate cu chenare de profilatură gotică. Calota semisferică a bolții pronaosului este susținută de un dublu sistem de arcuri încrucișate. Ușa prin care se trece din pridvor în pronaos a fost transformată de meșterii lui

Biserica „Sf. Nicolae" din Rădăuți, al cărei trecut glorios a fost descifrat abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Alexandru Lăpușneanu, deoarece elementele decorative ale chenarului seamănă cu cele din secolul al XVI-lea. Cele 11 ferestre ale bisericii au, în exterior, chenare sculptate în piatră cenușie, care se deosebesc unul de altul. In exterior pereții bisericii sînt sprijiniți de zece contraforturi. Menționăm aici, ca un fapt extrem de rar uzitat, că din cele patru ferestre originale ale naosului bisericii, trei sînt tăiate în peretele sudic și numai una în cel nordic. De asemenea, din contraforții originali, în afară de cei patru ai pridvorului, peretele sudic al naosului este sprijinit de unul singur, cel nordic de trei și ai altarului de doi, cîte unul de fiecare parte a ferestrei.

În clopotnița actuală, construită de episcopul Dositei Herescu (1750—1781), cea veche fiind probabil distrusă, ca și trapeza din 1519, zidită de Ștefăniță Vodă, se află un clopot cu următoarea inscripție în limba slavonă: „Ioan Ștefan voievodul țării Moldovei". Acest clopot a putut fi turnat și dăruit bisericii din porunca lui Ștefan I, care a domnit între anii 1394—1399.

Interiorul ctitoriei lui Bogdan I, deși adaptat cultului ortodox — avînd pronaos, naos (pronaosul fiind despărțit de naos printr-un perete străpuns de o ușă) și altar — este împărțit, ca al basilicilor romanice, într-o navă centrală și două laterale, prin două rînduri de stîlpi masivi din blocuri de piatră. În pronaos nava centrală și cele laterale au aceeași înălțime. Navele laterale ale naosului sînt mai joase decît nava centrală, acoperite cu bolți semicilindrice, ușor frînte, perpendiculare pe bolta navei centrale și întărite în dreptul stîlpilor cu arce dubloui, avînd deasupra galerii (ascunzători) boltite, cu cîte un semicilindru paralel cu axa principală. La ele se ajunge urcînd o scară spiralică plasată în colțul sud-estic al pronaosului.

Absida altarului este legată de naos printr-un spațiu dreptunghiular de lățimea navei centrale, similar corului basilicilor romanice. Un element care atrage în mod special atenția este sintronul foarte jos — poate o reminiscență simbolică din interiorul hemiciclului absidei altarului, rezervat preoților, ca în vechile basilici creștine.

Pe peretele nord-estic al altarului, lîngă nișa care servea de proscomidie, domnitorul Bogdan al III-lea, fiul lui Ștefan cel Mare, a poruncit, la 8 decembrie 1515, să se fixeze o placă cu o inscripție în care se consemnează că a dăruit „Mitropoliei de Rădăuți" 800 de zloți, cerînd, în schimb, să i se oficieze, la anumite date din an, o serie de servicii religioase. Inscripția se referă în mod special la sănătatea acestui domn, destul de șubredă, deoarece a decedat în 1517 în vîrstă de numai 44 de ani. El mai făcuse asemenea danii, și în aceleași condiții în anul 1514 mitropoliei din Suceava, precum și mănăstirilor Putna, Dobrovăț și Moldovița.

Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți reprezintă o sinteză reușită a formelor de arhitectură occidentale și bizantine în interior, și a celor locale în exterior, deoarece ni se prezintă ca o casă de țară de la munte, încadrîndu-se astfel în peisajul local. Cu tot pridvorul adăugat în 1559 de Alexandru Lăpușneanu, biserica și-a păstrat proporțiile armonioase, ceea ce arată simțul artistic dezvoltat și posibilitățile de creație ale meșterilor autohtoni, ținîndu-se seama de resursele locale și mijloacele materiale ale populației moldovenești într-o epocă de lupte grele date pentru cucerirea libertății și independenței statului.

Dacă biserica Sf. Nicolae din Rădăuți a fost pictată în timpul domniei lui Bogdan I, deci înainte de anul

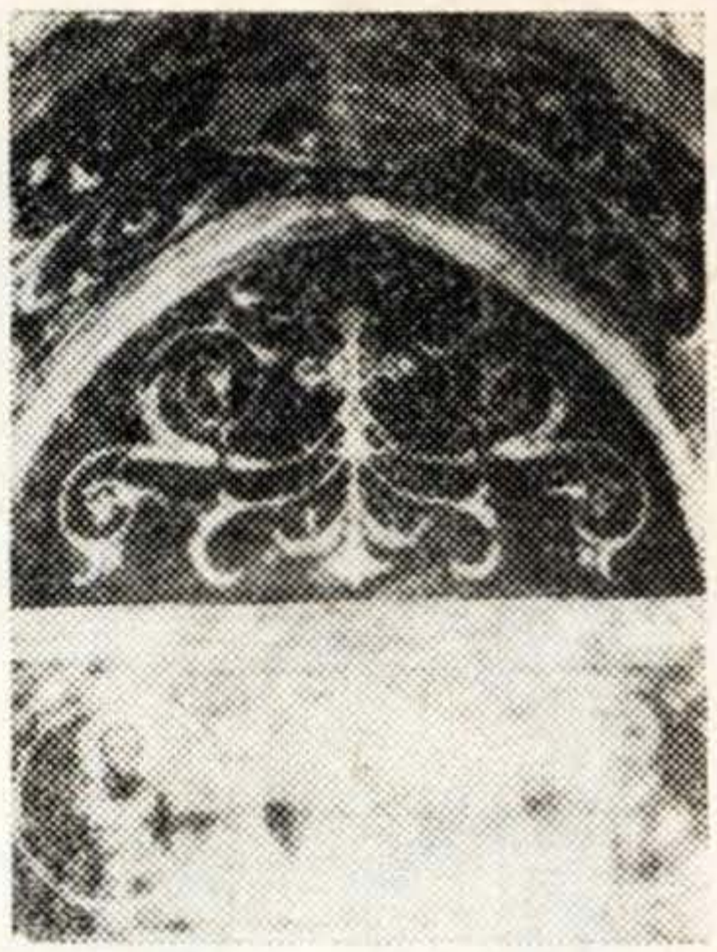

Timpul n-a cruțat pictura inițială, dar unele fresce, executate sub Ștefan cel Mare și alți voievozi au o mare valoare istorică

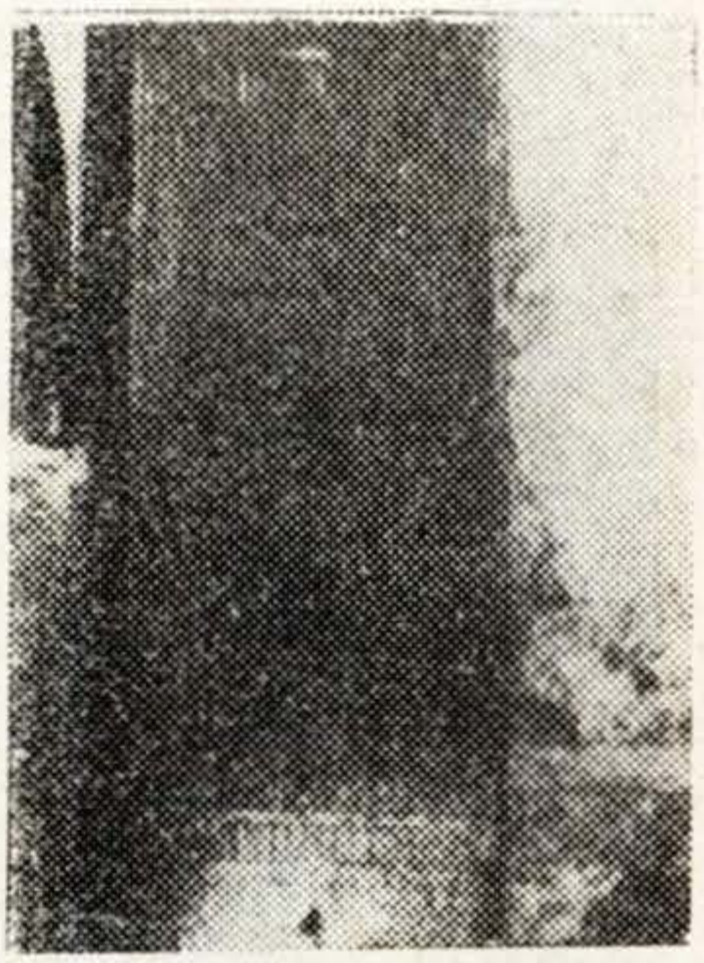

Sub ochii uimiți ai lui Melchisedec, vechile inscripții începeau să-și dezvăluie tainele...

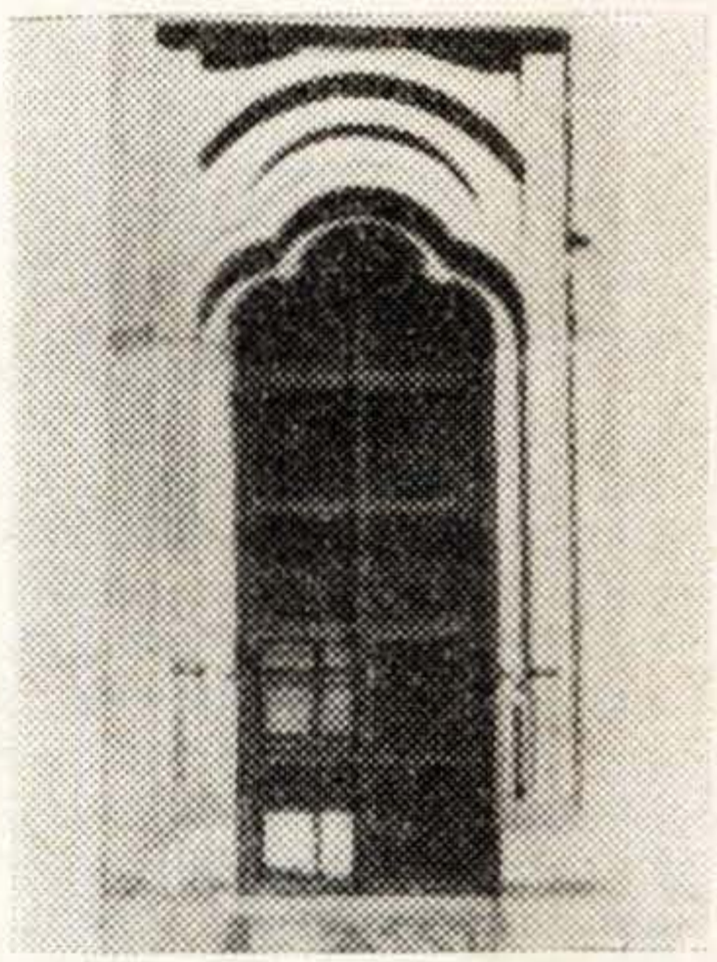

Arhitectonica prefigurează trăsăturile proprii artei moldovenești, caracterizată printr-un uimitor simț al proporțiilor, originalitate și rafinament artistic

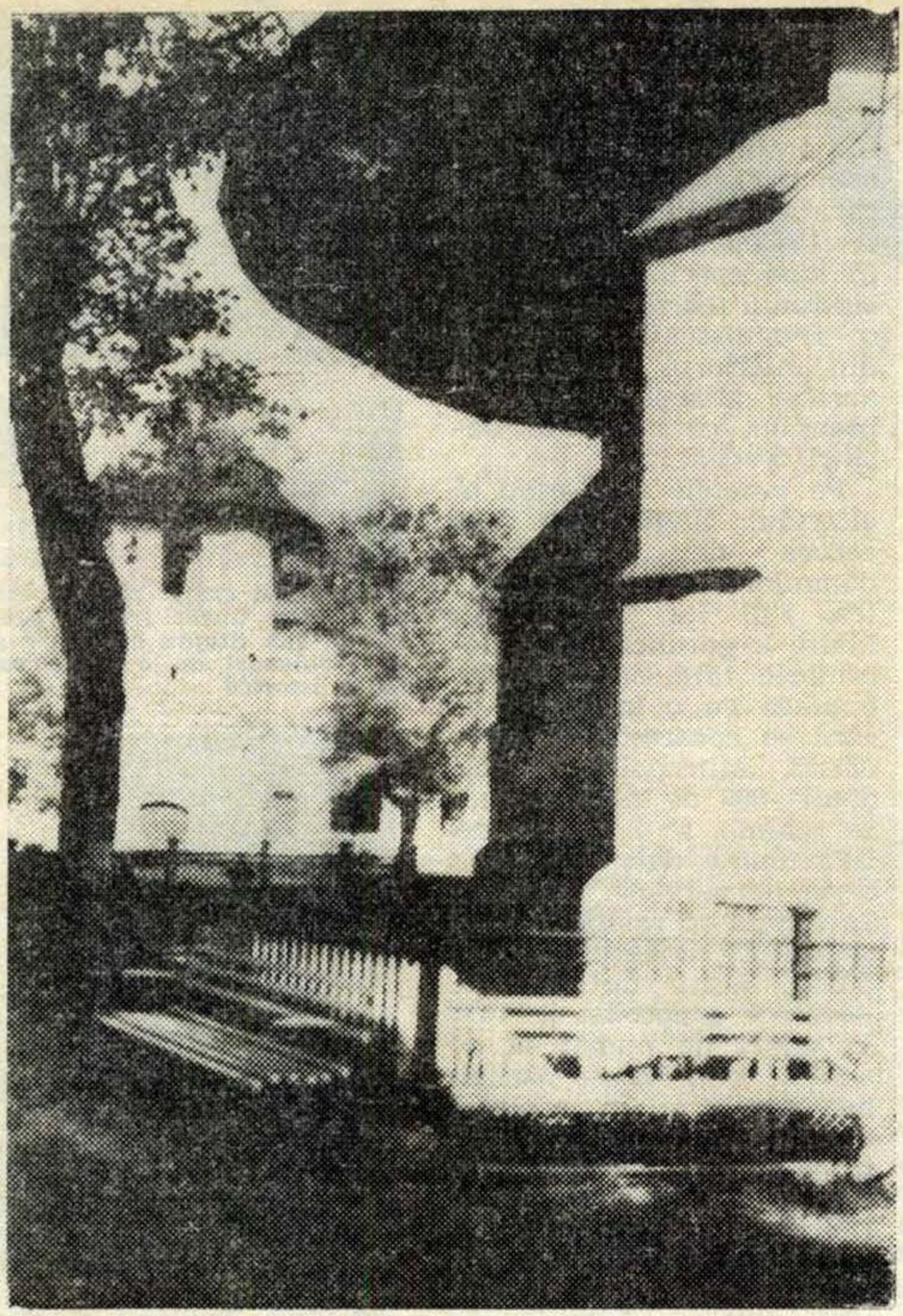

Spre clopotniță

1365, din fresca orginală nu s-a mai păstrat nimic. Se știe însă că biserica a fost pictată sau repictată, cel puțin în parte, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, cum se menționează într-un document din anul 1415. Această pictură a fost completată sau poate refăcută, în parte, de meșterii lui Ștefan cel Mare, între anii 1479—1480, și este sigur că a suferit o intervenție, cel puțin la tabloul votiv, în jurul anului 1559. Din cauza unor încercări de restaurare din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, fresca ctitoriei lui Bogdan I a fost mult degradată. Totuși, din pictura acestui valoros monument istoric, prezintă o deosebită importanță patru mari compoziții pictate în altar și anume : *Cina cea de taină, Împărtășirea apostolilor cu vin, Împărtășirea apostolilor cu pîine și Spălarea picioarelor apostolilor de către Isus.* De asemenea, merită toată atenția reprezentarea lui Hristos în potir, pictură în ambrazura ferestrei altarului. Ca iconografie, realizare și colorit, aceste scene seamănă cu cele din altarul bisericii Voroneț, putîndu-se deci admite că au fost pictate în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.

Personajele din tabloul votiv nu pot fi identificate cu precizie, fiind desfigurate cu ocazia restaurării din anul 1880, cînd unora, considerați ca înaintași, li s-au adăugat bărbi, deși nu avuseseră. Se poate presupune însă, că între domnitorii reprezentați în acest tablou sînt Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușneanu și, poate, chiar Bogdan I, ctitorul. În partea stîngă a pronaosului, pe peretele lîngă care se află mormîntul Anastasiei, fiica lui Lațcu și soacra lui Alexandru cel Bun, decedată la 26 martie 1420, este pictată o femeie încoronată ținînd un filacter și fiind condusă de fecioara Maria înaintea lui Isus, lîngă care se află Sf. Nicolae, patronul bisericii. Credem că această femeie nu poate fi decît Anastasia, fiica lui Lațcu Vodă, care a dăruit bisericii lui Bogdan I satul Coțmani. Am avea aici pictat cel mai vechi portret al unei femei, cunoscut în Moldova, deoarece a putut fi executat în anul 1415, în orice caz înainte de 26 martie 1420.

În biserica Sf. Nicolae din Rădăuți, catedrală episcopală încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. după obiceiul timpului au fost înmormîntați primii domnitori ai Moldovei. Astfel într-un mormînt săpat în colțul sud-estic al naosului, și-a găsit, în anul 1365, pacea și odihna veșnică Bogdan I, după o viață zbuciumată și lupte grele. Ștefan cel Mare, care a avut și a căutat să întrețină un adevărat cult pentru strămoșii săi, a pus, la 27 ianuarie 1480, peste mormîntul lui Bogdan I, o lespede funerară cu o inscripție în care-l numește „străbunicul“ său, „bătrînul Bogdan voievod“. Pe aceeași latură din interiorul bisericii, imediat după Bogdan I, a fost înmormîntat fiul său Lațcu (1365—1373) a cărui lespede funerară a fost pusă la 20

ianuarie 1480, tot din porunca lui Ștefan cel Mare. Între peretele sudic și al doilea stîlp din naos, în apropierea mormintelor lui Bogdan I și Lațcu Vodă, este un mormînt cu inscripția lespezii funerare ștearsă, fiind plasată la nivelul pardoselii, nu deasupra, ca celelalte. După dimensiunile pietrei funerare s-ar putea presupune că aici a fost înmormîntată o femeie, poate chiar Maria, soția lui Bogdan I.

La 20 ianuarie 1480, Ștefan cel Mare a pus o lespede funerară și pe mormîntul lui Ștefan I (1394—1399), pe care-l denumește „Ștefan Voievod cel Bătrîn", care „a bătut pe unguri la Hindău", adică Ghindăoani-Neamț. Mențiunea lui Ștefan cel Mare din inscripția lespezii funerare a acestui domnitor se referă la expediția făcută în Moldova de Sigismund de Luxemburg, ca rege al Ungariei, în februarie 1395. Victoria aceasta a întărit poziția pe plan internațional a Moldovei și a consolidat domnia lui Ștefan I.

Pe lîngă mormintele domnilor amintiți, în naosul bisericii lui Bogdan I se află și acelea ale lui Roman I (1392—1394), Bogdan, fiul lui Alexandru cel Bun, și Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun și bunicul lui Ștefan cel Mare. Inscripția lespezii funerare pusă de Ștefan cel Mare pe mormîntul acestuia din urmă ne relatează următoarele : „Drept măritorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan voievod, domnul țării Moldovei, a înfrumusețat acest mormînt *bunicului său Io Bogdan voievod*, fratele lui Alexandru voievod, în anul 6988 (1480), luna ianuarie 25 zile, spre veșnica lui pomenire".

În partea dreaptă a pronaosului este înmormîntată Stana, mama lui Ștefăniță vodă (1517—1527), decedată în anul 1518, iar înaintea ușii pronaosului, în aceeași parte, se află mormîntul lui Ioanichie, fost episcop de Rădăuți, decedat probabil în 1504. Atît în interiorul bisericii. cît și în afară, au mai fost înmormîntate și alte persoane, care însă nu sînt rude cu membrii familiei lui Bogdan I.

Chenarele lespezilor funerare așezate de Ștefan cel Mare pe mormintele rudelor și înaintașilor săi sînt sculptate cu împletituri sau cu frunze cu patru petale. Cîmpurile centrale ale acelorași lespezi sînt bogat decorate cu sculpturi, motivul ornamental predominant fiind palmeta sau semipalmeta, care uneori iau aspectul sau conturul unor flori, dar ca factură și compoziție distincte de la o lespede la alta. Cînd cîmpul central al unei lespezi este decorat cu motive geometrice, chenarul e sculptat cu semipalmete (lespedea Anastasiei). Inscripțiile care înconjură cîmpurile centrale ale lespezilor au la sfîrșit stema țării — capul de bour în scut.

* * *

Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți a avut numeroase odoare, unele dăruite probabil de ctitor, altele de către urmașii săi, însă marea lor majoritate au fost împrăștiate sau s-au pierdut. Dintre cele identificate pînă acum amintim un epitaf lucrat în timpul domniei lui Alexandru cel Bun și un văl liturghic, de mătase albastră, brodat cu fir de aur și argint, donat în 1493 de Ștefan cel Mare. Inscripția donatorului, brodată în fir de aur are următorul cuprins : „Din mila lui Dumnezeu Io Ștefan Voievod a făcut acest procovăț pentru hramul sfîntului făcător de minuni ierarh Nicolae, care este la Rădăuți în anul 7001" (1493). Ambele broderii se găsesc astăzi în Muzeul mănăstirii Sucevița. Ștefan cel Mare a mai dăruit ctitoriei „străbunului" său încă un văl liturgic, care astăzi se află în Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România din București. În Muzeul mănăstirii Sucevița se află, grav deteriorată, icoana hramului ctitoriei lui Bogdan I, pictată pe lemn și ferecată în argint aurit în anul 1505.

În biblioteca mănăstirii Putna se păstrează, în manuscris, Mineiul pe luna noiembrie, fost al bisericii lui Bogdan I, terminat de scris la 1 ianuarie 1504 de către preotul Ignat din satul Coțmani.

Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți este cea mai veche necropolă domnească în care se află osemintele întemeietorului statului liber și independent al Moldovei și ale urmașilor săi, a căror operă a fost recunoscută și apreciată de către Ștefan cel Mare. Pentru a le păstra memoria, el a restaurat biserica și le-a pus pe morminte lespezi sculptate și cu inscripții. Fără această inițiativă nu s-ar fi știut cine a fost ctitorul acestei biserici și nici unde au fost înmormîntați el și urmașii săi, fiindcă nici o cronică, nici un document nu menționează aceasta.

Și dacă sute de ani nu s-a cunoscut valoarea istorică excepțională a acestei biserici și nu i-a fost sesizată valoarea artistică, dacă nici nu s-a bănuit că între zidurile ei puternice și-au găsit odihna pe veci cei care au creat, sprijiniți de majoritatea populației locale, prin lupte grele, un nou stat românesc, liber și independent, astăzi se cunosc toate acestea. Cu toate vitregiile abătute asupra pămîntului nostru, monumentul ni s-a păstrat datorită intervențiilor lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Bogdan al III-lea, Ștefăniță Vodă și Alexandru Lăpușneanu.

Ecouri internaționale

un mare eveniment

PARTID UNIC MUNCITORESC ÎN ROMÂNIA

GHEORGHE ȚUȚUI

După aproape trei decenii de perseverente eforturi, procesul de înfăptuire deplină a unității muncitorești s-a desăvîrșit în condițiile în care clasa muncitoare din România juca rolul cel mai activ pe scena politică a țării, raporturile de forță între clase schimbîndu-se radical în favoarea proletariatului și a aliaților săi. Insurecția armată din august 1944, reforma agrară, instaurarea primului guvern democratic, victoria în alegerile din noiembrie 1946, înlăturarea monarhiei, sînt numai cîteva jaloane din gloriosul drum al transformării revoluționare a țării. Proclamarea republicii marca încheierea etapei strategice a desăvîrșirii revoluției democratice și trecerea la revoluția socialistă.

Lupta care începea pentru construirea noii societăți socialiste cerea desăvîrșirea unificării mișcării muncitorești pe baza marxism-leninismului, în cadrul unui singur partid. Este ceea ce s-a înfăptuit la Congresul care și-a inaugurat lucrările în ziua de 21 februarie 1948.

Presa din lumea întreagă a urmărit cu interes nu numai dezbaterile acestui Congres, ci și ampla activitate de pregătire a lui.

Este interesant de semnalat că, nutrind încă iluzii a căror deșertăciune a ieșit foarte repede la iveală, unele organe ale presei occidentale își exprimau dubii cu privire la succesul acțiunii de creare a unui partid unic. La 11 ianuarie 1948, ziarul american **Chicago Tribune** scria că *„observatori în general bine informați asupra realităților românești se îndoiesc de eficacitatea măsurilor luate în ultima vreme în această țară, cu scopul de a forma acolo un singur partid proletar"*. Probabil că observatori la fel de „bine informați asupra realităților româ-

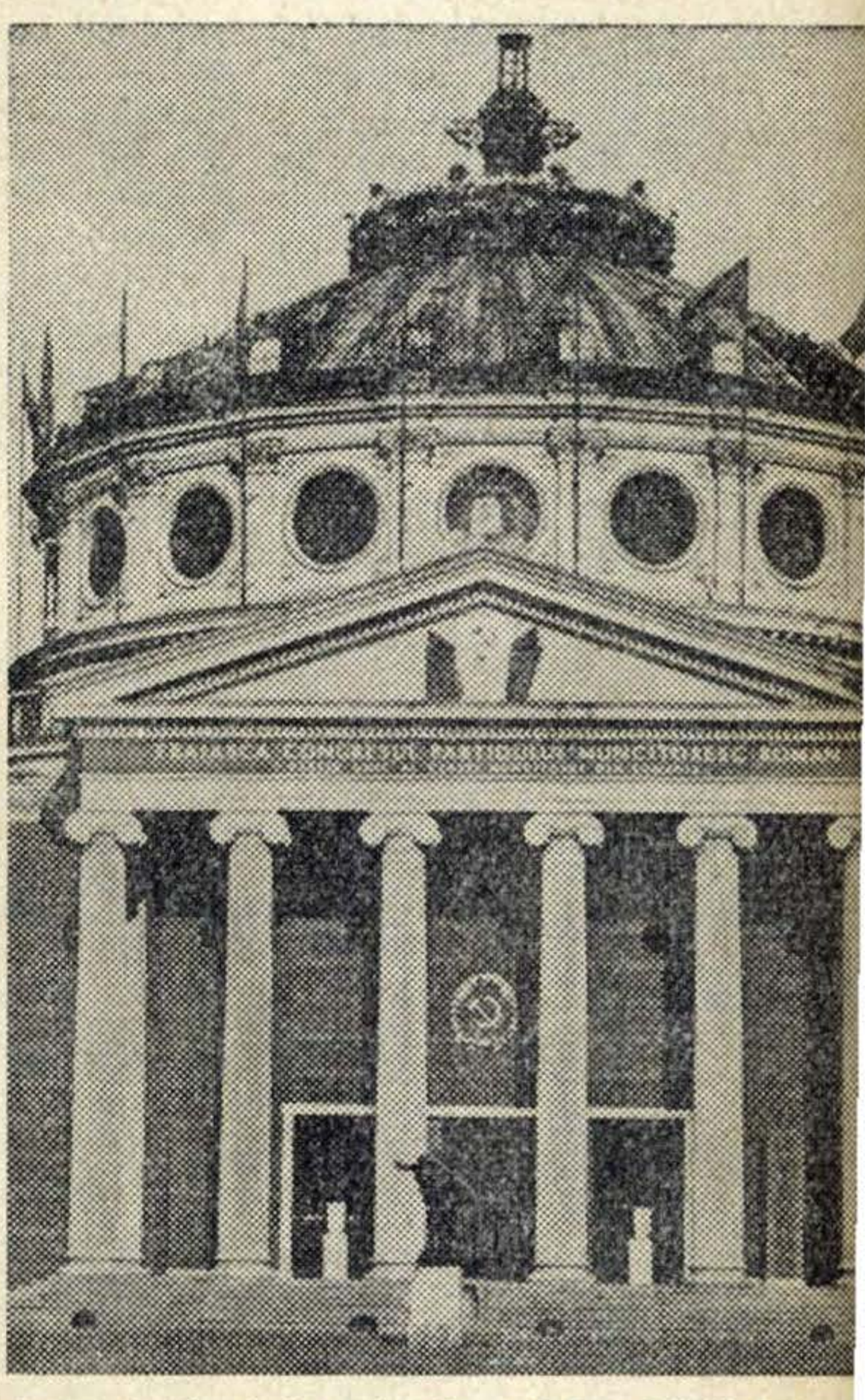

Acum douăzeci de ani, Ateneul Republicii Socialiste România a găzduit lucrările istoricului congres

In timpul desfășurării lucrărilor

nești" furnizau cotidianului londonez **Evening Standard** materialul pe care se întemeia următoarea apreciere : *„Șansele comuniștilor de a alcătui, împreună cu social-democrații, un partid căruia să-i aparțină, în modul cel mai complet, și unii și ceilalți, sînt destul de reduse... Toate datele existente converg în a anticipa eșecul tentativei"*.

Alte ziare și publicații tot din Occident emiteau însă considerații mai realiste, bazate pe o analiză mai atentă a stării de lucruri din țara noastră. *„Este greu de presupus că giganticul efort întreprins de muncitorii români pentru a pune capăt sciziunii nu va da rezultatele scontate"* scria, la 15 ianuarie — parcă în replică lui **Evening Standard —** cotidianul francez **Le Figaro.** Două zile mai tîrziu, ziarul **New York Herald Tribune** nota printre altele : *„După toate aparențele, comuniștii și social-democrații români sînt dispuși să șteargă cu buretele tot ceea ce i-a despărțit în trecut și să militeze cot la cot într-un partid comun"*. Iar **Neue Zürcher Zeitung** arăta, la o săptămînă înainte de a se deschide lucrările Congresului : *„Nu va fi un simplu miting, o adunare formală și improvizată... Congresul a fost pregătit cu multă minuțiozitate și este incontestabil că organizatorii s-au bucurat de adeziunea bazei"*.

Comentînd hotărîrea Comitetului Central al Frontului Unic Muncitoresc de a constitui, în ultimele luni ale anului 1947, o comisie centrală pentru organizarea Congresului, ziarul **Izvestia** sub titlul „Clasa muncitoare română pe drumul unității" scria : *„Impulsionată de cele mai înaintate elemente ale sale, muncitorimea din România pășește cu fermitate pe drumul încadrării sale într-un unic partid revoluționar. Conform instrucțiunilor elaborate de Comitetul Central al Frontului Unic Muncitoresc, comuniștii și social-democrații își vor alege organele de bază ale acestui partid și își vor trimite delegații la Congresul care va consfinți unificarea"*. La rîndul său, ziarul **Rabotnicesko Delo** din Sofia, însera la începutul lui ianuarie 1948 : *„După izgonirea monarhiei, prima sarcină importantă care se pune muncitorilor români e crearea partidului lor unic. În acest sens se desfășoară o intensă muncă* de pregătire a viitorului Congres, care va *pune bazele partidului"*.

Lucrările Congresului s-au oglindit și ele în coloanele multor cotidiene și periodice din diferite țări. În trei zile consecutive — 23, 24 și 25 februarie — **Pravda** a relatat desfășurarea dezbaterilor, măsurile adoptate și rezoluția votată. **„Congresul Partidului Unic Muncitoresc din România este un eveniment de o însemnătate istorică nu numai în istoria mișcării muncitorești din România, dar și în viața politică a întregii Europe..."**, scria, la 26 februarie, **Gazeta Zachodnia** din Bydgosz (Polonia). O apreciere analoagă făcea și revista poloneză **Wroclavski Kurier Ilustrowany,** remarcînd : *„Congresul pentru unirea Partidului Social-Democrat Român cu Partidul Comunist, care s-a ținut acum cîteva zile la București, este o etapă pe drumul consolidării mișcării muncitorești în Europa"*. În Bulgaria, cotidianul **Rabotnicesko Delo** publica, la 2 martie, un mare articol intitulat „Con-

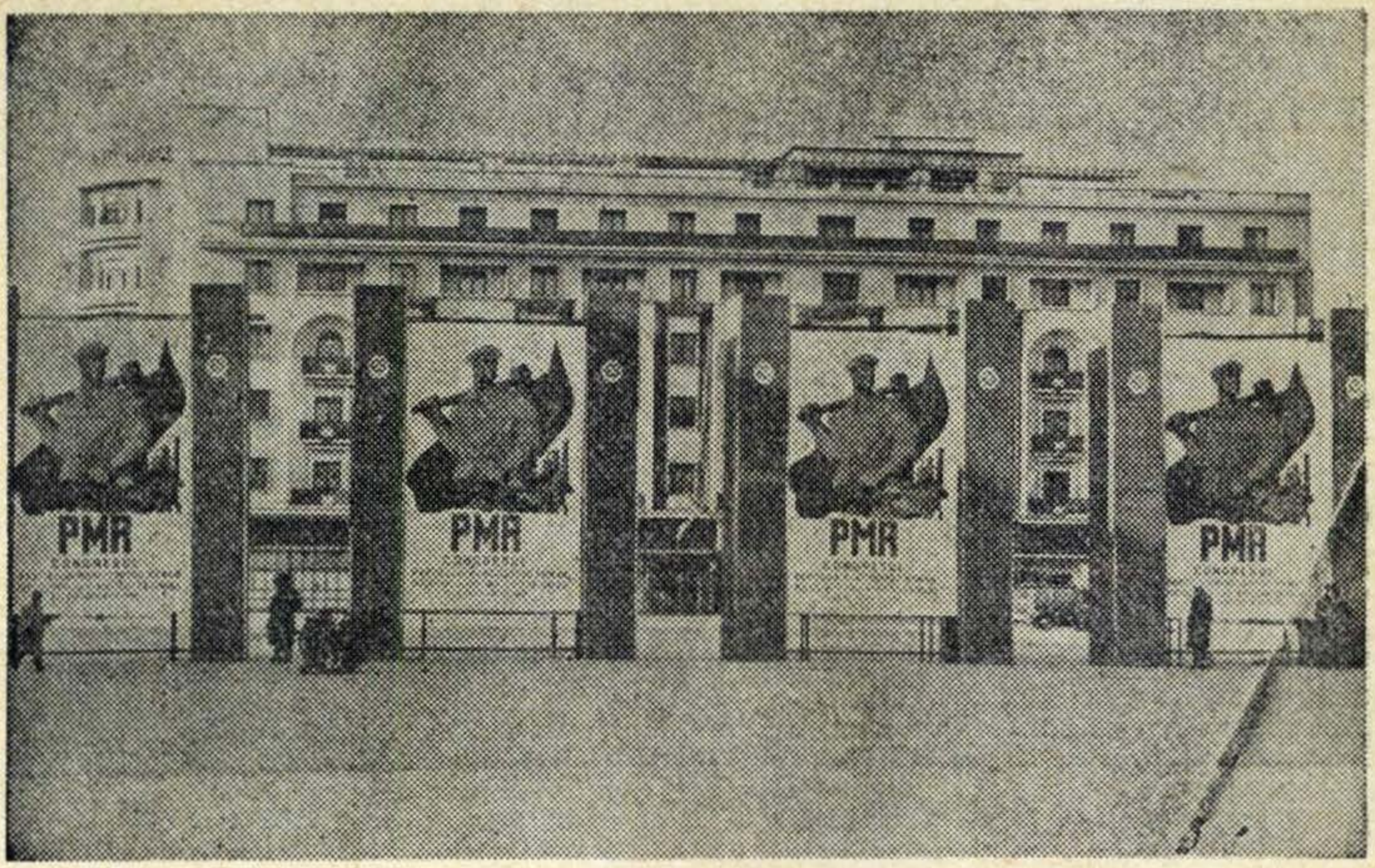

Februarie 1948. Capitala, ca și întreaga țară, au îmbrăcat haine sărbătorești

gresul constituant al partidului unic al clasei muncitoare din România", în care se arăta, printre altele, că *„unitatea clasei muncitoare realizată în persoana partidului unic al clasei muncitoare din România a dat un nou și puternic imbold pentru unirea forțelor democrate din România"*. Ziarul **Neues Deutschland** își exprima, la 26 februarie, convingerea că *„realizarea unității clasei muncitoare într-un partid unic muncitoresc va sprijini dezvoltarea democratică a țării"*. Numărul pe martie al revistei **Társadalmi Szemle,** din R. P. Ungară, considera crearea partidului unic muncitoresc drept un *„rezultat de însemnătate istorică"* și totodată *„un răspuns fără echivoc"* dat celor care încercau să submineze unitatea muncitorească internațională.

În Occident, nu numai organele centrale ale partidelor comuniste, ci și o bună parte din restul presei a sesizat importanța Congresului de unificare a Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat. Astfel, cotidianul italian **Corriere de la Serra** scria, la 1 martie 1948 : *„Congresul de la București, care a luat sfîrșit acum cîteva zile, i-a adus pe comuniști și social-democrați alături, lucru care echivalează cu o organizare superioară a muncitorilor. Consecința este creșterea încrederii în propriile lor puteri... Pe planul socialismului, înfăptuirea are o valoare incalculabilă"*. Săptămînalul britanic **New Statesman and Nation** a publicat, la 5 martie, o sinteză a lucrărilor Congresului, subliniind în concluzie : *„În România, socialismul s-a angajat acum pe un drum larg și bine pavat. Pînă la capătul lui se vor mai ivi, neîndoielnic, obstacole. Dar liderii celor două partide contopite au făcut tot ce era omenește posibil pentru ca pe acest drum să se poată circula cît mai repede"*. Comentarii analoage au mai apărut și în ziarele **New York Times** și **Washington Post.** Acesta din urmă punea un accent deosebit pe *„atingerea de către români a unui obiectiv care li se pare încă utopic multor muncitori americani — unitatea de acțiune"*. După ce enumera etapele care duseseră la Congresul de unificare, ziarul francez **Le Monde** din 2 martie 1948 remarca: *„În ciuda dificultăților ivite pe parcurs, reușita este deplină. Cei care muncesc în fabricile și uzinele României, ca și intelectualii și țăranii care împărtășesc ideile lor politice, au îndeplinit una din condițiile esențiale din care marxismul face cheia de boltă a succesului. Blocul este acum unitar și în fond, și în formă. Dar toată lumea în România își dă seama că acesta nu e sfîrșitul, ci abia o etapă intermediară. Întrebarea e : ce va urma ?"*

Răspunsul la această întrebare l-au dat cei douăzeci de ani care s-au scurs de la Congresul din 21—23 februarie 1948. Ceea ce a urmat a fost creșterea năvalnică a puterii și rolului clasei muncitoare și a partidului său revoluționar, sub conducerea căruia în țara noastră socialismul a biruit definitiv la orașe și sate.

Moartea lui Dag Hammarskjöld

CRIMĂ, SINUCIDERE SAU GREȘEALĂ DE PILOTAJ ?

JACQUES DE LAUNAY

Articol scris special pentru revista „Magazin istoric"

Duminică, 17 septembrie 1961, pe cerul Katangăi. Avionul secretarului general al O.N.U. zboară în secret spre Ndola, spre Chombe. Omul care se războiește cu Națiunile Unite își așteaptă pe aerodrom principalul adversar. Un adversar care vrea să negocieze. Avionul nu va ateriza niciodată la Ndola. Se prăbușește în pădure, fără de veste.

Care e cauza acestui accident ? Toți se întreabă : crimă, sinucidere, greșeală de pilotaj ? După o expediție de studiu în Congo, istoricul francez Jacques de Launay, la solicitarea redacției noastre ne-a trimis pentru „Magazin istoric" articolul de față. El deapănă în fața noastră, minut cu minut, evenimentele din noaptea fatală și analizează cauzele acestui accident, una din marile enigme ale istoriei contemporane.

Echipajul

Duminică 17 septembrie 1961, la orele 15,30 (ora Leopoldville-ului), comandantul de bord Per Hallonquist și echipajul lui, alcătuit din pilotul secund Litton, mecanicul-navigator Wilhelmsson și comandantul de rezervă Aahreus iau loc pe bordul avionului SE-BDY, un Douglas DC 6 B al companiei suedeze Transair.

Toți acești oameni sînt aviatori cu experiență. Comandantul de bord are 35 de ani ; e bine odihnit și bine dispus ; a fost format de armata aeriană suedeză, apoi de S.A.S. ; are la activul lui 7 841 de ore de zbor, dintre care 1 266 pe avioane DC 6. A efectuat 2 669 de ore de zbor de noapte sau zbor fără vizibilitate. Posedă, de asemenea, un brevet de navigator și este unul din instructorii companiei. Colegii lui, mai tineri, cunosc și ei bine avioanele DC 6 și au între 2 500 și 7 000 de ore de zbor. Nu sînt într-o formă atît de bună ca și comandantul lor, căci au zburat peste zece ore din ultimele douăzeci și patru. Cu toate acestea, numai Litton a anunțat că are de gînd să doarmă în prima parte a zborului.

Comandantul nu și-a depus planul de zbor și a anunțat că nu intenționează să stabilească legătură radio în tot timpul drumului. Nici un instructaj pentru membrii echipajului nu a avut loc înainte de plecare.

Pentru a nu încălca regulamentele aviației civile, Per Hallonquist a predat, totuși, controlorului circulației aeriene din Leopoldville un plan de plecare indicînd ca destinație Luluaburg.

Plecarea

Înainte de a părăsi biroul operațional, comandantul a stat puțin de vorbă, în limba suedeză, cu maiorul Ljungkvist de la Serviciul de operații aeriene al forței armate a Națiunilor Unite — O.N.U.C. «Am discutat despre drumul pe care aveau să-l urmeze, declară maiorul. A precizat că pleca la Ndola (Rhodesia) și că ultimul radiofar disponibil de-a lungul drumului era acela din Luluaburg. „După aceea — mi-a spus el — n-am să mai am nici un ajutor radio pentru navigație ; trebuie deci să merg la Luluaburg iar apoi nu știu dacă voi merge de-a lungul frontierei Angolei sau voi lua alt drum". Asta-i tot ce mi-a spus ; hotărîse să meargă la

Luluaburg, iar după aceea nu mai știa ce va face. Mi-a spus : „Voi pregăti ultima, parte a zborului chiar în cursul zborului, totul va depinde de condițiile speciale ale zborului". Comandantul Hallonquist trebuia să facă și oficiul de navigator. Aarheus mi-a spus și el că comandantul va fi propriul său navigator».

Hallonquist este un om flegmatic, plin de stăpînire de sine, care se simte bine, probabil, în împrejurări dificile, deși n-a avut niciodată vreun accident de avion. Este poate chiar prea sigur de el, căci a declarat, în ziua de 10 septembrie, tot maiorului Ljungkvist, că după părerea lui, unele informații pe care turnurile de control le dau piloților, comunicarea altitudinii exacte a aeroportului, de pildă, sînt cu totul inutile.

Cîteva minute după ora 15,30, Hammarskjöld și colaboratorii lui traversează pista și urcă pasarela avionului. Sînt în total unsprezece persoane, dintre care patru de naționalitate suedeză. Printre ei se află agenți ai serviciului de securitate a O.N.U.C., comandați de sergentul Julien. Se pot observa doi ostași înarmați din rîndurile „căștilor albastre".

Un radiotelegrafist suedez se alătură echipajului, pentru eventualitatea cînd secretarul general al O.N.U. ar avea să transmită mesaje urgente.

Motoarele sînt puse în mișcare la ora 15,51. Avionul se plasează la capătul pistei, se oprește, demarează și decolează de la punctul zero puțin înainte de ora 16.

Avionul SE-BDY a pornit în ultimul său zbor.

Cu șase ore întîrziere

De fapt, avionul lui Hammarskjöld a părăsit Leopoldville cu șase ore întîrziere față de ordinul de zbor nr. 673, eliberat în ajun de Serviciul operațiilor aeriene al O.N.U.C.

Această întîrziere are două cauze : verificarea mecanică a avionului SE-BDY și convorbirea Hammarskjöld-Lansdowne. Mecanicul Wilhelmsson predase un raport în care se arăta că au fost trase focuri de pușcă asupra avionului SE-BDY în timpul manevrei de decolare de la Elisabethville.

În dimineața zilei de 17, se efectuează deci o inspecție minuțioasă sub conducerea mecanicului-șef Triyggvason de la Transair. În cursul inspecției se constată că motorul nr. 2 (interior stînga) a fost atins de un glonte care a străpuns carenajul și a atins o țeavă de eșapament. Este înlocuită. La ora 11, mecanicul-șef declară că a terminat reparația și că avionul poate decola.

De fapt, avionul SE-BDY, care este avionul personal al comandantului O.N.U.C., este foarte bine întreținut. Dar după ce au efectuat verificările, mecanicii se duc la masă și de la ora 11,15 avionul rămîne fără supraveghere. Alți mecanici de la Transair lucrează la un avion vecin și nu observă nimic anormal ; pe la ora 12 pleacă și ei la cantină. Înainte de a pleca, au grijă să scoată scările de la avionul Douglas și să încuie ușile principale. Rămîn deschise numai ușile care permit accesul la compartimentul hidraulic și la sistemul de încălzire.

A doua cauză a întîrzierii : convorbirea pe care Hammarskjöld a avut-o, în ziua de 17 septembrie, la ora 9,30 cu lordul Lansdowne, sub-secretar parlamentar pentru afacerile externe al cabinetului britanic.

Se știe că Hammarskjöld voia să meargă la Ndola pentru a se întîlni cu Chombe, șeful guvernului katanghez. În ziua de 21 februarie 1961, Consiliul de Securitate hotărîse evacuarea din Congo „a personalului militar și politic, precum și a mercenarilor" care sprijineau secesiunea katanghează. Întrucît această rezoluție nu a putut fi aplicată decît într-o foarte mică măsură, secretarul general a fost nevoit să recurgă la forță. Izbucniseră lupte la Elisabethville și în alte orașe din Katanga. „Domnul H" se străduia deci, lăsînd totul la o parte, să obțină o încetare a focului.

În ziua de 16 septembrie, la orele 12 noaptea, reprezentantul Națiunilor Unite la Elisabethville irlandezul Conor Cruise O'Brien, azi rectorul Universității din Ghana, primise din partea consulului britanic, Dunnett, un mesaj în care se arăta că Chombe este dispus să se întîlnească cu dînsul la Bancroft, în Rhodezia. A doua zi, la ora 9,30, O'Brien l-a înștiințat pe dl. H. la Leopoldville și secretarul general al Națiunilor Unite a trimis imediat următoarea telegramă lui Chombe : „Vă propun o întîlnire directă. În felul acesta am putea căuta împreună un mijloc pașnic de rezolvare a conflictului actual, deschizînd astfel calea unei soluții a problemei katangheze în cadrul Congo-ului".

Dl. H. i-a precizat însă lui Chombe că „întîlnirea propusă implică, desigur, unele ordine prealabile pentru o încetare efectivă și imediată a focului". A adăugat că, întrucît Bancroft nu are pistă de aterizare pentru avioane mari, ar fi de dorit ca întîlnirea să aibă loc la Ndola.

Chombe răspunde în ziua de 17 dimineața, prin intermediul lui Dunnett și O'Brien, că este de acord „în ce privește principiul unei încetări imediate a focului", dar că trupele Națiunilor Unite trebuie consemnate în cazărmi și că trebuie să înceteze orice noi trimiteri de întăriri. Hammarskjöld îl însărcinează atunci pe O'Brien să refuze aceste condiții prealabile, dar cînd acesta ia legătură cu consulul britanic află că Chombe a și plecat la Ndola.

Avionul lordului Lansdowne sosește normal

Întîlnirea va avea deci loc și așa — și lordul Lansdowne îi propune „domnului H." să-l însoțească la Ndola, pentru a înlesni organizarea materială a convorbirilor în Rhodezia, teritoriu al Coroanei. „Secretarul general a acceptat sugestia mea — relatează lordul Lansdowne — dar, după o matură chibzuință, a socotit că e mai indicat, din motive politice asupra cărora cred că nu e nevoie să insist, să nu fac această călătorie cu dînsul. A sugerat deci să merg la Ndola cu un alt avion, pus la dispoziție de Națiunile Unite, și să plec înaintea lui. Bineînțeles, am acceptat această sugestie".

Lordul Lansdowne a plecat deci spre Ndola în ziua de 17 septembrie, la ora 15,10, pe bordul unui DC 4 imatriculat OO-RIC.

Avionul DC 4, aparat aparținînd unei companii belgiene, condus de un echipaj belgian, familiarizat cu circulația aeriană în Africa Centrală, zboară de-a lungul teritoriului Congo-ului, trece deasupra localității Villa Henrique de Carvalho în Angola și aterizează normal, fără nici o neplăcere la Ndola, la ora 22,35.

Peste treizeci de minute

Drumul pe care l-a urmat SE-BDY nu este bine cunoscut. Din motive de securitate, se pare că nu a fost stabilită nici o legătură radio atîta timp cît avionul a zburat deasupra teritoriului congolez. Se crede că aparatul a zburat spre est pînă la lacul Tanganyka, apoi a mers de-a lungul frontierei care desparte Congo-ul de Kenya. O bună parte din drum, comandantul Hallonquist nu a dispus de informații privind condițiile atmosferice.

Avionul SE-BDY restabilește legătura radio la ora 22,02 cu centrul de informație a zborurilor de la Salisbury. El cere vești despre avionul OO-RIC. La 22,41, SE-BDY cheamă din nou și își indică poziția. Salisbury răspunde, semnalînd că OO-RIC a aterizat la 22,35. La 23,08, SE-BDY își indică iar poziția și cere autorizația să coboare de la 17 500 picioare la 16 000 picioare (de la 5 250 m la 4 800 m). Salisbury aprobă. SE-BDY anunță că se află la 16 000 picioare. Salisbury predă avionul SE-BDY controlului circulației aeriene din Ndola. Controlor de serviciu la turnul din Ndola este A. C. Martin, iar comandantul aeroportului este H. H. Williams.

De îndată ce înaltul-comisar britanic, lordul Alport a fost informat despre întîlnirea ce urma să aibă loc, a plecat de la Salisbury la Ndola, pentru a lua măsurile de securitate tradiționale și pentru a organiza ședința. La ora 14,30, lordul Alport dă primele sale instrucțiuni și, cu ajutorul lui Williams, instalează detașamente de poliție la punctele strategice.

Chombe sosește la ora 16 și discută cu lordul Alport, în biroul comandantului aeroportului.

Imediat după sosirea lui, pe la ora 22,45, lordul Lansdowne li se alătură și le spune că Hammarskjöld a plecat puțină vreme după dînsul. La 23,15, informat de Martin, Williams anunță celor trei personalități că avionul SE-BDY va ateriza probabil peste treizeci de minute.

Situația se schimbă pentru Chombe

Lordul Alport pare destul de nervos și vorbește monosilabic. Lordul Lansdowne se pregătește să plece înapoi la Salisbury ; vrea să părăsească Ndola înainte de sosirea „domnului H.". Chombe e foarte vesel.

Președintele katanghez se bucură oare de această evoluție neașteptată a evenimentelor ? Nu e oare surprinzător faptul că secretarul general al Națiunilor Unite se deplasează personal pentru a întîlni, fără nici o condiție, pe adversarul său principal ? Acest demers al d-lui H este, fără îndoială, o victorie diplomatică pentru liderul katanghez.

În aceste ultime ore ale secesiunii katangheze, situația pare să se schimbe destul de evident în favoarea lui Chombe și acest lucru explică probabil buna dispoziție de care dă dovadă președintele în biroul comandantului aeroportului din Ndola.

Ultimul mesaj

La 23,35, SE-BDY cheamă turnul din Ndola : „Vom fi pe verticala localității Ndola pe la 23,47". Martin transmite obișnuitul buletin meteorologic : vînt est-sud-est, vizibilitate 5/10 mile, ușoară ceață.

La ora 0,10, controlorul Martin primește un nou apel din partea avionului SE-BDY : „Zărim luminile voastre. Ne aflăm la verticala localității Ndola. Coborîm. Confirmați calarea altimetrului".

Turnul din Ndola răspunde : „calarea altimetrului 1 021 mb. Indicați sosire la 6 000 picioare (1 800 m)". SE-BDY confirmă „1 021". Acesta va fi ultimul său mesaj.

Ndola cheamă din nou. Nici un răspuns.

Controlorul continuă să cheme SE-BDY. În zadar. Căpitanul Deppe își pierde răbdarea. Cu aprobarea lui Martin, încearcă și el să cheme SE-BDY. Nimic.

La 0,35, Martin permite avionului OO-RIC să decoleze. Zbor liniștit. Lordul Lansdowne aterizează la Salisbury la 1,46. Imediat după sosirea lui, ministrul îl întreabă pe înaltul-comisar adjunct, Scott :

— Aveți ceva vești de la avionul secretarului general ?

Lordul Lansdowne povestește, emoționat :

— Am fost consternat cînd am aflat că nu se primise nici o veste. Încă de pe atunci eram foarte îngrijorat. Nu-mi puteam închipui ce se întîmplase. Căpitanul era și el foarte neliniștit.

Este descoperită epava

Pe la ora 0,45, SE-BDY tot nu dă nici un semn de viață. La 1,15 turnul din Ndola lansează două apeluri : unul — poliției orașului pentru a afla dacă a fost semnalat vreun accident sau vreo explozie în regiune ; al doilea — controlului aerian din Salisbury, pentru a afla dacă SE-BDY a dat vreun semn de viață. Răspunsuri negative din ambele părți.

La 1,50, Martin înștiințează Salisbury că nu mai există nici un contact cu SE-BDY. Controlorul de la Salisbury transmite la Johannesburg, pentru a se comunica la Leopoldville. Încă de la ora 1,42, comandantul Williams trimite la Salisbury un mesaj Incerfa (incertitudine) cu privire la SE-BDY.

La 3 30, doi polițiști se prezintă la aeroport și comunică agentului de pază că inspectorul van Wyk a observat pe la orele douăsprezece și jumătate noaptea o lumină puternică pe cer. Această lumină venea dinspre apus, direcție spre care se îndreptase un avion cu puțin timp înainte.

Polițiștii raportează superiorilor lor, care hotărăsc să trimită cîteva patrule la Land Rover, în direcția indicată, dar ele se întorc fără nici un rezultat.

La 5,50 un alt controlor al circulației aeriene vine din Ndola. Turnul își reia operațiunile pe la ora 6.

La ora asta este sigur că SE-BDY nu mai are nici o picătură de carburant și că s-a oprit undeva, normal sau în urma unui accident.

Controlorul înștiințează Salisbury, care lansează semnalul Detresfa (avion în pericol). Încep cercetările. Poliția trimite patrule încă de la ora 7,45. Avioanele lui Royal Rhodesian Air Force își încep și ele cercetările la ora 10. Epava este descoperită la ora 15,10 de unul din aceste avioane.

Polițiștii, informați și călăuziți de civili, sosesc la locul catastrofei cîteva clipe mai tîrziu.

Trei anchete

În urma primei examinări a epavei, aflată la 9,5 mile (13 km) de aeroport, se constată că „aparatul s-a lovit de copaci la o altitudine de 4 375 de picioare (1 307 m) deasupra nivelului mării, în timp ce urma o traiectorie descendentă, virînd ușor spre stînga și cu o viteză de intrare pe direcția de aterizare normală. Deschizătura făcută în copaci ne oferă o indicație foarte bună în ce privește direcția pe care o urma aparatul."

Accidentul a avut loc la ora 0,13. Trenul de aterizare era scos afară și zăvorît. Voleții erau deschiși la 30°. Deschizătura făcută în copaci era de 800 de picioare (240 m). Rezervele de benzină s-au scurs. A avut loc atunci o explozie urmată de un incendiu.

Mai multe corpuri au fost proiectate din avion în prima zonă necarbonizată. Patru pasageri mai purtau centurile lor de siguranță. Cei 16 pasageri (împreună cu echipajul) muriseră de pe urma rănilor, cu excepția sergentului Julien, care a fost găsit muribund, cu corpul ars pe 55% din suprafața lui. Avea să moară trei zile mai tîrziu de uremie. Autopsia a dovedit că cel puțin două victime au murit pe loc, chiar cînd s-a prăbușit avionul.

Au mai fost efectuate apoi alte trei anchete pe locul catastrofei. Prima din ele, efectuată sub conducerea direcției aviației civile rhodeziene, la 19 septembrie, nu a permis să se determine cu precizie cauzele accidentului, dar a ridicat atîtea probleme — posibilitate de sabotaj sau de atentat, greșeală sau vreo slăbiciune a piloților — încît guvernatorul general al Rhodesiei a hotărît să însărcineze o comisie juridică pentru o cercetare amănunțită. Raportul acestei comisii a fost predat guvernatorului în februarie 1962. Pe de altă parte, Organizația Națiunilor Unite a numit și ea o comisie de anchetă internațională, care s-a întrunit de douăsprezece ori, în special la New York, Leopoldville, Salisbury și Ndola, înainte de a-și încheia raportul la 8 martie 1962.

Comisia Națiunilor Unite a depus concluzii destul de vagi, care nu exclud nici posibilitatea unui sabotaj, nici aceea a unui atac din văzduh sau de pe pămînt, nici aceea a unei defecțiuni materiale sau a unei greșeli de pilotaj. A renunțat să claseze aceste cauze posibile în ordinea verosimilității.

Atac de pe pămînt sau din văzduh?

Ne vom referi, deci, la raportul foarte precis al Comisiei rhodesiene pentru că a fost elaborat pe locul catastrofei cu foarte numeroase dovezi amănunțite, cît și pentru faptul că autorii lui își sprijină tezele pe părerile unor specialiști ai aviației civile, în marea majoritate britanici și suedezi.

Acești experți exclud posibilitatea unui sabotaj, în ciuda lipsei parțiale de supraveghere a aparatului pe aeroportul din Leopoldville : eventualii sabotori nu puteau ști ora aterizării și apoi nici o urmă de explozie a unei bombe nu a fost descoperită cînd s-au cercetat rămășițele avionului.

De asemenea, anchetatorii nu rețin posibilitatea unui atac de pe pămînt sau din văzduh. Dacă avionul ar fi fost obiectul unui atac terestru, s-ar fi găsit urme de

Mormanul de metal și cenușă a îngropat sub el, o dată cu oamenii, și taina morții tragice a lui Dag Hammarskjöld

glcanțe sau de alte proiectile și radio-ul de bord ar fi transmis un mesaj. Or, așa ceva nu s-a întîmplat. În ipoteza unui atac aerian, ar trebui să se admită că interceptia ar fi avut loc noaptea, operație deosebit de dificilă, și că s-ar fi produs o explozie înainte ca avionul să se lovească de copaci, fapt pe care experții îl exclud cu desăvîrșire. Aparatele katangheze disponibile pentru un asemenea atac se aflau atunci în Africa de sud pentru revizie.

Greșeală de pilotaj?

Examinarea pieselor aparatului a dovedit că și ipoteza unei defecțiuni mecanice trebuie exclusă. Tot așa, dacă vreo slăbiciune a unui pilot este posibilă, e puțin probabil să fi fost simultană la cei trei piloți. Nu a avut loc, de asemenea, un incendiu la bordul avionului.

Trebuie, deci, să ne întoarcem la greșeala de pilotaj, căci chiar dacă aparatul ar fi efectuat în mod desăvîrșit manevra sa de aterizare se afla totuși cu 2 000 de picioare (600 de m) prea jos în momentul accidentului.

Anchetatorii au găsit printre rămășițele epavei patru manuale cu hărți privind apropierea de aeroporturi. Trei dintre ele erau manualele lui U.S. Air Force, al patrulea era un manual Jeppesen, folosit deobicei de piloții de la Transair. Manualele militare nu cuprindeau hărțile localității Ndola, dar harta aeroportului Ndola de lîngă Leopoldville figura la un loc vizibil. Unul din manuale era deschis și îndoit la pagina Ndolo. Se știe că acest aeroport se află la o altitudine de 951 de picioare (285 m), în timp ce aeroportul de la Ndola este la 4 187 de picioare (1 256 m). E drept că pagina Ndola a manualului care a fost găsit poartă scris pe ea cu cerneală verde — peste textul tipărit : „Ndola, 2 500 picioare", altitudine ce trebuia atinsă la capătul virajului de intrare pe direcția de aterizare. În ce privește manualul Jeppesen regăsit, nu conține pagina Ndola. O fi smuls oare pilotul această hartă ca s-o prindă cu un ac de scaunul lui ? În cazul acesta, foaia o fi ars în incendiul care a izbucnit după ce s-a produs accidentul.

E sigur că piloții și-au pus problema hărților și a celor două altitudini ale aeroporturilor din Ndola și Ndolo. Dar pilotul n-a avut nici o îndoială, căci nu a întrebat turnul de control din Ndola. E adevărat că comandantul Hallonquist nu avea încredere în utilitatea unor informații de confirmare. Experții sînt siguri că pilotul hotărîse să efectueze o coborîre și o aterizare cu ochiul liber. Dar, după viraj, aparatul coborînd prea jos, el n-a mai putut vedea luminile aeroportului și tocmai în această „gaură neagră" s-au ivit în fața lui crestele copacilor.

Răzbunarea mercenarilor?

Concluziile anchetatorilor nu au convins toată lumea. O'Brien s-a întrebat cui putea folosi această eventuală crimă. El ex-

clude pe Chombe, care era prea fericit să-l vadă pe Hammarskjöld desolidarizîndu-se de subordonații lui și venindu-i în întîmpinare : „N-avea mai multe motive să-l omoare pe Hammarskjöld care se îndrepta spre Ndola, decît ar fi avut Hitler să-l omoare pe Chamberlain cînd se îndrepta spre München".

Dar O'Brien crede că în schimb mercenarii ar fi avut interes să-l elimine pe secretarul general al O.N.U., ca să se poată menține în Katanga. Ofițerii din O.A.S., fasciștii lui Lasimone erau și rămîneau fasciști. Aveau alte datorii de plătit „Domnului H." : Algeria, Suezul, Tunisia.

Nu încape îndoială că aveau agenți la Brazzaville și la Leopoldville și că supravegheau aerodromul din Kolwezi. Aveau cu siguranță prieteni și la Ndola. Aveau experiența asasinatului politic și erau probabil convinși că uciderea lui Hammarskjöld va fi o „binefacere" pentru omenire. Un portughez a afirmat chiar, în iulie 1966, în „Diario de Mozambique," că acela care a doborît avionul este un scoțian, un ofițer mercenar, dar această acuzație a fost dezmințită cu vigoare de alți mercenari : nu exista nici un portughez printre ei, această mărturie este deci lipsită de valoare.

Sinucidere ?

Vom exclude, de asemenea, ipoteza sinuciderii, formulată de un ziarist suedez. E drept că după moartea lui Hammarskjöld, unul din prietenii lui, Leif Belfrage, a găsit în apartamentul lui din New York un carnet de însemnări de o profunzime de gîndire care nu este egalată decît de sentimentul de neliniște și de pesimism de care sînt pătrunse. Obsesia morții revine aproape la fiecare pagină. Vom cita doar cîteva pasaje :

„Într-un viraj, la o coborîre, își pierdu controlul volanului. Cînd mașina fu proiectată peste taluz, îl străfulgeră un singur gînd : așadar, misiunea mi-e împlinită — singuru-i gînd, ostenit și fericit" (1945).

„Să fii credincios viitorului tău. Chiar atunci cînd nu mai înseamnă decît să te pregătești să mori cum trebuie" (1951).

„Lucrul cel mai greu e să mori cum trebuie" (1952).

„Înainte vreme, moartea figura întotdeauna la întruniri. Acum se află la aceeasi masă cu mine : trebuie să-i fiu prieten" (1955).

„Trupul tău trebuie să se obișnuiască cu moartea lui" (1957).

Acest sentiment prevestitor a jucat oare vreun rol în neputința de care a dat dovadă secretarul general de a pune capăt haosului congolez ?

Conștiința înaltă a lui Hammarskjöld ne interzice să bănuim măcar o clipă că ar fi putut antrena în bezna morții alte zece persoane.

O „revelație" americană

În sfîrșit, într-un discurs confidențial rostit în fața Camerei reprezentanților a Statelor Unite, la 12 septembrie 1962, dl. Donald Bruce, deputat din partea statului Indiana, a criticat politica americană în Congo. După ce a arătat că un comitet afro-scandinav a trimis 20 000 de lire mișcării naționaliste rhodesiene, a precizat că societatea Liberian American Swedish Minarab Cy (L.A.M.C.O.) constituită în Liberia cu capitaluri americane și suedeze, desfășoară o intensă activitate în Katanga. Această companie, care manifestă un deosebit interes pentru metalele neferoase, pare să fi luat în considerare perioada tranzitorie cînd „colonialiștii" vor ceda locul „naționaliștilor" ; aceștia din urmă, dovedindu-se incapabili să exploateze singuri resursele miniere din Katanga, ar primi oferte de serviciu din partea lui L.A.M.C.O., care s-ar substitui astfel lui „Union minière du Haut-Katanga".

Printre conducătorii lui L.A.M.C.O. figurează domnii Linner Bob Hammarskjöld, fratele „domnului H.", și Georges Ball.

Totuși, la cererea „domnului H.", dl. Sture Linner, directorul lui L.A.M.C.O., cu salariul anual de treizeci de mii de dolari, a demisionat din acest post pentru a deveni șeful operațiunilor civile ale O.N.U. în Congo.

Se știe că dl. Linner s-a străduit apoi să aplice cu o vigoare deosebită rezoluțiile Consiliului de Securitate.

Informațiile furnizate de dl. Bruce explică, fără îndoială, orientarea antikatangheză a anturajului lui Dag Hammarskjöld. Ele nu ne dau însă date precise privind reacția „Uniunii miniere" față de acești periculoși adversari.

Așadar, acest om flegmatic și impasibil își urma tragicul destin.

Întrucît nici o ipoteză, cu excepția greșelii de pilotaj, nu rezistă unei analize critice — așa cum am putut vedea — va trebui oare să afirmăm, în concluzie, că Dag Hammarskjöld a murit în ziua de 18 septembrie 1961 pentru că comandantul Per Hallonquist, prea sigur de el, a confundat Ndolo cu Ndola și n-a vrut, poate, să-și recunoască greșeala ? Marile enigme istorice au, uneori, explicații foarte simple, prea simple chiar pentru ca imaginația populară să le accepte. Totuși, secretarul general al Națiunilor Unite nu a dispărut decît de șase ani și unele piese din dosarul dramei congoleze și katangheze mai rămîn secrete.

Întrucît niciodată nu va putea exista o certitudine absolută, moartea lui Dag Hammarskjöld va păstra întotdeauna o parte de mister.

Manifest
der
Kommunistischen Partei.
London.

MANIFESTUL COMUNIST ÎN ROMÂNIA

MARIAN ŞTEFAN

În februarie, anul acesta, se împlinesc 120 de ani de la apariția *Manifestului Partidului Comunist*, cartea de căpătîi a comunismului științific. Puține sînt lucrările care să fi exercitat o mai mare influență asupra gîndirii teoretice și activității practice, asupra mersului istoriei, care să-și păstreze viabilitatea pînă în zilele noastre !

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea proletariatului, ideile socialiste găsesc în România un teren prielnic, fiind însușite de elementele cele mai înaintate ale societății. Raportate la realitățile românești, ele și-au adus un aport considerabil la dezvoltarea gîndirii filozofice, la clarificarea ideologică a proletariatului român, care se manifestă tot mai activ ca forța chemată să dea linia directoare a dezvoltării viitoare a țării.

***M**anifestul Partidului Comunist* a fost cunoscut pe meleagurile românești la scurtă vreme după apariție, în edițiile franceză și germană. În limba română avea să înceapă a fi tradus spre sfîrșitul secolului.

1892. La Iași, apare prima traducere în limba română a *Manifestului Partidului Comunist*, sub semnătura lui Panait Mușoiu, unul dintre cei mai de seamă popularizatori ai lucrărilor lui Marx și Engels în țara noastră.

1893. La numai un an, sub titlul *Manifestul Socialist*, tot la Iași, în *Biblioteca partidei social-democratice a muncitorilor din România*, apărea a doua traducere a *Manifestului*, făcută de Ion Nădejde.

Interesul stîrnit de această operă a determinat apariția unor noi traduceri, între care amintim pe cele ale lui I. Sion, din primii ani ai secolului nostru, prefațate de Kautsky sau Racovski, reeditate de nenumărate ori.

În anii grei ai ilegalității, cînd comuniștii își desfășurau activitatea sub prigoana dezlănțuită de aparatul represiv al statului burghezo-moșieresc, *Manifestul* a fost răspîndit, ca și celelalte materiale de propagandă, înfruntînd mari riscuri.

După 23 august 1944, prin grija partidului nostru, *Manifestul Partidului Comunist*, ca și celelalte opere ale clasicilor marxism-leninismului au apărut în tiraje de masă. Concepția marxistă despre lume și viață, aplicată în mod creator de Partidul Comunist Român, a devenit ideologia dominantă, cuprinzînd mase largi și constituind o armă de neprețuit în lupta pentru construirea societății noi socialiste.

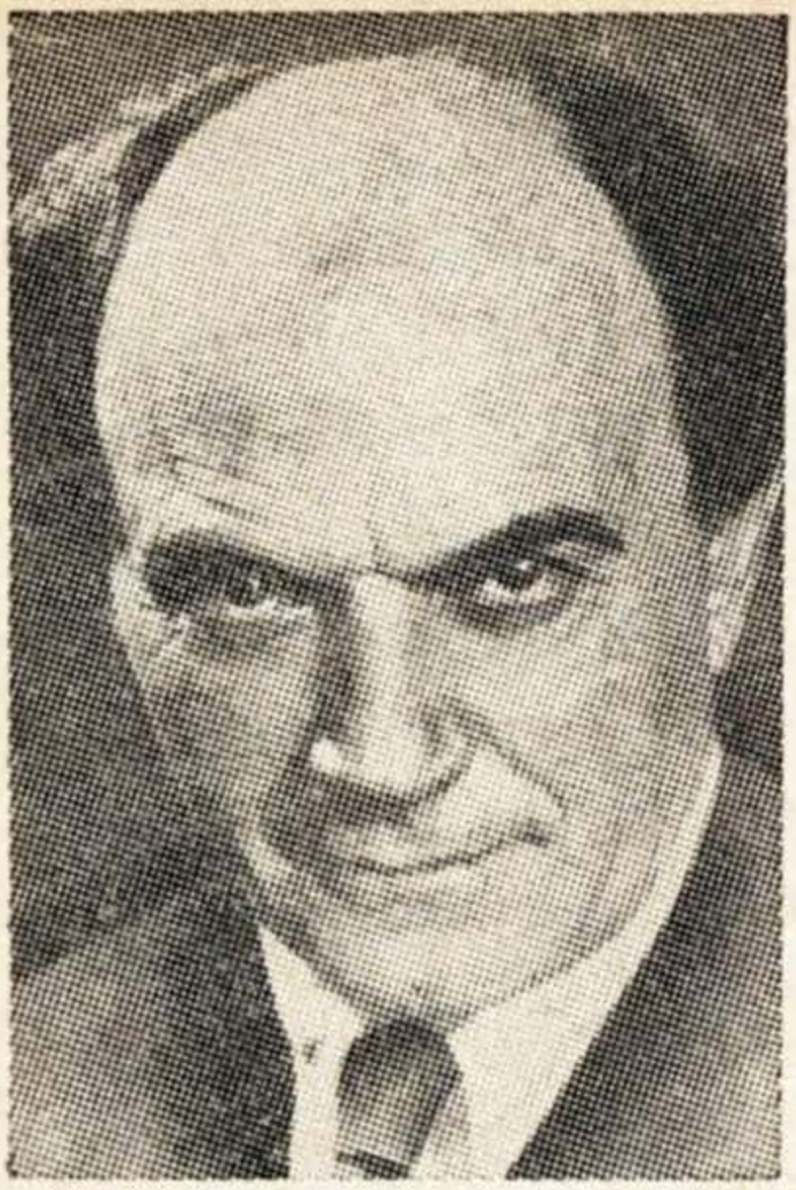

N. D.

Reprezentant de seamă al vieții noastre culturale și social-politice, ziarist înnăscut, cel mai de seamă pamfletar pe care l-au dat românii, scriitor și dramaturg, traducător al unor lucrări remarcabile din literatura universală, artist în cel mai adînc înțeles al cuvîntului, neobosit însuflețitor și animator cultural, neobișnuit risipitor de energie și dăruitor generos pentru orice cauză nobilă, patriot și democrat sincer, legat trainic de mișcarea noastră revoluționară, N. D. Cocea este una din cele mai interesante și tulburătoare personalități ale culturii românești din prima jumătate a secolului XX. A rămas în memoria generației sale și a posterității, deopotrivă, ca întemeietorul „Faclei" — revista care a trezit conștiințe și a îndemnat la fapte și lupte — sau ca autorul unor neuitate foiletoane și pamflete, scrise în cea mai frumoasă limbă românească, îndreptate cu o virulență rară împotriva dinastiei străine a Hohenzollernilor și a politicianismului burghez. El a adus o contribuție însemnată la afirmarea lui Tudor Arghezi și a lui Gala Galaction, a lui Iser și Ressu, a fost dascălul unei generații de ziariști ca Ion Vinea, Tudor Teodorescu-Braniște, Zaharia Stancu, Alexandru Sahia etc.

La chemarea Partidului Comunist Român și-a pus numele pe frontispiciul revistelor „Era Nouă" și „Reporter". Pe drept cuvînt, Camil Petrescu spunea că întreaga epocă dintre cele două războaie nu poate fi înțeleasă fără „neastîmpărul lui Cocea".

În anii celui de-al II-lea război mondial, piesa „Canalia" de Cocea atrăgea numeroși spectatori la Teatrul Nostru. Foarte puțini știau însă că, în acei ani întunecați, N. D. Cocea a scris enorm : piese de teatru, romane, memorialistică. Observator fin al vieții sociale, în caietele sale de însemnări zilnice Cocea a supus unei analize veridice realitățile timpului. „Jurnalul" său începe de la 1 septembrie 1939, ziua dezlănțuirii celui de al II-lea război mondial, continuînd pînă în 1943. Doamnei Ioana Cocea, care ni l-a pus la dispoziție, dîndu-ne în același timp un competent ajutor la descifrarea lui, îi aducem și pe această cale viile noastre mulțumiri.

Publicînd fragmente din memoriile lui N. D. Cocea revista „Magazin istoric" scoate la lumină unul din cele mai interesante documente umane, o zguduitoare și patetică profesiune de conștiință, care oglindește totodată poziția celor mai înaintați fii ai acestui popor în zbuciumații ani de război.

AL. GH. SAVU

Sighișoara, 1 septembrie 1939

Un hohot înăbușit de rîs. Îi răspunde un fel de mîrîit.

Doi sași [1] vorbesc în stradă.

Pe strada noastră, tăcută, moartă, ca aleile unui cimitir, e aproape un eveniment.

Ciulesc urechile.

Nu înțeleg nimic din ceea ce-și spun. Nu pricep o boabă din nemțeasca lor. Dar cuvîntul „Krieg" — repetat insistent, voios, de cîteva ori, îmi strînge deodată inima.

Simt ca un gol în suflet. Un gol și în minte.

Îmi întrerup scrisul.

Mă reped la fereastra deschisă.

Soarele arde ca în toiul lui cuptor. Între cele două rînduri de streșini ale străzii, ca între două maluri, o fîșie de cer se întinde, profundă, albastră, ca apele unui fluviu

[1] *Autorul se referă la elementele hitleriste din rîndurile populației germane.*

COCEA

imobil. Nici un nor, cu pînzele umflate, nu-i alunecă pe adîncurile limpezi. Nici un zgomot, nici o mișcare, nici o tresărire în aerul încremenit.

Singuri, sașii mei continuă în stradă. Unul mi-e vecin. În zece ani nu știu dacă am schimbat o vorbă-două împreună. De data asta însă, cum mă zărește mă salută vesel și greoi.

Celălalt e un negustor. Spătos, burtos, cu ceafa rumenă ca prăjită la foc și doi ochi vioi sub sprîncene țigănești sau armenești, crețe, stufoase, îmbinate, lățite pîn-la mijlocul frunții. În cîteva rînduri mi-a făcut onoarea să-mi împărtășească vederile lui politice, identice cu ale Reichului, și știindu-mă revoluționar, să critice sever regimul actual al României și, mai ales, deși mai în surdină, politica externă a regelui. În românească lui stropșită se prăpădește de dragul țării noastre, îi numără bogățiile, îi laudă, îi slăvește, îi cîntă pe toate glasurile bogățiile ; și-o plînge în același timp, sincer, amar, că în loc să și le valorifice într-o colaborare disciplinată cu marele Reich, se lasă tîrîtă, din sentimentalism prostesc, spre apele Franței.

În aceeași românească, de cum m-a zărit la geam, fără să-și mai piardă vremea de data aceasta cu obișnuiturile saluturi obsechioase, mi-a anunțat exuberant că sălbaticii polaci au încercat să treacă granița germană, dar că armatele lui Hitler i-au respins lesne și au pătruns, ele, pe teritoriul polon.

Reichstagul e convocat. Războiul a început. Hitler o să vorbească.

Eu nu mai auzeam decît lăudăroșeniile din stradă. Îmi vîjîiau urechile. Îmi spuneam, îmi repetam în mine cu deznădejde, cu exasperare, că nu se poate, că oricît l-ar fi înebunit măririle neașteptate și nemeritate pe fostul zugrav de firme ajuns cancelar, e om și el la urma urmei, a fost pe front, știe ce înseamnă prăpădul războiului, și ca om măcar, dacă n-ar fi măcar dintr-un instinct de conservare, n-ar putea, nu poate, ar fi o aberație să joace soarta și destinul unui întreg imperiu pe cartea îndoielnică a unui măcel general.

Cu speranța asta, cît un grăunte de mușțar, în suflet, mă apropii de radio. Învîrtesc butoanele cu înfrigurare, Londra, Roma, Parisul, Moscova. Pe unde lungi, pe unde mijlocii, pe unde scurte, toate posturile cîntă. N-ar cînta omenirea dacă ar fi început dezastrul. E adevărat că posturile nemțești urlă. Dar e obiceiul lor să urle. Țara care a dat odinioară pe un Bach și pe un Beethoven nu mai răspîndește azi în lume decît armonia marșurilor ei militare și răgetele oratorilor ei furioși. Din diareea asta verbală încerc să surprind o vorbă, două, mai cunoscute. Aud de o sută de ori „Deutschland", de o sută de ori „führer", niciodată „krieg".

Sînt mai liniștit.

Îmi reiau locul la masa de scris. Caut să-mi concentrez gîndurile. Fumez țigară după țigară. N-aștept inspirația. O forțez. Zadarnic. Nici o idee. Nici-un rînd. Pagina albă rămîne imaculată. Creionul mi-a înțepenit între degete. Mintea-mi bate cîmpii, dacă, totuși, a izbucnit războiul ?

Ar fi ridicol și profund omenesc în același timp. Tragicul amestecat cu grotescul. Ceasul crucial al omenirii, anul marii răspîntii care ne va înfunda mai adînc în barbaria capitalistă sau va lovi cu tot sîngele milioanelor de victime ale războiului, de la un capăt al lumii la altul, ceasul revoluției sociale, să-mi fie anunțat de un sas hitlerist !

Jurnal

Ora 13. Radio București. Războiul a izbucnit !...

Noaptea tîrziu. Am fost toată ziua ca năuc. Maică-mea e bolnavă de inimă rea. A trecut de optzeci de ani. A văzut destule războaie și răzmerițe în viața ei. Le-a suportat cu resemnată înțelepciune fatalistă. De cînd i-am adus însă vestea că Germania a declarat război Poloniei, își strînge bieții ei pumni neputincioși, îi curg lacrimi din ochii uscați, blestemă, se revoltă și mă întreabă de zece ori pe ceas : — Într-o țară armată pînă-n dinți, cu atîția nemți comuniști într-însa, cum de nu se găsește un singur glonte și pentru Hitler ?

Ce să-i răspund ?

Mă întreb și eu.

Cum s-o fi întrebînd, în clipa de față, atîția și atîția alții în largul lumii, surprinși, dezamparați, îngroziți, nenorociți, ca și biata maică-mea.

2 septembrie

O noapte de insomnie. Am încercat să-mi adun gîndurile. Să-mi revin în fire. Să judec cu sînge rece. Oricît de spăimîntător ar fi cataclismul, dacă inimile se pot lăsa tîrîte în voia împrejurărilor, ridicate, prăbușite, încălzite, înghețate de simpatii sau animozități personale, inteligența n-are dreptul să abdice de la unica ei misiune : limpezimea judecății.

Aș vrea să fiu numai și numai inteligență. Să văd lucrurile cum sînt. Să prevăd ce o să se întîmple, pe cît omenește e cu putință, fără pretenții ridicule de profet, pe temei exclusiv de date cunoscute, de fapte, de deducții logice. Problemele sînt cît păr în cap. Cea dintîi însă, cea care mi se pare deocamdată esențială, e rezistența Poloniei : va fi în stare Polonia să reziste ? Inima îmi spune : da. Rațiunea îmi spune : nu. Afară de un miracol — și miracolele, în zilele noastre, nu le mai fac dumnezeii și sfinții lui, ci tunurile grele. Polonia va fi repede zdrobită.

Cunosc Polonia actuală. Față de armata de fier a statului german e, pe o treaptă ceva mai ridicată, ceea ce a fost Abisinia, ceea ce e România noastră. Un stat cu multe și tot felul de pretenții : de civilizație, de industrie, de cultură, de progres, de tot ce vreți și nu vreți, dar, din punct de vedere strict militar, cu milioane de soldați supuși și bravi, ca și ai noștri, tot ca și ai noștri însă lipsiți de puști, de mitraliere, de tunuri, de avioane mai ales.

Cunosc și pe polonezi. Pe cei reprezentativi. Patrioți. Șovini. Înfumurați. Făloși. Admirabili de încredere în ei înșiși. Superbi de orgoliul național. Sincer convinși de misiunea lor istorică la porțile extreme ale Europei civilizate. Gata oricînd să se bată pentru patrie, pentru credință, pentru idealuri. Gata, îndeosebi, să declame cu patos, ca atîția alții dintre cunoștințele noastre, că polonezul are șapte vieți în pieptu-i de aramă !

Ce folos însă de șapte vieți, cînd o singură ghiulea nemțească, dintr-un tun care bate la 20 kilometri, le seceră pe toate dintr-o dată !

Cunosc, din păcate, și politica lor. Politică îngustă și mioapă de clasă. Politică de nobili scăpătați, înglodați pînă-n gît de datorii, sau de colonei, ceea ce e tot una, sau de mari latifundiari. Înlăuntru, o exploatare fără milă, fără cruțare, a mizeriei țărănești și muncitorești. În afară, pînă acum cîteva luni, teamă amestecată cu dispreț față de ruși, ură fățișă împotriva Franței democratice, cîrdășie cu nemții. Lipski, ministrul lor la Berlin, cînd se abătea pe la Varșovia, sfida pe ambasadorul Franței. Beck făcea tot ce-i stătea în putință ca să extirpeze din sufletul poporului și ultimele resturi de simpatie pentru marea și generoasa republică occidentală care-i inventase și-i scăpase o dată de la dezastru. În cercurile aristocratice din Varșovia supremul bun gust era să-și bată joc de Franța și de francezi.

Cu o asemenea politică de desconsiderare a democrațiilor apusene și de îngenunchiere în fața Berlinului, nu e de mirare că forțele armate ale statului polonez nu s-au gîndit o clipă, n-au făcut nimic în ultimii zece ani ca să-și apere granițele dinspre Germania. O apărare de asemenea natură nu se improvizează în cîteva luni. Polonia e condamnată.

3 septembrie

O scrisoare plecată din Aix-en-Provence, la 27 august, de la soră-mea, Florica. Războiul nu izbucnise încă. Era însă de prevăzut. Cîteva rînduri, aruncate în pripă pe o foaie de hîrtie, deznădăjduite și îngrozite. Se întreba cum este cu putință ca soarta civilizației și toată pacea lumii să atîrne de bunul plac al unui nebun ? Exact aceeași afirmație a făcut-o și Chamberlain în ultimul lui discurs.

Ora 3. Anglia a declarat război hitlerismului. Probabil că și Franța îl va declara tot astăzi. Sovietele rămîn în aceeași expectativă abilă sau inteligentă. Italia pare definitiv cîștigată neutralității.

Jurnal

Din păcate și puzderia de state mici sau mijlocii, toate cele amenințate de aceeași soartă ca și Polonia, se pregătesc cu febrilitate... să rămînă cu brațele încrucișate.

Eu am apucat, am trăit primele zile ale războiului din 1914. Entuziasmul era nebun. Ura universală, împotriva Germaniei lui Wilhelm. Toate nădejdile lumii se îndreptau spre Franța. Fiecare zi, fiecare ceas, aducea altă declarație de război. Pămîntul întreg se ridica în arme ca un singur om, să ție piept năvălitorului.

Astăzi ? Nu știu. Am îmbătrînit eu ? Trăiesc prea izolat ? Nu-mi mai vibrează coarda entuziasmelor tinerești de altă dată ? S-au schimbat oamenii ? S-au schimbat vremurile ? Datele problemei nu mai sînt aceleași ? Defecțiunea rusească și propaganda hitleristă au răvășit și sufletele cele mai călite ? Ne-au dezamăgit pe toți tergiversările Marii Britanii și ale Franței, cu tot ce ghiceam că se ascunde sub ele ca orbire politică și ca egoism de clasă ? Nu știu. Nu-mi dau seama încă. Presimt însă că în locul declarațiilor de război de acum douăzeci și cinci de ani, vor curge gîrlă și potop, demne și lașe, declarații de neutralitate.

4 septembrie

Comunicatele supremului comandament german îmi depășesc toate temerile. Armatele motorizate ale Reichului înaintează repede, de pretutindeni, de la nord, de la apus, de la sud, spre inima Poloniei. Aviația face ravagii. Varșovia e bombardată. Populația civilă a orașelor, pînă și cete răzlețe de țărani sînt secerate cu mitraliera. Polonezii protestează. Dacă încep protestele !... De altfel anunță și ei nu înaintări, ci dîrză rezistență. Mă tem că nu vor trece nici cîteva zile și vor începe să anunțe retrageri strategice.

5 septembrie

Iugoslavia și-a făcut declarația ei de neutralitate. Bulgaria la fel. România nu va face nici ea altceva. Statele Unite au aurit aceeași pilulă amară cu declarația lui Roosevelt : „Germania e vinovată de agresiune, iar metodele folosite de ea nu sînt compatibile cu civilizația".

E o consolație și asta ! Mai putem adăuga încă două sau trei. Indiile britanice se consideră în stare de război cu Germania. Egiptul a rupt legăturile diplomatice cu Reichul. Ambasadorul Statelor Unite la Berlin a demisionat, ca protest împotriva politicii de agresiune a statului pe lîngă care era acreditat.

6 septembrie

Curg de pretutindeni mîndrele declarații de neutralitate. E o goană, e o întrecere între state să-și proclame care mai de care, cu un ceas înainte, curajul civic și național. După statele din nordul Europei și cele din bazinul dunărean, e acum rîndul democraticelor republici din America de Sud. Pînă și Mexicul care a oferit un adăpost lui Trotki, s-a grăbit să se spele pe mîini de infamanta bănuială că ar putea simpatiza cu democrațiile burgheze.

Spectacolul acesta al pămîntului nostru pe trei sferturi imobilizat în neutralitate, e într-adevăr admirabil. De o parte Atila, cu hoardele lui de invazie modern motorizate ; de partea cealaltă civilizația capitalistă, burgheză, plutocrată, oricum am vrea s-o numim, dar civilizație în definitiv ; și la mijloc scapeții. Zece, douăzeci, treizeci de state neutrale, cu regii, cu miniștrii, cu armatele, cu popoarele lor de scapeți. Milioane și zeci de milioane de scapeți, încîntați că pot să-și vadă în tihnă de trebușoare pe cînd alții se bat pentru dînșii ; dînd tîrcoale cîmpurilor de luptă cu ochi și pofte de hiene, ca să-și vîndă cu preț de camătă : grîul, fierul, cărbunii, cafeaua, oricui și tuturora, și iadului dacă i-ar plăti cu aur ; bîțîind de spaimă, nu numai la gîndul că ar putea să fie tîrîți fără voie în război, dar și măcar că ar putea să fie suspectați de simpatie pentru unii sau pentru alții ; și pregătindu-și de pe acum palmele, terfelite în toate traficurile neutralității, să aplaude cu frenezie pe învingătorul de mîine, oricare ar fi el.

Scapeți deștepți ca oaia !

9 septembrie

Retrageri strategice !... anunță, cu jumătate de glas, Parisul. Forțele armate poloneze sînt intacte... confirmă Londra. Victoriile noastre sînt zdrobitoare... jubilează Berlinul. Și noi, neutrii, prinși cu brațele încrucișate, în războiul acesta nevătămător al undelor, cu ochii pe harta Poloniei, urmărim cum de la o zi la alta se întinde, se lățește, mănîncă din trupul Poloniei, pata neagră a invaziei hitleriste.

Jurnal

10 septembrie

Deznodămîntul se apropie. Luptele în formație regulată sau de guerilă, vor mai putea să dureze o lună, două. Soarta Poloniei însă, a Poloniei lui Beck cu panii și colòneii lui, e pecetluită. Oricare ar fi sfîrșitul războiului, înfumurații și siniștrii aventurieri de la Varșovia vor trebui să dispară. Toată puterea Marii Britanii, presupunînd prin absurd că ar intenționa să rişte într-o asemenea ridicolă întreprindere, n-ar putea să-i scape de dezastrul în care, cu capete goale, cu inima ușoară și-au aruncat țara. Justiția imanentă nu-i o vorbă deșartă. Sancțiunile vin, mai curînd sau mai tîrziu, dar vin fără greș. În epoca noastră grăbită, mînată din urmă de tancuri, mitraliere și avioane, vin mai repede decît visam. Azi, pentru Beck și pentru tot regimul lui de orgolioasă dictatură. Mîine, pentru Hitler. Poimîine pentru cîtă brumă de regi, prințișori și tirani improvizați vor mai supraviețui pe scoarța asta a pămîntului care, de atîta amar de veacuri, se scutură și se scarpină de rîia lor.

12 septembrie

Un ordin de zi obraznic al generalului Argeșeanu, citit la radio. Galonatul acesta, cu fruntea mai îngustă decît tresele-i de la guler și decît țepii mustăților care-i intră în ochi, își permite, în stil de vagmistru, nu să roage, nu să se adreseze cuviincios, nu să-i invite pe cetățeni la abținere de la orice manifestație ostilă sau de simpatie față de beligeranți, ci să-i înjure și să-i amenințe, ca între zidurile cazărmilor lui.

Roosevelt, cît e el de președinte, recunoștea cinstit zilele trecute că neutralitatea unui stat nu înseamnă și neutralizarea conștiințelor.

Vagmistru nostru habar n-are de ce înseamnă aia, conștiință.

19 și 20 septembrie

Bucureștiul mai hîd și mai murdar ca totdeauna. Localnicii și așa-zisele personalități mai dezorientate ca oricînd. Catenelele goale. În berării nici măcar samsarii nu mai mișună.

Singură Calea Victoriei, de la prînz pînă la cină și tîrziu pe înserate, mai are un simulacru de viață. Lume vădit plictisită, care rîde silit. Oameni care n-au ce face, și n-au la ce se gîndi. Într-un dancing de noapte, cîțiva rari cunoscuți din prăfuita clientelă de odinioară. La o masă, trei refugiate poloneze. Împopoțonate, înzorzonate, sulemenite. Pălăvrăgesc pe franțuzește. Privesc de sus, cu silă, în jurul lor, ca niște prințese căzute printre oameni de rînd. Trebuie să fie dintre ale lui Beck sau din societatea anterioară lui Beck. Aș vrea să le revăd peste cîteva luni, după ce-și vor vinde ultimele bijuterii. La Paris am revăzut pe cîteva, abia întrezărite la Petrograd. Stăteau îndărătul tejghelelor. Cereau de pomană... pentru vagi opere de binefacere. Își încercau norocul la porțile studiourilor de cinema sau în anticamerele directorilor de teatru. Cele tinere și ceva mai frumoase abia dacă ajungeau manechine. Una, recomandată stăruitor lui cumnatu-meu de un fost membru al ambasadei ruse, moștenitoare a nu știu cîte moșii și a unui hotel particular pe Moika, într-o seară, după ce mîncase și băuse pentru trei zile, răsturnată între Pierre și mine în fundul automobilului, și-a dat deodată poalele peste cap și arătîndu-ne ce nu se cuvine, ne-a mărturisit vesel :

„Din toate bogățiile mele, e tot ce mi-a mai rămas".

E drept, ceea ce îi rămăsese era impresionant de frumos și putea fi avut, de oricine, pe mai nimic.

Polonezele mele, cu bîrligatele lor nasuri fine de astăzi, or să sfîrșească la fel. Au tot ce trebuie pentru asta : resturi de frumusețe, fumuri, bijuterii. Gina [2] mi-a spus că a auzit pe una din ele exclamînd : — Ah ! le sale pays !

Poate că vorbea de țara ei. N-ar fi greșit însă nici dacă s-ar fi gîndit la țara noastră. Fiindcă mi-e proaspătă încă impresia lăsată de premiera noii companii dramatice a lui Mușatescu. Trei piese într-un act, semnate de autohtoni. Spectacolul lamentabil, demn de Bucureștiul ăsta ignobil. Nici un moment de înălțare, de frumusețe, măcar de onest meșteșug teatral. Actorii răgeau pe scenă cu sforăieli tragice. Publicul se tăvălea de rîs în sală. Într-o lojă trona jumătatea de ministru al teatrelor. Cu un asemenea ministru ar fi și inexplicabil să avem spectacole ca lumea. Regele își alege miniștrii. Dintre toți scriitorii țării a ales pe cel mai mediocru. Mai la toate departamentele alegerile nu sînt mai fericite. E ciudat, sau semnificativ, cum regele acesta despre care se spun atîtea minunății la radio, în presă, în discursuri, la festivități, merge din instinct, către tot ce e mai urît și mai mediocru. Uniforme aurite ; oameni de duzină. Spectacole grotești, literatură proastă ; politică de cîrpeli. În fruntea mai tuturor instituțiilor : colonei, generali ieșiți la pensie sau neisprăviții și izgoniții vechilor partide. Nici un om, cu adevărat om. Nici o inițiativă îndrăzneață. Nici o operă dusă la bun

[2] Gina Manolescu — Strunga.

sfîrșit. Un deputat al regimului, un om cinstit, îmi spunea amărît : — Nu s-a schimbat nimic, decît spoiala. Și ziaristul de încredere al primului ministru, îmi mărturisea : — Se fură dragă, mai rău ca înainte și mai rău ca-n codru. Afară de Călinescu, toți ceilalți fură de sting pămîntul.

21 septembrie

Dimineața, la ziarul „România", în cabinetul directorului de fapt. Vorbim de una, de alta. Ne întrerupe țîrîitul telefonului. Din răspunsurile prietenului meu, băiat frumos, cu bani acum și incapabil să reziste o clipă ispitelor lumești și trupești, pricep că cineva de sex potrivnic e la celălalt capăt al firului. Surîsuri. Dulcegării. Aluzii în doi peri. Proiecte de întîlniri. Aud deodată pe prietenul meu exclamînd :

— Dar ce mai vrei, dragă, nou ? Nu-ți ajung știrile din ziare ? Avioane doborîte ! Vapoare scufundate ! Mii de morți ! Zeci de mii de prizonieri ! Război în Asia ! Război în Polonia ! Ce vă mai trebuie ? Doar o bombă în mijlocul Europei, ca să sară tot continentul în aer, v-ar satisface setea asta înfrigurată de nou, veșnic nou.

Și lăsînd pîlnia aparatului din mînă, bietul meu prieten mi se plînge :

— Iacă, așa e toată ziua. Nu trec zece minute, fără să fiu întrerupt din lucru. Și mereu, aceeași întrebare : „Ce mai e nou ?" Ce naiba vor să mai fie nou ? !

A fost totuși ceva nou pe ziua de astăzi.

Domnișoara de la telefon trebuie să fie satisfăcută.

Era pe la două, două și ceva. Stăteam la masă, cu Tanți și Maria. Cald afară. Liniște în casă. Ascultam, distrat, o vagă melodie vieneză, la radio. Deodată cîntecul s-a întrerupt. Un zgomot scurt, ca de vase sparte. Și un glas necunoscut, precipitat, gîfîind ca al unui om care a urcat scările în fugă, un glas pe care o să-l aud în urechi cîte zile oi avea, a urlat :

„Atenție ! Armand Călinescu a fost ucis ! Un grup de legionari l-au executat !"

Emisiunea s-a întrerupt apoi complet. Toți am sărit în picioare. Crima mi se părea absurdă, imposibilă în împrejurările de astăzi. Oricîtă ură și sete de răzbunare ar fi în sufletul unui om, sînt zile de primejdie națională, cînd și-n inima unei bestii, ura trebuie să tacă. Căutam argumente. Invocam probabilități. Poate că un atentat a fost plănuit, poate că a și fost săvîrșit. Poate însă că nu a izbutit. Echipa însărcinată să-l anunțe la radio, cunoștea ora atentatului proiectat, dar n-avea cum să-i știe și rezultatul. Poate că Armand Călinescu a scăpat neatins, sau numai rănit.

Din păcate, peste vreo zece minute, glasul speakerului, un glas surd, afon, ne-a anunțat că „O împrejurare *regretabilă* a întrerupt emisiunea obișnuită".

Regretabilă ?... Numai atît ?... Nimic altceva ?... Nici o confirmare ?... Nici o desmintire ?... Nici un accent de revoltă ? Nici un amănunt asupra celor petrecute în propriul lor local ? Nici măcar o născocire oarecare, o minciună, o încercare de liniștire a publicului ? Zăpăceală, spaimă ? Ce este ? Ce-a fost ?

Telefonez în dreapta și în stînga. Nici un răspuns, sau răspunsuri evazive. Mă reped la redacția ziarului „România". Secretarul de redacție îmi răspunde diplomatic : — Oficial, n-avem nici o confirmare.

Înțeleg. În stradă, grupuri rare, capete îngrijorate. Întrebări mute în toate privirile. Radian dă amănunte asupra atentatului, cîtorva inși strînși în fața lui Dragomir. Călinescu a fost ucis. E ciuruit de gloanțe. Numai de revolver Steyer. La „Adevărul" găsesc pe Braniște. Un ziarist ne aduce preciziuni. Legionarii erau într-o mașină. Șapte sau opt. Au izbit, din spate, mașina primului ministru, întorcîndu-o cu botul spre trotuar. După ce au tras în șofer și în agentul care-l însoțeau pe Călinescu, au tăbărît asupra lui. Are zece, douăzeci de gloanțe într-însul. A murit de la primele gloanțe. Aceiași legionari s-au urcat apoi în altă mașină și s-au dus la radio, unde, după ce și-au anunțat isprava, au fost dezarmați și arestați.

În oraș circulă veștile cele mai fantastice. Grupuri de legionari ar fi încercat să ocupe Poșta, Palatul telefoanelor, Arsenalul și... hangarele aviației. Spre seară s-a răspîndit și s-a confirmat zvonul că unul dintre legionari, șeful lor, venea direct din Germania. Instinctul public presimte, în lipsa oricărei știri oficiale, dincotro vine primejdia. Oficial, vorba secretarului de redacție, nu se știe încă nimic. Ziarele au primit ordin să nu pomenească nimic de crimă. Iar postul nostru de radio, cu toate cele trei denumiri donchișotene ale lui : radio România, radio București, radio experimental, cîntă de la amiază, cîntă neîntrerupt, cîntă la căpătîiul mortului : romanțe, tangouri, foxtroturi, cîntece de dragoste, și vesele cîntece de lume.

Hodoș, dacă o fi avut vreodată cap, și l-a pierdut complet de data asta. Iar stăpînii lui mai mari, vajnici conducători ai Frontului Renașterii Naționale și cîrmuitorii țării acesteia nenorocite, mai fericiți decît el, n-au avut ce să piardă.

Fiindcă altfel nu se poate explica, nu se poate justifica, după oroarea asasinatului legionar, oroarea crimelor săvîrșite de ei.

VÎRSTE MATUSALEMICE LA ROMÂNI

ŞTEFAN METEŞ

În procesul cunoașterii trecutului istoric, investigațiile se lărgesc și în direcția culegerii de informații de la martori oculari. Multe episoade rămase necunoscute din cauză că lipsesc unele documente și manuscrise importante, dispărute, distruse sau deteriorate, pot fi reconstituite pe baza amintirilor unor martori. Bătrînii, și în special cei foarte bătrîni, pot să dea lămuriri prețioase cercetătorului științific.

Au existat destule cazuri în care oamenii au atins suta de ani pe întinsul pămîntului românesc. Noi citățm aici numai o parte din aceia care au depășit un veac, și pe care i-am identificat cu ocazia cercetărilor documentare privitoare la istoria Transilvaniei.

Istoricul Petru Maior, în prefața cărții sale *Istoria bisericii românilor*, tipărită la Buda, în 1813, scrie : „Din pruncie am auzit bucuros pe bătrîni, cînd grăiau despre lucruri vechi ale bisericii și ale vlădicilor, în tinerețele sale văzute sau și de la părinții lor auzite. După aceea înadins cercam să aflu de acest feliu de bărbați vechi de zile și însumi le dam ocazie (prilej) a vorbi despre lucruri de demult. Tocmai în protopopiatul mieu, în sat Ibănești, am avut un preot de acest feliu, anume Ursu, carele în anul 1786, cînd s-a mutat din lumea aceasta, plinise 118 ani de vîrstă. Cu carele cu atîta mai mare plăcere aveam a cuvînta, că pînă la capătul vieții sale mintea a avut nesmintită, memoria nescăzută și toate simțurile întregi. Numai picioarele îi cam slăbise și sprîncenele îi acopereau ochii".

Într-o anchetă făcută în Bihor, în noiembrie 1619, se ascultă, sub jurămînt, peste 20 de martori țărani români din satele Cărpinet Leheceni, Săliște, Cerișcior, Sohodul și Călugărali care sînt „toți bătrîni de 100 de ani".

Din vremea guvernării generalului Marcy se menționează, în Banat, un oarecare Ciortan Petruți („Czartan Petracz"), care a murit la 1724, în orașul Caransebeș, în vîrstă de 185 de ani. În acel timp, fiul său din a treia căsătorie avea 90 de ani.

În mănăstirea Kukus din Cehoslovacia se află o pictură în ulei care reprezintă un bărbat și o femeie, foarte bătrîni. Pictura are următoarea inscripție în limba germană : „Iovas Rovin, de 172, și soția sa Sara, de 164 ani, de rit grecesc, căsătoriți de 147 de ani, amîndoi născuți și domiciliați în Kodo(c), din districtul Caransebeșului, cu copii adevărați, 2 băieți și 3 fete încă în viață, cel mai tînăr băiat de 116 ani, și acesta are 2 strănepoți — unul de 35 de ani și altul de 27 de ani ; zugrăvit în 25 august 1728". În anul 1731, amîndoi erau încă în viață. În mai 1912, am văzut personal, în cabinetul medicului dr. Virgil Budințian din Caransebeș alte două tablouri, care înfățișau pe cei doi soți în port național bănățean. Pictura aparținea altui pictor german, care reda pe scurt în limba germană, biografia celor două personaje, dar întrucîtva deosebită de aceea existentă la Kukus. Sara a trăit mult timp după moartea soțului ei *.

În 1759, are loc o mare anchetă pentru dovedirea notabilității familiei Popa, din satul Poiana (județul Hunedoara), contestată fără temei de nobilul maghiar Nicolae Csiszár. Sînt ascultați, cu această ocazie, 54 de martori, între care cel din urmă e bătrînul Giurgiu Toader, în vîrstă de 150 de ani, din satul Voia, care spune :

„Cum să nu fi cunoscut pe răposatul popa Ștefan, care mie mi-ar fi putut fi copil, fiindcă eu sînt un om așa de bătrîn, că pe vremea cînd, sub imperiul turcesc, s-a introdus în Transilvania darea pe porți, eu eram atunci deja gospodar cu casă cu fum și am dat eu însumi dare după poartă; cu atît mai sigur a dat popa Ștefan. Pe fiul său, Avram, l-am cunoscut foarte bine și pe tata lui popa Ștefan, pe popa Luca, l-am cunoscut foarte bine, fiindcă am trăit împreună în mare prietenie. Din mulți copii ai lui popa Luca, unul — Ioan — s-a așezat ca preot în Bobîlna și fiul acestuia, Atanasie, nouă românilor din Transilvania ni s-a pus episcop. Am înțeles că mergînd odată acest episcop la Viena a adus o astfel de diplomă de nobil pentru popa Ștefan (unchiul său) și fiul său Avram, ca atît el, cît și copiii săi, să fie scutiți de orice poveri. (De fapt, diploma latină e din 10 martie 1701, cînd Atanasie era în realitate la Viena). Nu știu dacă unii sau alții din aceștia aveau iobagi, dar destul că, de cînd îmi amintesc, ei n-au dat sau plătit la cineva ceva, nici slujbă ca iobagi n-au făcut. Începînd cu popa Luca, din fiu în fiu, au fost toți preoți, stînd pe pămîntul bisericesc din Poiană".

Deci la vîrsta de 150 de ani, moș Toader din Voia, iobagul nobilului Valentin Buda, da informații, care se pot confirma și prin alte dovezi istorice.

Exista un țăran din părțile Năsăudului, Tănase Todoran a lui Dănilă, din satul Bicigiu. Împlinise 120 de ani cînd, la

---

* Tablourile cumpărate de tatăl medicului la o licitație din Viena, în 1896 — se aflau încă, în august 1958, în proprietatea dr. Budințian. Le reproducem alăturat.

10 mai 1763, pe platoul Mocirla de lîngă satul Salva, în prezența generalului Buccow, a episcopului din Blaj, Petru Pavel Aron, și a celor două batalioane de infanterie și 8 companii de cavalerie, chemate să depună jurămîntul ostășesc — are tăria și curajul să grăiască :

„De doi ani sîntem cătane, adecă grăniței, și carte n-am căpătat de la înălțata împărătească, că sîntem oameni liberi. Ne-am scris iobagi, dăm dare, facem slujbe cătănești, copiii noștri vor merge pînă la marginea pămîntului să-și verse sîngele, dar pentru ce? Ca să fim robi, să nu avem nici un drept, copiii noștri să fie tot proști, or vor învăța ceva or ba? Așa nu vom purta armele, ca și sfînta lege să ne-o ciufuluiască tisturile. Jos cu armele! Alungați afară păgînii din hotarele noastre! Auziți, creștini români — numai atunci vom sluji, cînd vom vedea carte de la înălțata împărătească, unde-s întărite drepturile noastre ; pînă atunci nu, o dată cu capul ! Ce dă gubernia și cancelaria din Beciu, e nimica : is minciuni goale de azi pînă mîine".

Ca urmare a acestei cuvîntări, generalul Buccow și episcopul Aron părăsesc în grabă adunarea. Bătrînul Todoran, acuzat de instigație, a primit cumplită pedeapsă : el a fost ucis, tras pe roată, iar alți cîțiva țărani au fost spînzurați pentru că au cutezat să ceară drepturi și libertate pentru neamul lor oropsit.

Ziarul *Erdelyi Hiradó*, din Cluj, scria, în ianuarie 1839, că în județul Hunedoara „nu de mult a murit în Peștiș românul Juon Groza, de 120 de ani, care ar fi putut trăi încă mult timp, dacă împiedicîndu-se într-o buturugă, nu s-ar fi rănit mortal cu coasa ce o avea în mînă. Lăsa după el pe fiul său Groza Juon, de 100 de ani, și un nepot de 80 de ani, care de 50 de ani este jude domnesc și care lucrează și acum cu vigoarea unui bărbat de 50 de ani".

Cunoscutul istoric maghiar Alex. Márki, în volumul al II-lea din Monografia județului Arad, scrie la sfîrșitul cărții sale următoarele cuvinte despre doi țărani români :

„În 1789, în cursul unei vînătoare în satul Cuied, un domn a intrat în casa unui țăran român. Bătrînul gospodar însuși povestește că nemții i-au alungat pe turcii din Boroș-Ineu ; așadar s-ar fi putut să aibă circa 130 de ani. În cursul îndelungatei sale vieți, n-a ieșit niciodată din hotarul satului și în viața lui pentru întîia oară vede un domn.

La 1 ianuarie 1894 moare un păstor din Madrigești, în vîrstă de 107 ani, după alții de 120 de ani, care în viața lui o singură dată a ieșit din satul său, cînd a fost în Gurahonț, să vadă trenul, ce fusese pus în circulație în 1890".

Sara și Iovas Rovin : 164 și, respectiv, 172 de ani

Învățatul Alexandru Papiu-Ilarian spunea, în 1852 :

„În munți se mai află oameni de pe timpul lui Horea, între alții spune Iancu (Avram), că se află un popă bătrîn, care a fost și căpitan sub Horea. Acest popă, precum și alți contemporani, multe deslușiri ar putea face asupra acestei răscoale".

Cîte știri prețioase n-ar fi transmis preotul căpitan despre răscoala lui Horea, chiar și la această vîrstă de circa 100 de ani, dacă ar fi existat cineva care să-l întrebe și să consemneze cele auzite!

Acum ne oprim la ultimul care prin vîrsta lui, depășește cu mult pe toți cei despre care am vorbit mai înainte. Acesta este iobagul Lupu Basa din satul Cărpinet (județul Bihor) pe care-l amintește și urbariul domeniului Beiuș, din 1600. Cu ocazia anchetei din 9 noiembrie 1619, pentru a se dovedi — printr-o hîrtie dată, se pare, de împăratul Sigismund (1382—1438) — că preotul Pîrvu este scutit de slujba oștirii și de plata dării după pămîntul bisericii, se ascultă peste 20 de bătrîni din 6 sate, dintre care mulți sînt trecuți de 100 de ani. Toți depun mărturie în favoarea preotului Pîrvu. Printre acești martori se amintește unul, Lupu Basa, de circa 225 de ani, vîrstă notată de două ori în actul de judecată. Lupu vorbește despre rolul lui la întemeierea bisericii din Cărpinet și înțelesul avut cu popa Pîrvul cel bătrîn, ca biserica să se facă pe locul popii, asigurîndu-l că preoții urmași nu pot fi decît din neamul său, iar dacă cărpinetenii vor aduce un preot străin, să-i dea recompensă 500 de florini. Lupu Basa, în cursul vieții lui îndelungate, ajunge de se înrudește cu urmașii popii cel bătrîn. Cu prilejul anchetei din 1619, el înșiră toată genealogia acestei familii.

Cercetările ulterioare vor putea completa aceste sumare știri despre longevitatea românească.

BUCHENWALD

I. MICU

Era către miezul nopții cînd trenul s-a oprit. Am auzit de departe freamăt în vagoane, o mișcare neobișnuită. Am scos capul și am prins un cuvînt care circula din gură în gură :

Buchenwald... Buchenwald... [1]

Un fior ne-a străbătut inima. Nu mai aveam timp să mai raționăm. De jos, dinspre celelalte vagoane, se auzeau urlete : los ! los ! [2]

De îndată, prinseră grai și cele două santinele ale noastre. Los ! los ! Eram cu toții înghețați, dar trebuia să sărim din vagon pentru că altfel știam ce ne așteaptă. O lovitură în moalele capului cu patul pistolului mitralieră și ne-am fi rostogolit sub roțile trenului.

Cîteva coloane se și formaseră. Cu orice preț, trebuia să ne menținem grupați. Am început să fugim ca un adevărat pachet către o coloană. Din nou, lugubru, răsunau pe lespezile de piatră ale gării, bocancii noștri de lemn.

Un ordin scurt și peste cîteva clipe coloanele se puseră în mișcare. Ne îndreptarăm către un turn ce se zărea de departe. Era turnul de la intrarea în lagărul de la Buchenwald.

Zelt-Lager-ul [3]

Coloana a ajuns la Buchenwald. Deținuții — printre care mulți cetățeni ro-

[1] Lagăr de concentrare hitlerist, creat în Germania în 1934. Aici au fost uciși numeroși deținuți antifasciști germani, mai tîrziu și prizonieri de război și cetățeni de diferite naționalități duși cu forța în Germania. Ca urmare a înfrîngerii Germaniei hitleriste și a răscoalei deținuților, lagărul a fost lichidat. În 1958 pe locul fostului lagăr s-a ridicat un monument și s-a amenajat un muzeu.

[2] Repede ! repede ! (în limba germană)

[3] Lagărul cu corturi.

mâni ridicați din partea de nord a Transilvaniei, vremelnic căzută sub jugul horthyst — sînt atît de trudiți, încît cad de-a-n picioarele.

Acum, Zelt-ul arată și mai rău decît în 1939. În cei cinci ani care s-au scurs de la înființarea Zelt-lager-ului au pierit sub corturi zeci de mii de deținuți.

Mi-am aruncat întîi privirile — bineînțeles atît cît era posibil să deslușești ceva — prin „încăpere". Cortul era lung de vreo 50 de metri și lat de vreo 30 de metri. Prin mijloc era susținut de stîlpi groși de lemn. Pe jos, noroi. Un noroi gros, lipicios, mărit cu vremea de resturi vegetale și de gunoaie aduse de afară, pe tălpile deținuților.

Încerc să găsesc măcar o bucată de pămînt zbicită. Dar este imposibil. Așadar, aici va trebui să dormim, să ne hrănim, să viețuim cine știe cîtă vreme. Ne uităm și la chipurile oamenilor pe care i-am găsit deja aici. Nu mai ezită. Se întind în noroi, își sprijină capul pe cîte ceva și se acoperă cu cîte o pătură. Alții așteaptă în picioare pînă ce vreunul nu poate să mai suporte răceala din noroi și se ridică. Atunci se aruncă cîte doi-trei inși pe locul părăsit, se întind la fel ca cel dinainte și își pun pe ei pătura, în nădejdea că vor putea ațipi cîteva ceasuri.

Prin deschizătura cortului, mereu intră sau iese cineva. Aerul rece de afară pătrunde ca un cuțit uriaș spre noi. Sînt inși care nu pot să mai rabde. Zeama scîrboasă ce le este dată ca hrană, le provoacă dizenterie. La fiecare sfert de ceas, se duc afară. Se întorc cu fețele livide, se așează iarăși în noroi sau așteaptă tremurînd în picioare.

Grupul nostru s-a retras într-un colț și așteaptă. Ce așteaptă ? Nimeni nu știe ceva precis. Singurul lucru pe care-l putem face este să cercetăm situația vechilor „locatari".

Deslușesc în privirile cîtorva, mai apropiați de noi, o milă sfîșietoare. Da, ne privesc cu milă. Ei au trecut deja prin mii de suferințe cumplite. Știu bine că și noi am înfruntat primejdii și dureri mari. Dar probabil că ale lor erau atît de cumplite, încît nu-și pot reține acum, la sosirea noastră, un sentiment adînc de compasiune...

Pe măsură ce înaintăm în noapte, gerul ne pătrunde tot mai mult. Strînși unul de altul, căutăm să ne încălzim corpurile.

Oameni și vrăbii

Baraca sanitară fusese destinată, chipurile, tratării deținuților mai puțin bolnavi. Ca aspect exterior nu se deosebea prea mult de celelalte barăci din lagărul mic, așezat între „Zelt-lager" și marele lagăr.

Așteptam, împreună cu alți bolnavi, să fim consultați. Minutele se scurgeau greu. Toți deținuții de lîngă mine se aflau într-o

stare jalnică. Unul avea dureri cumplite de pîntece, altul, cu niște vată înfundată în nas, ținea gura deschisă și horcăia. După o jumătate de ceas, sala de așteptare se umpluse atît de mult, încît nu mai era vreo deosebire între ea și cortul în care oamenii stăteau ticsiți ca sardelele. Apărură doi stubendiști [4] foarte grăbiți. Unul începu să strige :

— Toată lumea la baie ! Hai, mai repede la baie !

Ne-am bulucit într-o cameră alăturată. Ne gîndeam, cu oarecare bucurie ascunsă, că în sfîrșit, după atîtea zile de frig, după lungile, nemăsuratele ceasuri de așteptare pe Apelplatz [5], vom avea prilejul să facem un duș cu apă fierbinte, să ne înmuiem mădularele la dogoarea ce va răzbate din masa aburindă a apei.

În camera respectivă se aflau dușuri. Nu mai mult ca 30. Socoteam că acum era într-adevăr vorba de o obișnuită măsură sanitară înainte de a intra în spital.

Ni se ordonă să ne dezbrăcăm zdrențele. Ne cuibărim cîte trei-patru inși sub dușuri și așteptăm plini de nerăbdare.

Deodată, tresărirăm înspăimîntați. Parcă cineva ne plesnea în moalele capului. Se dăduse drumul la dușuri. Peste noi începuse să curgă o apă rece ca gheața. Strigătele noastre disperate se amestecau cu urletele stubendiștilor.

Peste cincisprezece deținuți zăceau pe podeaua de lemn, în nesimțire. Dar nu era vreme de pierdut. Stubendiștii strigau să ne îmbrăcăm repede. Am tras pe noi cămășile ferfeniță și hainele subțiri de doc. Am ajuns în goană în sala de așteptare, de unde plecasem. Acolo n-am mai putut într-adevăr rezista. Am alunecat pe o bancă scîncind și gemînd înăbușit.

Cînd mi-am revenit, se aprinseseră două becuri electrice anemice, unul prins în dreptul ușii, altul într-un colț al tavanului. Lîngă mine, așezat pe un scaun pătrat, sta un deținut înalt, negricios la față, care vorbea destul de slab nemțește cu un alt deținut. Observai din prima privire că pe piept poartă triunghiul roșu și litera iugoslavilor. Deținutul cu care vorbea i se adresa cu oarecare respect, îi raporta unele cazuri. Din convorbirea lor înțelesei că acela care mă cerceta era un medic din baraca sanitară.

Așa se scurseră cîteva zile. La sfîrșitul acestei perioade, mintea începu să mi se limpezească, căci febra trecuse.

Aproape cu regularitatea unui ceasornic, la orele 4 după masă, se înființa lîngă noi medicul cu triunghiul roșu pe piept. Dar și în cursul dimineții se îngrijea de soarta noastră, trimițîndu-ne medicamente. De cîteva ori, ni s-au dat farfurioare cu orez, ceea ce însemna un lucru la care abia ai fi putut visa... Alteori, am primit bucățele de pîine prăjită.

În camera de dincolo, un fel de felcer, folosind o foarfecă obișnuită, sta în picioare lîngă o găleată plină cu pansamente murdare și vată înroșită în sînge. Lîngă el bolnavii. Făcea semn să se apropie cîte unul, îl punea să-și desfacă inflamația purulentă. Și fără nici un fel de anestezie, înfigea unul din vîrfurile foarfecii în rană. Omul urla, se zbătea. Dar felcerul n-avea timp de el. Îi apăsa puroiul, dădea un tampon cu benzină și-i zvîrlea o bucată de fașă din hîrtie să se panseze singur...

Din cauza lipsei de hrană, a insuficienței vitaminelor, în lagăr sute de oameni aveau flegmoane. Veneau aici, la Revier [6], să li se deschidă buboaiele.

— Cine rezistă aici la înțepătura foarfecelor, se curăță din cauza infecției, mormăi un deținut care se afla lîngă mine.

Peste două zile, a venit să „opereze" însuși medicul SS-ist. Era un om mărunțel, cu o umbră de mustață lăsată sub nas, foarte caraghios, imitîndu-l pe Hitler. Pe cît era de mărunțel, pe atît îi erau de lungi brațele. Era îmbrăcat într-un halat alb, care-i venea pînă-n poale, încît mătura podeaua cu el. Opera piciorul unui deținut. Cînd termină „operația", răcnetele omului încetaseră. Păcat de timp ! exclamă furios doctorul. În aceeași clipă, vlăjganii ridicară corpul neînsuflețit al deținutului și îl azvîrliră pe o targă îmbîcsită de sînge.

Și iarăși au trecut cîteva zile cenușii. Vremea se mai înmuiase, de vreo săptămînă începuse să miroasă în aer a iarbă crudă. În ultimele zile apăruseră la ferestre vrăbioare. Săgetau văzduhul în depărtări, treceau ca niște mici ace negre-cenușii prin fața geamurilor, iar apăreau...

Un deținut deschisese fereastra și pusese acolo cîteva fărîmituri de pîine. Ne-am retras și ne-am așezat pe paturi. Păsărelele au venit, de data asta s-au așezat chiar pe pragul ferestrei. Au țopăit de cîteva ori, uitîndu-se în dreapta și în stînga, apoi au început să ciugulească cu lăcomie.

Ne gîndeam. Sub retină se conturau acum imagini de altă dată : drumuri de pe la noi, poiene lungi, îngălbenite de toamna tîrzie, stîlpi de telegraf pe care, ca acum, vrăbioarele năvăleau ciorchine... Visam cu ochii deschiși...

Din ziua aceea, ne obișnuiserăm să așezăm mereu acolo cîte o bucățică mică de pîine ruptă din rația noastră. Păsărelele — mereu aceleași, devenite acum bune prietene — veneau, ciuguleau, apoi iarăși își luau zborul.

După vreo săptămînă, un SS-ist care intrase către prînz, a surprins scena... Nimeni dintre noi nu i-a dat atunci atenție. Dar a doua zi, pe seară, cineva ne-a chemat repede la fereastră. Am văzut păsă-

---

[4] Deținuți cu funcții într-o baracă.

[5] Locul unde se făcea „numărătoarea" deținuților.

[6] Baraca sanitară.

relele moarte sub geam. Era neîndoielnic că SS-istul pusese pîine otrăvită... Am fost atît de triști, de parcă ne-am fi despărțit de un prieten scump tuturor.

Curînd, o parte a bolnavilor, mai mult sau mai puțin înzdrăveniți, au părăsit baraca sanitară. În urma lor, s-a făcut acolo o „curățenie generală". Am aflat, de la un bătrîn polonez, participant la rezistența din lagăr, că bolnavii rămași fuseseră chemați la „cabinetul medical" în grupuri de cîte cinci. Li se făcuse cîte o injecție de petrol în venă. Oamenii se prăbușeau după cîteva secunde chiar acolo, pe podeaua cabinetului. Unii mureau. Alții însă mai rezistau. Cei morți erau zvîrliți într-o cameră alăturată, pînă la venirea tărgilor. Peste aceștia erau aruncați și cei care mai rezistau. Bineînțeles însă că nu pentru multă vreme. Și firul vieții lor se stingea repede, ca o pîlpîire de lumînare...

O rază de speranță

Astăzi am încercat senzația copleșitoare că în iadul de la Buchenwald s-a strecurat o firavă rază de lumină. O rază de speranță. De omenesc.

Mulți dintre noi, și eu însumi, fuseserăm salvați de la o moarte sigură, datorită unui adevărat miracol. Miracol ? În timpul cît zăcusem în baraca sanitară, reflectasem mult la unele fapte, aparent mărunte, nesemnificative și întîmplătoare. Cine avusese inițiativa să mă transporte, luînd toate măsurile pentru ca SS-iștii să nu observe starea gravă în care mă aflam, la baraca sanitară ? Și, mai ales, de ce își riscase propria viață ? Cum se explica abnegația medicului acela cu emblema deținuților iugoslavi, care zile în șir făcuse eforturi supraomenești pentru a întreține, la mine și la alți bolnavi, firicelul plăpînd de viață ce stătea gata-gata să se stingă ?

Dacă cele de mai sus putuseră fi întîmplătoare — un deținut prieten, un medic care nu uitase nici aici, în țara morții, că menirea lui era să salveze viața — în schimb erau alte fapte care nu mai puteau fi puse pe seama hazardului. În primul rînd, procurarea medicamentelor și a alimentelor. În al doilea rînd, legătura care exista, neîndoielnic, între medic și cei care le procurau. Cunoșteam prea bine lagărul și riscurile acestor acțiuni pentru a nu-mi da seama că ele aveau un caracter organizat, că presupuneau legături sistematice și conspirative, deoarece o defecțiune, fie și neînsemnată, ar fi atras exterminarea imediată a multor deținuți — SS-iștii nu stăteau să aleagă. Așa ajunsesem la concluzia că în lagăr exista o mișcare ilegală de rezistență, bine organizată din moment ce hitleriștii nu-i putuseră da de urmă, a cărei mînă invizibilă intervenea, ori de cîte ori era posibil, pentru salvarea vieții deținuților.

După ieșirea din baraca sanitară, făcusem tot ce-mi stătuse în putință să iau legătură cu tovarășii din mișcarea de rezistență.

Probabil că, fără să știu, la rîndul meu fusesem obiectul atenției tovarășilor din rezistență, care-mi cîntăriseră cu grijă faptele pentru a se convinge că pot avea încredere deplină în mine. Prin lagăr mișunau atîți spioni și trădători !

...Și iată că astăzi, după ce-mi pierdusem aproape speranța că voi reuși să iau legătură cu tovarășii din mișcarea de rezistență, evenimentul s-a produs simplu, aproape banal. Făceam curățenie. Mînuiam cu sîrguință mătura, cînd un deținut se apropie de mine. Străin ; triunghi roșu, număr mic — deci un deținut vechi.

Omul se uită la mine blînd, cu niște ochi luminoși. Apoi, așa, parcă fără nici o intenție, mă întrebă : „Cunoști limba germană ?" „Da — îi răspund — de vreo zece ani..." Acesta era consemnul stabilit pentru grupul nostru.

Discuția se încheagă greu. Trecem de la una la alta, cam fără legătură ; uneori se așterne tăcerea. Interlocutorul meu nu pare însă să observe nimic. Dimpotrivă, continuă să rămînă calm, în ochi îi joacă același zîmbet de la început, puțin ironic parcă, dar de loc jignitor.

Tocmai începeam să mă-ntreb ce urmărea la urma urmelor cînd, deodată, se apleacă spre urechea mea și-mi șoptește, atît de încet, încît mai mult intuiesc decît aud cuvintele rostite : „Vin din partea mișcării ilegale... Vei ține legătura numai cu mine... Nu e bine să fim văzuți prea des împreună..." Apoi se îndepărtează cu aerul omului care nu făcuse altceva decît să schimbe cîteva cuvinte cu un deținut cunoscut.

*

Au trecut, de la prima întîlnire, multe zile. Ne-am revăzut de cîteva ori. Mi-a transmis unele sarcini concrete și, treptat, m-am încadrat și eu în acea mașină complicată dar bine pusă la punct, care era mișcarea de rezistență din lagăr. Cu timpul am aflat cîte ceva despre modul cum era organizată și am cunoscut personal pe unii dintre participanți. Abia după eliberare însă au putut fi cunoscute, în întregime, acțiunile eroice și minunata organizare a rezistenței de la Buchenwald. Sub conducerea unui Comitet internațional al deținuților din acest lagăr, acționau grupuri de deținuți polonezi, francezi, spanioli, ruși, germani, cehi, români, unguri, evrei, iugoslavi, olandezi etc. În cea mai adîncă conspirativitate s-a organizat pregătirea de luptă a 850 de deținuți, încadrați în 178 de grupe de luptă, dispunînd de 91 de puști și de alte arme. Comitetul

internațional și organizația Partidului Comunist German din lagăr au pregătit autoeliberarea deținuților din 11 aprilie 1945.

Mulți supraviețuitori din iadul de la Buchenwald își datoresc viața solidarității internaționaliste din care s-a închegat forța impresionantă a mișcării de rezistență. La această mișcare grupul deținuților români a participat, cu toate forțele și cu tot spiritul de sacrificiu.

Apelul morților

Joi. Apelul. Deținuții merg grăbiți în grupuri tropăind pe lespezile de piatră cu saboții lor de lemn. La marginea coloanei vin... morții. Azi noapte au murit alți nouăsprezece deținuți. Sînt aduși împreună cu cei vii, pe Apelplatz, pentru a fi numărați. SS-iștii nu se grăbesc. Numără o dată, se reîntorc de unde au început. Minutele, ceasurile trec. Justificarea e simplă : nu iese numărul exact potrivit evidenței. Și timpul trece și frigul te pătrunde pînă la oase. Parcă s-a înăsprit mai mult în dimineața asta.

Morții s-au congelat, pur și simplu. Dacă-i privești cu atenție, ai impresia că sînt niște bușteni. Înainte de a fi scoși din bloc, majoritatea deținuților au păstrat o clipă de reculegere — așa cum se obișnuia — în memoria celor dispăruți.

După apel, morții trebuie duși la crematoriu. Dar lipsesc tărgile. Nu-i nimic... Vor fi duși de către deținuți, fără tărgi.

În grabă, SS-iștii i-au și desemnat pe cei care urmează să transporte morții de aci, de pe Apelplatz, pînă sus la crematoriu. S-ar părea că nu e cine știe ce mare lucru. Dar nu este așa. Transportul fiecărui mort presupune o muncă deosebit de grea. Un deținut prinde cu mîinile capul mortului, altul îi apucă picioarele.

Firește, în primul rînd treaba asta este deosebit de dureroasă. Mulți dintre cei care-și sfîrșiseră zilele peste noapte au fost prieteni buni cu cei care sînt siliți să-i ducă la crematoriu. Dacă ar fi numai groaznica stare psihologică a celor care trebuie să facă pe cioclii ! Dar nu se știe cum, întepenind din cauza gerului, cadavrele au devenit extrem de grele, iar cei care au sarcina dureroasă să urce cu ele spre crematoriu sînt atît de slăbiți, ca urmare a lipsei cronice de hrană, încît ei înșiși par adevărate cadavre... Obrajii le sînt vineți. Nu fac zece-douăzeci de pași și încep să gîfîie. Prin mintea multora răzbate, probabil, aceeași idee : la noapte, ori mîine dimineață, ori poimîine dimineață, alții vor trebui să mă care pe mine...

Pe piepturile morților, cam în dreptul buzunarelor de sus ale hainelor vărgate, se văd triunghiurile roșii de deținuți politici. Literele indică naționalitatea : polonezi, francezi, evrei, cehi, ruși, olandezi, spanioli, iugoslavi, danezi, germani...

Ultima zi a lui Van Dyck

Dimineața ! Ca oricare altă dimineață de la Buchenwald, așa a început și ziua de ieri, cu suferințele și mizeriile ei. Cu semnele ei de întrebări obișnuite, cu gînduri mari, nobile și mărunte, care privesc existența, cu pași obișnuiți înainte, în marea rezistență a tot ceea ce este bun împotriva forțelor reacțiunii și ale întunericului. O zi obișnuită de frămîntări, de focuri mistuitoare, de regrete și dureri. O zi ca toate celelalte, cînd se cară morții cu duiumul după apel. Zi ca toate zilele. N-am ieșit la lucru. Echipele de muncă încolonate mai multe ore au fost retrimise în bloc. Nu aveam de unde să știm că se pregătea una dintre marile provocări împotriva deținuților din bloc, mai bine zis împotriva unui anumit grup.

Peste două-trei ore, iarăși încolonarea. De data aceasta a fost de față un grup mai mare de SS-iști, unii cu cîini. Nu ne-am gîndit la nimic deosebit. S-a mai întîmplat și altă dată ca atunci cînd echipa de muncă era dusă la o depărtare mai mare paza să fie întărită. Un Scharhführer [7] se învîrtea în jurul grupului olandezilor. „De ce nu stai drepți !“ se răstea la unul — și cravașa lovea. „Nu așa se aliniază !“ — și cravașa lovea. „Pieptul mai afară !“ — și cravașa lovea. În urma loviturilor țîșnea sînge. Și cravașa lovea, lovea. Unul s-a prăbușit. Apoi altul. Și toți numai olandezi. Era evident ceea ce se pregătea. „Te-ai mișcat în rînd !“ Și cravașa lovea. „Ai șoptit ceva !“ Și cravașa lovea. „Te-ai uitat urît !“. Și cravașa lovea. Fața lui Van Dyck a devenit cenușie. La el culoarea cenușie masca revolta și ura clocotitoare. Toți îl cunoșteam pe bunul Dyck și știam ce se petrece în sufletul său.

Și atunci s-a petrecut neprevăzutul.

Unul din cîini, asmuțit de SS-iști, s-a repezit la un deținut. Omul se apăra, dădea din mîini și din picioare : „NU ! NU !“ Zbiera disperat, într-o nemțească stricată. „Nu ! Dumnezeule, ce faceți cu mine !“ Ne uitam încremeniți la scenă, dar și la fața lui Dyck, devenită din ce în ce mai pămîntie. Pumnii i se încleștau, dar el continua să stea nemișcat, în poziție înțepenită de drepți. Apoi cîinele a fost asmuțit asupra altui deținut. Poate dacă acesta nu ar fi avut o voce așa de pițigăiată, dacă nu ar fi fost atît de slab și de lipsit de apărare, dacă nu s-ar fi văitat în olandeza sa, în limba sa maternă, cu atîta deznădejde, poate că nu se întîmpla iremediabilul. Dyck nu-și mai poate stăpîni clocotul din suflet. Sare, apucă cîinele de gît și-l strînge cu atîta forță între mîinile sale puternice, încît, după cîteva zmucituri, animalul a încetat să mai dea semne de viață. În fața acestei scene atît de ieșite din comun, toată lumea a încremenit. Numai

[7] Căpitan SS.

atunci cînd Dyck a ridicat mîinile și, cu scîrbă, a trîntit leșul cîinelui de pămînt, SS-istul a ridicat arma și cu patul puștii l-a lovit în cap cu atîta putere, încît craniul părea că s-a deschis. Van Dyck a căzut la pămînt, cu fața în sus, spre cerul de azur imaculat. El n-avea să mai vadă niciodată această culoare pură, curată ca viața pe care o îndrăgea atît de mult.

Defilarea piciorului infirm

De fapt, „defilarea" la Buchenwald aparținea modului de viață al lagărului, ca moartea de toate zilele. La Apelplatz, dimineața, intrai defilînd, la muncă mergeai și te întorceai defilînd, de la numărătoarea de seară tot defilînd plecai spre bloc. Defilarea aparținea modului de viață al hitleriștilor. Cînd omul nu mai era bun să bată din picioare, nu mai era bun nici pentru viață. Faimosul „mützen ab"[8], mișcarea capului ca tras pe sîrmă, lucru ce plăcea atît de mult SS-iștilor, era urmat cu regularitate de tropăit de picioare în mod cadențat. De multe ori ne puneam întrebarea : cărui fenomen se datorește această mare dragoste pentru tropăitul picioarelor ? Inculturii ajunsă la un asemenea nivel, că simțul estetic se redusese la un ritm banal, un tropăit regulat, sau dorinței de a se simți în siguranță prin disciplinarea acestei imense mase de oameni ?

Se făcea totul ca Cionca să nu participe la aceste „defilări". Însăși trimiterea sa, cu ajutorul rezistenței din lagăr, într-un atelier baracă a fost determinată, într-o măsură, și de fapul că, în general, deținuții din acest loc erau numărați separat.

Într-o zi, însă, defilarea a devenit inevitabilă. Cum va putea ține pasul, cadența, acest om cu un picior infirm ? Ar fi însemnat, aproape sigur, divulgarea existenței în Buchenwald a unui infirm, fapt ce echivala cu o condamnare la moarte. Vestea că un șef SS venit „de sus" va face trecerea în revistă a deținuților din lagăr, ne-a parvenit după apelul de dimineață. Primul gînd care ne-a străfulgerat : Cionca ! Ce va fi cu el ? Nu mai era timp și posibilitate de a aranja nimic pentru a-i masca absența fără a trezi bănuieli. Cionca a primit însă știrea cu aparentă seninătate. „Ei și, o să defilez" — a răspuns el tovarășilor care nu-și puteau ascunde îngrijorarea. „Da, o să defilez !". Atenția pe care Cionca o acorda curelelor care fixau piciorul infirm între mici bucăți de șipcă atesta că omul se pregătea, cu toată seriozitatea, să participe la defilare.

Și-a fixat bine piciorul infirm. Curelele în jurul corpului ciuntit au fost strînse mai mult ca altă dată...

Nu numai noi, dar și deținuții cu muncă de răspundere din alte grupuri naționale considerau că hotărîrea lui Cionca egala cu o sinucidere. Ultimele încercări făcute pentru a-l determina să renunțe n-au dat nici un rezultat. Cionca n-a renunțat la hotărîrea sa, motivînd că o măsură luată în pripă ar fi periclitat securitatea multora și, totodată, ar fi putut duce la desconspirarea rezistenței din lagăr, cu consecințe tragice.

Fix la ora 11, își făcu prezența șeful SS-ist. După ceremonia de rigoare a celor două companii SS și a conducerii lagărului, pusă la mare ținută, după o cuvîntare milităroasă în care abundau cuvintele „marele Reich", „rasa superioară", „führer", „disciplină", „cine nu se supune, va muri" și altele asemănătoare, a început defilarea.

În jurul lui Cionca s-a format un cerc de tovarăși. În spatele, înaintea sa, la dreapta și la stînga, numai persoane de nădejde, gata să-l sprijine, în măsura omenescului posibil, sub ochii de fiară ai hitleriștilor.

A venit și rîndul grupului nostru. Blockführer-ul SS comanda înțepat, zbierînd. Pași cadențați, un tropăit ritmic. Privirile ne erau fixate pe acel blestemat picior infirm. Eins, zwo[9]... eins, zwo... La zwoo-ul prelungit, piciorul de lemn parcă se lăsa tîrît — și era abia la începutul parăzii ! Aveam de parcurs în total circa 800 de metri. Mult, foarte mult pentru un infirm. Apoi a început defilarea propriu-zisă. Bocancii și saboții de lemn făceau un zgomot teribil. Fixam piciorul parcă eram hipnotizați. Acum, acum cedează... Dar bocancul cu piciorul infirm lovea Apelplatz-ul cu atîta sete, de parcă voia să-l sfărîme. La un moment dat, am avut impresia că piciorul și-a pierdut din vioiciune. Un fior de groază ne-a cutremurat din cap pînă în picioare... Dar numai pentru un moment, căci piciorul de lemn bătea iarăși caldarîmul cu sete.

Cînd s-a terminat defilarea, toți eram albi ca niște cadavre în ale căror vine nu mai circulă sînge. Picături de sudoare, reci ca gheața, se prelingeau pe frunțile noastre, ca niște mărgele. Cionca nu-și mai ascundea suferințele. Își mușca buzele, pentru ca să nu urle de durere. În cîteva secunde și-a desfăcut, febril, curelele. Ce ne-a fost dat să vedem atunci, n-o să uităm cît vom trăi ! Piciorul era cu totul o carne vie, o carne parcă trecută sub bătător. Cionca a cerut să i se aducă o gamelă cu apă rece. O turna pe carnea însîngerată cu mișcări încete...

S-a mai liniștit. Privea, cu ochii arzînd de febră, dar și de mîndrie, părînd să spună : Capul sus ! Așa, plouați, n-o să-i învingem pe hitleriști ! A încercat să zîmbească, dar zîmbetul lui aducea mai mult a crispare. Nici n-am observat cînd în jurul piciorului însîngerat se adunaseră trei medici deținuți, care îl bandajau cu grijă...

[8] Jos șapca (în limba germană).

[9] Unul, doi (în limba germană)

La începutul verii anului 1935, ziarele aduceau la cunoștința opiniei publice românești „așa cum s-au petrecut ele“ amănuntele întîlnirii unui muritor cu... Dumnezeu !

Timp de cîteva luni, presa a furnizat cele mai năstrușnice și mai naive istorioare privind „minunile“ de la Maglavit. Eroul ? Ciobanul Petrache Lupu, gîngav, peltic și surd, încovoiat de nevoi, maglavitean ce se strecura stingher prin viață printre cei din urmă ai satului.

Avea atunci 29 de ani. Fișele sale medicale atestau o anumită incapacitate mintală, fapt pentru care, la timpul său, fusese considerat inapt pentru serviciul militar și lăsat la vatră. Astfel, antecedentele „vedeniei“ — cu toată senzația produsă în rîndurile ignoranților, bigoților, credulilor — nu lăsau nici un dubiu și singurul diagnostic care se impunea oricărui om de bun simț era internarea eroului într-un spital de boli nervoase. Din scrupulozitate științifică, o serie de reputați savanți, profesori, medici au verificat minuțios și din toate punctele de vedere starea sănătății maglaviteanului și împrejurările în care avusese loc... miraculoasa întîlnire cu Dumnezeu. Concluzia a fost unanimă : „vedenia“ nu se putuse produce decît în imaginația bolnavă a ciobanului.

Între timp, la 8 august 1935, umilul cioban a avut o nouă vedenie. De data aceasta, nu „Moșul“, ci „Ghiavolul“ a fost cel care i s-a „înfățișat“.

Vîlva stîrnită în jurul acestor „minuni“ de la Maglavit a luat treptat amploare. O asemenea amploare, încît apărea tot mai

În curtea colibei de la stînă. (Primul din stînga Petrache Lupu)

„MINUNEA“ DE LA MAGLAVIT

dr. Gh. I. IONIȚĂ

In așteptarea „lacrimilor sfinte“

Ofrande, cît mai multe ofrande !... Și, în mod artificial, oameni interesați cultivau, prin toate mijloacele, mitul Maglavitului

limpede că, dincolo de goana unei părți a presei burgheze după senzațional, existau oameni interesați să speculeze halucinațiile lui Petrache Lupu. Să reconstituim, pe baza documentelor, a relatărilor presei și a mărturiilor unor martori oculari, filmul evenimentelor petrecute cu peste trei decenii în urmă...

Un preot întreprinzător

În ziua de 31 mai 1935, pe cînd se afla, ca de obicei, cu turma la cîmp, ciobanului Petrache Lupu i s-a arătat... Dumnezeu. Ba, mai mult, Dumnezeu a și vorbit cu el ! Înspăimîntat, ciobanul a dat fuga la preotul din Maglavit, Bobin, căruia i-a povestit cu lux de amănunte înfricoșătoarea întîmplare.

Obișnuit să scoată, cum spune zicala, șapte piei și de pe vii, și de pe morți, preotul Bobin a intuit imediat că din pățania gîngavului Petrache se puteau obține ceva foloase. Om practic, el a publicat imediat o broșură, în care, „înflorind“ și „retușînd“ cîte puțin amănuntele vedeniei, se străduia să interpreteze „faptele“ din punctul de vedere al dogmei creștine. Și cum reclama este sufletul comerțului, Bobin a avut grijă să imprime pe copertă, alături de chipul lui Petrache, și fotografia... autorului. Pentru a evita de la început concurența unor nepoftiți atrași de „afacerea“ pusă atît de ingenios pe picioare, Bobin și-a arogat exclusivitatea informațiilor, instituind și un fel de embargo asupra reeditării broșurii sau publicării oricărei alte lucrări în legătură cu „minunea“ de la Maglavit !

Diversiunea Maglavitului

Curînd, însă, imaginația și spiritul practic cu care era înzestrat preotul din Maglavit au fost mult depășite. În scenă au intrat noi personaje, în timp ce altele preferau să tragă sforile din culise. Pentru unii proprietari de ziare veroși, Maglavitul a devenit un mănos subiect în scopul măririi tirajelor. Pentru o serie de înalți prelați — un prilej binecuvîntat pentru înviorarea misticismului și a bigotismului, de speculare nerușinată a sentimentelor credincioșilor ; pentru diferite organizații politice reacționare — un mijloc de captare a păturilor înapoiate. Nici regele n-a rămas de altfel în afara acestei mașinațiuni. Cu mare pompă el a oficiat botezul unuia dintre copiii umilului cioban, dîndu-i acestuia chiar propriul său nume.

Printre cei mai fervenți susținători ai fanatismului religios și ai înscenărilor de felul celei de la Maglavit s-a numărat gruparea fascistă Garda de Fier. În fond, încurajarea și alimentarea continuă de către legionari a penibilului spectacol de

la Maglavit avea — după cum sublinia cu cinism unul dintre ideologii legionarilor — un obiectiv precis: „Maglavitul ne-a dovedit odată pentru totdeauna cît sîntem de primitivi. Atunci ce avem de făcut? Totul. Căci dacă oamenii au făcut odată sacrificii pentru o viziune neverificabilă, ce nu vor face ei pentru o viziune terestră? Psihoza Maglavitului trebuie convertită și exploatată!"

„Minunea" de la Maglavit s-a trasformat, uimitor de repede, într-o abilă diversiune socială, fără să-și piardă însă substratul mercantil inițial.

Ploaia cu sfinți

Ca urmare a publicității făcute prin presă — și nu numai prin presă — procesiunile la „locul sfînt" se țineau lanț. Veneau tot mai mulți credincioși, dornici să obțină iertarea păcatelor, dar mai ales suferinzi, bolnavi de maladii grave sau incurabile, în speranța că vor găsi aici vindecarea.

„Pelerinii — nota savantul Gheorghe Marinescu — se culcă pe pămînt în aer liber, într-o promiscuitate dezgustătoare. Lîngă orbi, paralitici, bolnavi de cancer, fistule tuberculoase, ulcere varicioase. Este impresionantă stăruința acestor nenorociți de a sta cît mai aproape de locul unde a apărut vedenia."

Între timp, pe măsură ce „afacerea" prospera, Maglavitul începea să fie amenajat ad-hoc, pentru a impresiona și a întreține legenda. Acolo unde ciobanul „s-a întîlnit cu Dumnezeu" a fost săpată o fîntînă: fîntîna lui Petrache Lupu, cu apă sfințită, făcătoare de minuni! „Lacrimile" sălciilor plîngătoare aflate în vecinătatea locului — picături de sevă obținute prin scrijelirea scoarței — au fost declarate... tămăduitoare! Ceasuri întregi, zile, pelerinii veniți la Maglavit așteptau să le pice „lacrimile" în cești, în sticle... Alții, dînd crezare poveștilor acreditate de cei interesați, urmăreau avizi să fie atinși de mîna „sfîntului" sau cel puțin să-și procure un obiect care fusese în contact cu acesta. «Cîte o femeie din apropierea estradei — citim în „Dimineața" din 16 septembrie 1935 — întinde înspre mîna ciobanului o batistă, o floare, o crenguță, o bucată de hîrtie... Petrache o atinge cu mîna. Femeia e mulțumită. Pentru atîta a venit ea. Să aibă un obiect atins de mîna lui...»

Majoritatea pelerinilor aparțineau păturilor nevoiașe de la sate. Mulți își cheltuiau cu transportul ultimii bani sau se îndatorau pentru a putea veni la Maglavit din cine știe ce colț de țară. Odată ajunși la „locul sfînt", ei erau luați în primire de șarlatanii și afaceriștii care foiau în jurul ciobanului, fiind jecmăniți sub cele mai diverse forme: procurarea de obiecte tămăduitoare, înlesnirea contactului cu „sfîntul" etc.

O sursă mănoasă de venituri pentru profitorii de tot felul au constituit-o „daniile" benevole destinate, chipurile, amenajării „locului sfînt". O campanie abilă întreținea în rîndul pelerinilor psihoza că cu cît daniile vor fi mai mari, cu atît „mila Domnului" se va revărsa mai eficient și mai prompt asupra celor năpăstuiți. Încă atunci au răzbătut în presă știri că cea mai mare parte a sumelor și ofrandelor destinate cerului apucau drumuri pămîntești, dar afacerile continuau. Maglavitul devenise o pușculiță miraculoasă care înghițea hămesită bănuții celor săraci, vărsîndu-i apoi în buzunarele șarlatanilor.

Invidioși pe confratele din Maglavit, afaceriști din diferite localități au încercat să pună și ei în scenă aceeași piesă, cu alte personaje. Curînd a început să plouă cu sfinți. Nicăieri însă nu s-a mai înregistrat succesul de casă de la Maglavit.

Știința împotriva ridicolei înscenări

Antrenată într-o activitate prodigioasă de apărare a culturii, a tradițiilor sale înaintate, contra infiltrării unei culturi a falselor valori, a obscurantismului și pre-

judecăților de tot felul, intelectualitatea progresistă s-a ridicat cu vehemență împotriva ridicolelor înscenări de la Maglavit.

Ridiculizînd fabulațiile fantastice create în jurul ciobanului, presa progresistă a vremii a publicat foaia matricolă (nr. 13 830) eliberată de către Regimentul 31 Infanterie Calafat, prin care se certifica scutirea lui Petrache Lupu de serviciul militar din cauza incapacității sale mintale.

Intelectuali de frunte comuniști, socialiști, antifasciști, democrați, printre care: C. I. Parhon, Ilie Cristea, St. Irimescu, Dem. Paulian, dr. Gh. Marinescu, Nicolae Iorga Victor Eftimiu au demascat cu virulență înscenarea de la Maglavit.

„În anul 1935 — se arăta într-o broșură editată de Liga contra prejudecăților — o presă fără scrupule, în solda capitalismului muribund, încearcă să ne convingă că pămîntul acestei țări a născut în sfîrșit un sfînt, în persoana umilului țăran de la Maglavit".

Nicolae Iorga, cu sarcasmu-i caracteristic, dezvăluia fondul real al încurajării „vînzătorilor de Dumnezeu", atrăgînd totodată atenția asupra necesității adoptării unor măsuri drastice împotriva „anarhiei", prin care subînțelegea mișcarea legionară. „Ar fi trist — nota el — ca nivelul bisericii noastre să fie la nivelul Maglavitului".

Presa comunistă antifascistă și democratică a publicat o serie de articole în care a analizat „fenomenul Maglavit", dezvăluind cauzele lui economice și social-politice. «Motorul mișcării de la Maglavit — preciza ziarul „Scînteia" la 10 octombrie 1935 — este starea mizerabilă a poporului muncitor». Sarcina comuniștilor și a celorlalți oameni cu vederi înaintate, continua același ziar, este „acțiunea de lămurire a maselor asupra adevăratului sens al acestei mișcări și demascarea celor care au creat Maglavitul cu scopul de a ține mai departe masele în întuneric și robie". Un articol apărut în gazeta „Soarele" sublinia: „Dacă pentru medicină aceste minuni constituie cazuri de psihoze colective, dacă biserica găsește în astfel de convorbiri cerești prilejul de a-și întări o influență ce scade pe zi ce trece", aceasta își găsește explicația în faptul că „sub povara impozitelor și datoriilor, ros de boli și mizerie, adesea expus foametei țăranul nu-și mai vede scăparea decît în ajutorul ceresc".

„Sfîntul" în ajutorul lui... Ion Antonescu

Ca un foc de paie, zarva în jurul „minunii" de la Maglavit s-a stins aproape tot atît de brusc cum începuse. Cu rafinatu-i umor, C. Argetoianu nota în ale sale însemnări zilnice cum o dată cu sosirea zilelor mohorîte ale toamnei acelui an, «Sfîntul s-a retras în stînă, la oi, „supărat" pe ai lui și toată treaba s-a compromis». La aceasta au contribuit atît luările de poziție ferme și viguroase ale forțelor democratice, ale intelectualității progresiste, cît și dezamăgirea încercată curînd de toți aceia care așteptaseră, zadarnic, izbăvirea de necazurile care-i mînaseră spre „sfîntul" Petrache.

Ecoul celor petrecute la Maglavit în 1935 se stinsese aproape cu totul. Ciobanul și șarlatanii care gravitaseră în jurul lui se părea că părăsiseră pentru totdeauna arena. Dar, pe neașteptate, opinia publică din România a înregistrat o nouă activizare a fenomenului Maglavit.

Apăruse un nou interesat în specularea „vedeniilor" ciobanului Petrache Lupu: regimul antonescian. În condițiile creșterii rezistenței antifasciste în țară ca și în rîndul armatei tîrîte în războiul antisovietic, Ion Antonescu a făcut și el apel la diversiunea Maglavitului, suflînd în tăciunii stinși pentru a reaprinde isteria misticismului religios. „Sfîntul" de la Maglavit a fost luat de la tîrlă dintre mioarele lui și purtat din capitala țării, cu avionul, în primele linii ale frontului, unde i s-a cerut să debiteze în fața soldaților frazele gîngăvite pe vremuri despre „Moș" și „supunere", ca preț al iertării păcatelor.

Totul a căpătat un aspect grotesc. Pretutindeni, soldații și majoritatea ofițerilor au privit cu ostilitate venirea „sfîntului" și penibilele procesiuni la care erau siliți să participe. Petrache însuși s-a simțit înfricoșat într-un mediu care în imaginația lui bolnavă se contopea cu imaginile de coșmar ale apocalipsului din momentele de delir.

Regimul antonescian n-a mai avut ce face cu el. Revenit la oile lui, ciobanul n-a renunțat cu totul la „minuni", dar tot mai mic era numărul celor care-i dădeau crezare. Afacerea Maglavit devenea nerentabilă.

Dezrădăcinarea miturilor

...La via Cooperativei agricole de producție „Maglavit", un sexagenar — pînă nu demult cioban — trebăluie pe lîngă butucii de viță, atît cît îl mai țin puterile. Devine taciturn imediat ce simte că cineva se apropie de el cu intenția să-l descoasă asupra „minunilor" de odinioară. Iar consătenii, înțelegîndu-i jena, evită să vorbească despre „sfinți" în fața lui, chiar atunci cînd ard de nerăbdare să facă schimb de impresii asupra unui episod cu... Roger Moore, vizionat pe ecranele televizoarelor din sat.

Sic transit gloria...

O VIAŢĂ ÎNTRU LUMINAREA NEAMULUI

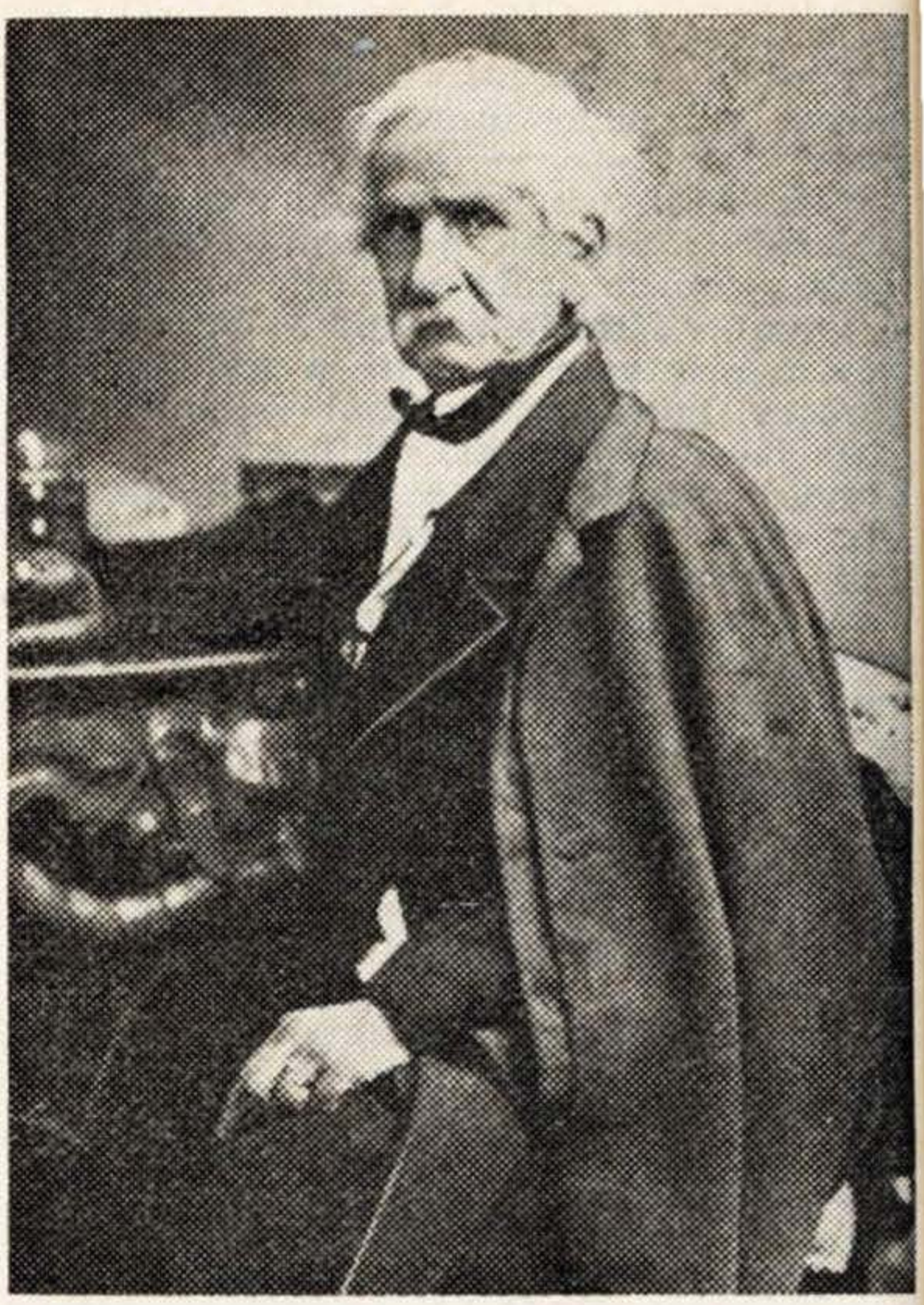

GHEORGHE ASACHI

GHEORGHE UNGUREANU

La 1 martie 1788 se năștea, în tîrgușorul Herța, Gheorghe, fiul Elenei și al lui Lazăr Asachi, care va deveni, peste ani, omul despre care în 1840 Kogălniceanu va scrie: „*Gheorghe Asachi este bărbatul acela care în vremi grele s-a străduit pentru luminarea neamului său*".

Asachi primește primele noțiuni de învățătură de la tatăl său, om cult al timpului, cunoscător al mai multor limbi, autor al mai multor lucrări și care era, asemenea cronicarilor moldoveni sau învățaților ardeleni, susținător al originii latine a poporului român. Trebuie să fi învățat și la școala începătoare românească din Herța, cu dascălul Ștefan Raerezul.

La 9 ani urmează școala de la „Leopoli" și mai tîrziu universitatea, studiind, pe lîngă altele, matematica și un curs special de arhitectură.

În anul 1805 se mută la Iași, unde pune în practică cunoștințele sale de arhitectură la construirea unor case particulare. În același an pleacă la Viena, studiind matematicile superioare și pictura. În 1808—1812, continuă studiile la Roma, în domeniul arheologiei și literaturii clasice, al picturii și sculpturii, lucrînd și în atelierul vestitului sculptor italian Antonio Canova. Aici scrie el primele încercări poetice și este ales membru extraordinar al Societății literare din Roma.

Reîntors la Iași, în 1812, Asachi reușește, ca inginer cadastral, să-l convingă pe domn de necesitatea înființării, în cadrul școlii domnești, a unui curs pentru pregătirea inginerilor hotarnici. Începerea acestui curs în 1814 — unde Asachi preda, în limba română, matematica teoretică cu aplicațiuni practice în geodezie și arhitectură, precum și „trebuincioasa cercetare și deslușire a documentelor de hotare" — constituie prima lui biruință pe teren științific și cultural.

Necesitatea studierii documentelor vechi, atît pentru hotărnicii, cît și pentru

„întocmirea compoziției heraldice“ și a stemelor tuturor ținuturilor, în vederea întocmirii sigiliului domnesc cu care fusese însărcinat, l-a determinat pe Asachi să cerceteze prin tainițele curților boierești sau în „neorînduiala“ Curții domnești.

În 1816 organizează la Iași primul teatru de societate în limba română, seria reprezentațiilor începînd cu o prelucrare după „Daphnis și Chloe“ — făcută tot de el și intitulată „Mirtil și Hloe“. „Inginerul Gheorghieș“, cum îl găsim numit în unele documente, s-a bucurat de mult succes în această ramură a multilateralei sale activități.

Mereu doritor să cunoască trecutul istoric al țării sale, Asachi folosește o parte din timpul petrecut la Viena (1822—1827) ca agent diplomatic al domnului Moldovei, Ioan Sandu Sturdza, pentru a cerceta și arhivele de acolo. Cu acest prilej, descoperă mai multe documente privitoare la averea școlii de la Trei Ierarhi, pe care le va folosi după revenirea în țară în procesul cu călugării greci.

Numit referendar al Epitropiei învățăturilor publice, în 1827, Gheorghe Asachi reușește să repună școala de la Trei Ierarhi în drepturile ei străvechi. În același an, un puternic incendiu distruge cea mai mare parte a clădirilor din orașul Iași. Flăcările mistuie și clădirea școlii domnești de lîngă Mitropolie, unde Asachi locuia, fiind și bibliotecar. Multe documente și arhive — unele aflate în locuința lui Asachi — sînt distruse cu acel prilej. Dezastrul din 1827, ca și lectura cărților și realitățile văzute în alte țări, fac pe Asachi să insiste mai tîrziu, ca arhivist, pentru un local trainic, ferit de foc, cu bolți de cărămidă, cu uși și obloane de fier.

Asachi militează cu pasiune pentru dezvoltarea învățămîntului în limba română, văzînd în acesta un mijloc important în culturalizarea și propășirea neamului: *„Iară în limba românească să se învețe religia, filozofia, biografia, retorica, poezia, istoria, matematica, moralul, economia pămînteasc ă și politicească, istoria naturală și arheologia“* scria Asachi — considerînd *„mai trebuitoare cultura limbii vorbirii neamului în care se fac sfintele rugăciuni, se tractarisesc toate pricinele și care este cea mai puternică legătură spre păstrarea și îmbunătățirea neamului și însuflețirea de dragoste către patrie“*. La școala de la Trei Ierarhi, unde începînd din 1828 se introdusese studiul în limba

„Ștefan iroul Moldovei au fost patriei părinte
Și din anii patruzeci și șasă neobositul scutitoriu
Umelit în biruință și în păzirea legii sfinte
Era ager întru arme ca un fulger tunătoriu“.

(Desenat de Gheorghe Asachi după originalul de la Putna.)

*

română, Asachi cere să se toarne un clopot, care se păstrează și astăzi, cu inscripția: *„Clopotul sună, copiii s-adună“*.

Marele și neobositul animator pune, cu o energie vulcanică, pietre trainice la temelia unui șir de așezăminte culturale, științifice și de învățămînt — uneori singur, alteori conlucrînd cu alți bărbați luminați ai vremii sale: *Institutul pentru educația fetelor* (1834), *Academia Eșului*, devenită mai tîrziu *Academia Mihăileană*, *Cercul de lectură al medicilor moldoveni* (1830) și *Societatea de medicină și istorie naturală* (1833), un *conservator filarmonic-dramatic*, cu reprezentații în limba română (1836) etc.

Asachi a fost un pasionat cercetător și a desfășurat o bogată activitate științifică și literară. A scris poezii, nuvele și studii istorice, însemnări de călătorii, amintiri etc. o parte fiind traduse în germană, engleză, franceză, polonă.

Pe lîngă *Albina românească* — prima gazetă în limba română — cu suplimentul literar *Alăuta românească*, sau *Arhiva Albinei pentru arheologia română și industrie*, editează *Gazeta de Moldavia*, cu foiletonul literar *Albina românească*, *Patria*, *Buletin foaie oficială*, *Icoana lumii*, *Spi-*

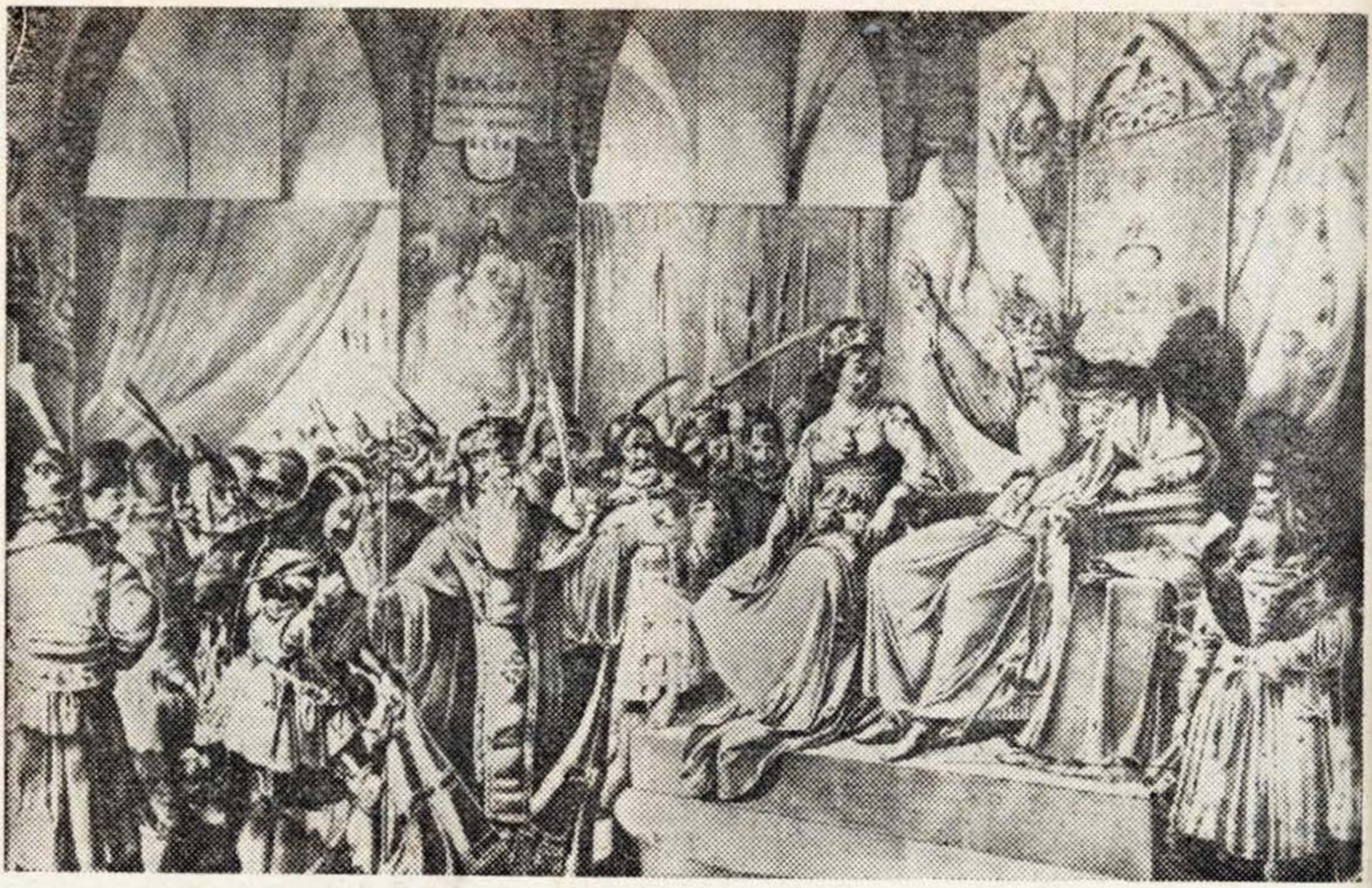

Ștefan cel Mare al Moldovei cuvîntează al său testament politic, la anul 1504

(Desen de I. Müller după o idee a lui Gh. Asachi)

*

cuitorul moldo-român, Calendarul pentru români, Almanah pentru învățătură și pricepere etc.

În legătură cu activitatea de editor, dar totodată dorind să încurajeze industria națională, Asachi înființează, în 1841, la Petrodava de lîngă Piatra Neamț, prima „fabrică de hîrtie" din Moldova.

Numirea lui Asachi, la 1 ianuarie 1832, ca *arhivist al statului*, a însemnat o apreciere a întregii lui activități, care-l recomanda, înaintea tuturor celorlalți, pentru acest „nou ram de dregătorie", în acele „grele timpuri" — cum spunea mai tîrziu Kogălniceanu — avînd misiunea să scoată documentele și arhivele din mîinile boierimii și ale înaltului cler, să le facă publice. Multe documente și arhive au fost salvate de Asachi de la distrugere, lăsîndu-le moștenire generațiilor următoare, pînă în zilele noastre, spre a sluji scrierii adevăratei istorii naționale, de care el era atît de mîndru.

Mai tîrziu, Kogălniceanu spunea despre Gheorghe Asachi: *„Decanul jurnaliștilor și al literaților noștri, acela care a fondat în Moldova cea dintîi tipografie sistematică și cea dintîi foaie periodică pe care o povățuiește de 28 de ani, care au povățuit ani întregi școalele noastre naționale, care ne-au dat cele dintîi cărți elementare, care au rechemat la viață prin poezie, prin pictură și prin descrieri istorice figurile uitate ale vechilor noștri domni și eroi, al cărui nume îl găsim în toate începuturile intelectuale și industriale ale Moldovei — cu toate defectele sale — a fost campion neobosit al inteligenței în timp de jumătate de secol"*.

*

Moartea, survenită în 1869, a pus capăt unei prodigioase activități închinată progresului culturii românești.

Următoarele versuri din *„Sonet dedicat d-lui George Asachi"*, scris la 1866 de un tînăr poet, V. Ghiorghian, reflectă în bună măsură sentimentele contemporanilor față de bătrînul cărturar:

„Lucrul e a ta deviză și c-o rară bărbăție
Ai lucrat și lucrezi încă prin silință și amor
Aprinzînd în a ta țară a științelor făclie
La altarul de lumină adunat-ai un popor".

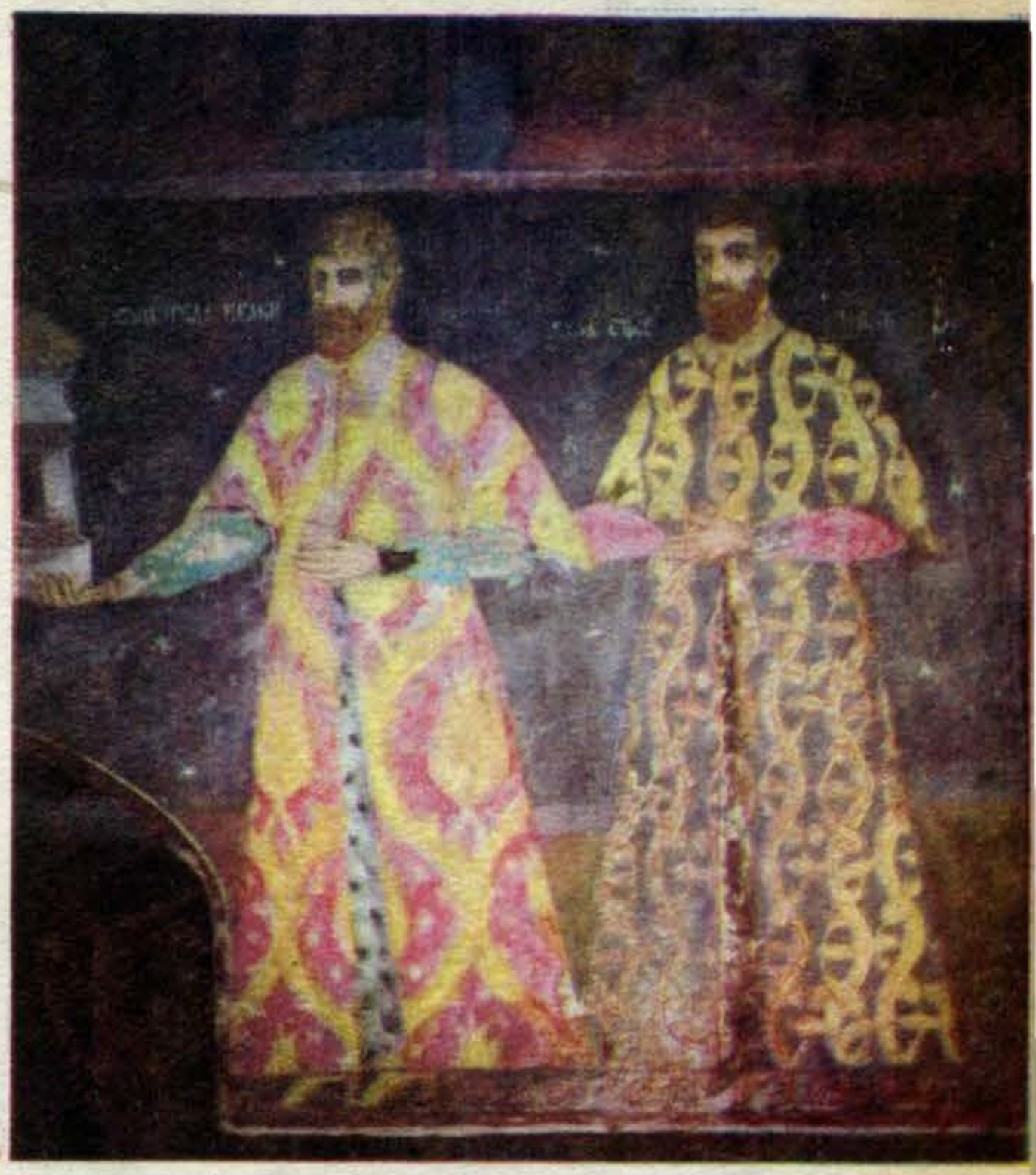

Preda şi Stroe Buzescu (frescă de la mănăstirea Căluiu)

Doamna Stanca şi fiul ei Nicolae Pătraşcu (frescă de la mănăstirea Căluiu)

Turnul lui Ştefan, construcţie medievală din secolul al XIV-lea, care domină vechiul centru al oraşului Baia Mare, martor al evenimentelor istorice ce s-au desfăşurat pe malurile Săsarului

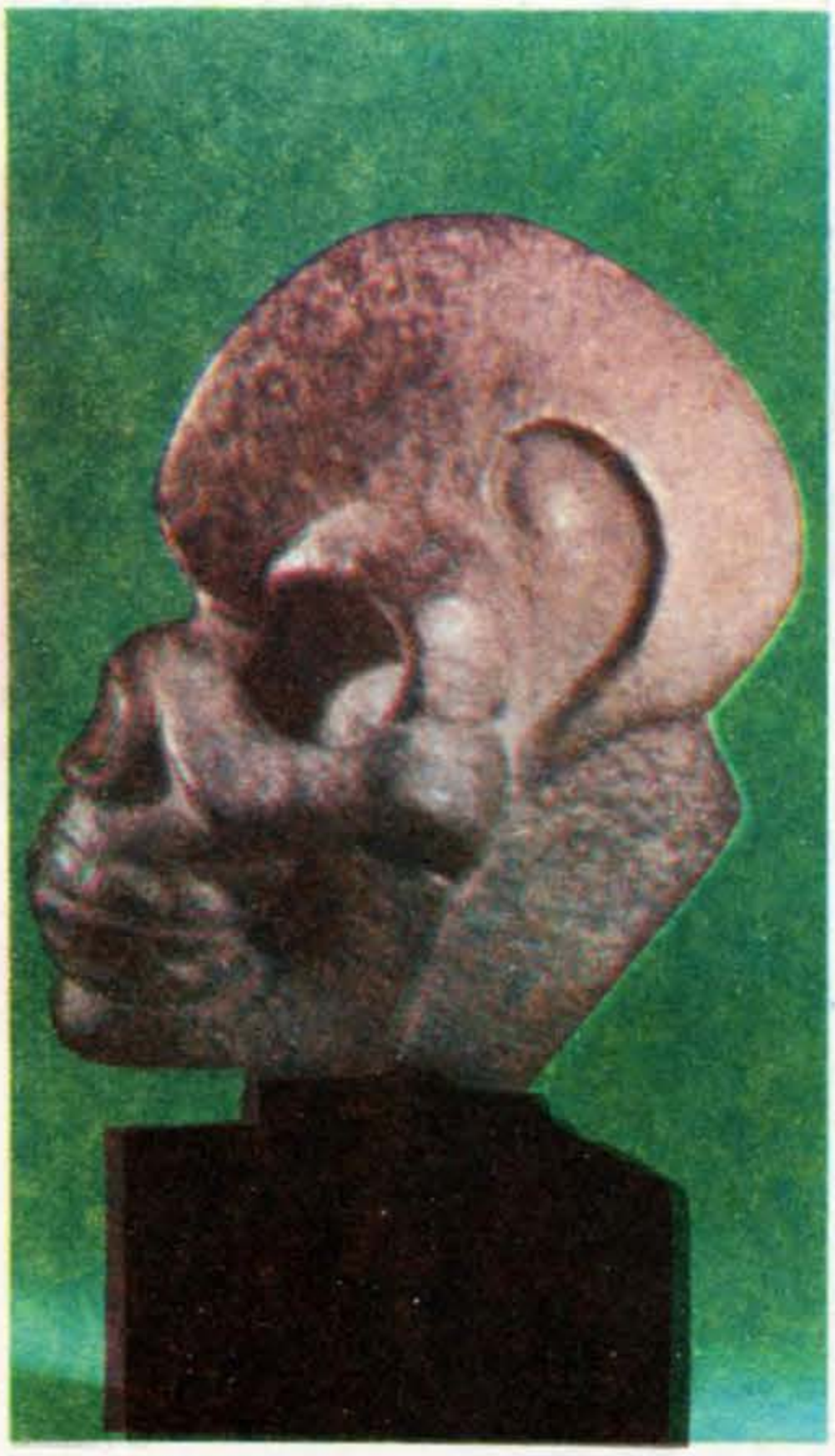

Străveche sculptură mexicană

Icoană din lemn cu două fețe, ferecată cu argint aurit și nestemate, dăruită mănăstirii Neamțului de împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul

Mănăstirea Dragomirna, ctitorie a [illegible]opolitului Anastase Crimca din 1609

Chilia de la Putna a lui Daniil Sihastru

„NEOIOBĂGIA"

ÎN CORESPONDENȚĂ INEDITĂ

dr. DAMIAN HUREZEANU

În literatura social-politică de la începutul secolului al XIX-lea din România, lucrarea **Neoiobăgia** a lui C. Dobrogeanu-Gherea se înscrie ca una din operele de prim-plan. Ea sintetizează experiența anterioară a mișcării socialiste în domeniul abordării teoretice a problemelor sociale ale satului și este, în același timp, expresie a activizării interesului mișcării socialiste față de problema agrar-țărănească, în perioada aflată sub semnul marii răscoale a țăranilor din 1907. Amploarea viziunii asupra problemei agrare și analiza sociologică aprofundată a contradicțiilor generate de sistemul bazat pe dijmă sînt elemente care conferă valoare acestei lucrări. Problema agrară este privită în lucrarea lui Gherea ca o problemă generală de ordin social-economic despre direcția, căile, destinele și particularitățile întregii dezvoltări istorice a României.

Prin conceptul social-economic denumit neoiobăgie, Gherea a desemnat, de fapt, sistemul de tranziție din economia agrară în perioada de după 1864, sistem care îmbina în sine forme semifeudale de producție cu relații capitaliste, aflate în continuă dezvoltare.

Dacă structura generală a economiei rurale a țării apare deformată în **Neoiobăgia,** prin exagerarea ponderii rămășițelor feudale, analiza consecințelor sociale și economice ale sistemului bazat pe dijmă este făcută de Gherea într-un mod remarcabil. Văzînd fenomenul mult mai întins, sub raport cantitativ, decît era în realitate, Gherea îi dezvăluia just esența și conținutul. El a înfățișat în pagini vii situația grea a țărănimii, a dezvăluit contradicțiile de clasă ireductibile ale regimului agrar și a relevat necesitatea schimbării întregii structuri agrare a satului.

Soluțiile propuse de Gherea nu vizau însă desființarea marii proprietăți. Autorul **Neoiobăgiei** se menținea în limitele unei împroprietăriri relativ întinse a țărănimii și ale unor reforme de ordin politic, avînd drept element central introducerea votului universal și democratizarea vieții politice, prin larga participare a maselor. Cadrul limitat al propunerilor din **Neoiobăgia** menite să rezolve problema agrară, avea să fie în curînd depășit de către mișcarea muncitorească și socialistă. Chiar în anii 1912—1914 se înregistrează o radicalizare a preconizărilor P.S.D., punîndu-se pe un front larg și în mod insistent problema exproprierii totale a marii proprietăți funciare.

Întocmirea lucrării i-a solicitat lui Dobrogeanu-Gherea trei ani de muncă încordată. Elaborarea ei era urmărită cu atenție nu numai de reprezentanți ai mișcării socialiste, ci și ai unor cercuri democratice mai largi. Astfel, într-un articol publicat de C. Mille în ziarul „Adevărul", la 4 iulie 1908, se anunța pregătirea lucrării **Neoiobăgia.** Cît privește importanța care se acorda de către mișcarea socialistă din România elaborării acestei lucrări, este elocvent faptul că la Congresul de reorganizare a Partidului Social-Democrat, din ianuarie-februarie 1910, a fost amînată adoptarea programului agrar, urmînd să se definitiveze după apariția lucrării.

Capacitatea de muncă impresionantă de care Gherea dăduse dovadă anterior era însă acum afectată datorită unei prelungite astenii nervoase. Sarcina amplă pe care autorul **Neoiobăgiei** și-a propus-o a fost dusă la bun sfîrșit cu prețul unor grele eforturi și al unei perseverențe exemplare. Durata redactării lucrării a depășit însă datele preliminate de autor. Într-o scrisoare adresată la 28 noiembrie 1909 cunoscutei militante a mișcării socialiste din Rusia, Vera Ivanovna Zasulici, cu care Gherea se afla în relații de amiciție, el scria : **«Lucrez acum la o carte privind problema agrară în România. Am îmbătrînit mult și astenia nervoasă nu-mi dă pace ; totuși, în iarna aceasta cartea apare ; cum va fi — despre aceasta nu eu sînt chemat să judec» *.**

---

* Corespondența în legătură cu lucrarea *Neoiobăgia* se află depusă la Arhiva C.C. al P.C.R., fondurile 1,28. În prezentarea de față nu reproducem integral scrisorile, ci doar acele pasaje care răspund cerințelor temei și profilului revistei.

Gherea a căutat să se țină, pe cît era posibil, la curent cu literatura de specialitate, și a întreprins demersuri stăruitoare în vederea procurării acelor lucrări pe care le considera necesare. Elocventă este în acest sens și o scrisoare adresată (probabil în 1908) soției lui G. V. Plehanov, la Geneva : **«Te rog foarte mult, dragă prietenă** — scria el — **să însărcinezi pe cineva din tovarășii din Geneva, care are mai mult timp liber, ca să-mi trimită următoarele cărți : Cerevanin [1], Maslov [2] și o mică broșură în problema țărănească tradusă din germană și cu o prefață de Plehanov.**

După atîția ani de tăcere forțată încep iarăși, puțin cîte puțin, să lucrez și iarna aceasta aș fi vrut să scriu cîte ceva. Dar, din nenorocire, imediat ce încep să scriu am insomnii și de îndată ce nu mai dorm, nu mai pot lucra».

Militanți ai mișcării socialiste au urmărit cu interes procesul de elaborare a lucrării, au căutat să-l sprijine pe Dobrogeanu-Gherea în reușita sarcinii asumate. Pentru a asigura lucrării o ținută stilistică aleasă, Gherea a acceptat serviciile unora dintre ei — ca de exemplu M. Gh. Bujor, C. Graur etc. El s-a consultat cu cunoscuți, a fost atent la sugestiile și observațiile acestora.

Publicistul Constantin Graur, care a întreținut contacte îndelungate cu mișcarea socialistă și era o cunoștință apropiată a lui Dobrogeanu-Gherea, își exprima, într-o scrisoare din 5 iulie 1908, satisfacția la vestea pregătirii **Neoiobăgiei :**

«Iubite d-le Gherea — se adresa el din Todireni-Botoșani — **mi-am terminat afacerile la Galați, m-am desfăcut de tipografi și de... liberalism. M-am refugiat la țară, la tatăl meu, așteptînd să mă întremez puțin. Dacă îți scriu acum este că nu mă rabdă inima să nu te felicit pentru admirabilul d-tale articol din „Viitorul Social"** (este vorba de articolul „Un mic răspuns la o mică recenzie" publicat în revista „Viitorul social" din mai 1908 — n.n.) **și să nu-mi exprim bucuria pentru știrea adusă de „Adevărul" că lucrezi la un studiu asupra chestiunii țărănești. Era păcat să rămîie îngropate atîtea însușiri de savant și publicist, care, de nu vor lumina pe cei de acum, își vor avea rolul lor mai tîrziu.**

Al d-tale

Constantin Graur»

În iulie 1910, redactarea textului **Neoiobăgiei** era în linii mari terminat. Dobrogeanu-Gherea era preocupat de finisarea stilistică a lui. Pînă atunci, retușul stilistic fusese efectuat de Constantin Graur. Plecînd între timp la Viena, acesta îi trimite, la 14 iulie 1910, o scrisoare conținînd date relevante asupra momentului finisării stilistice a unei părți a lucrării lui Gherea :

«Pe cît mă bucură faptul că ai recăpătat gustul de lucru, pe atît mă întristează că eu nu pot să mă întorc înainte de octombrie. Dacă ții cu orice preț să tipărești înainte de acea dată, voi avea marele regret de a nu putea lua parte. Și regretul meu e triplu : întîi, că mă socotesc obligat moralmente să te asist pînă la sfîrșit ; al doilea, că mă știu obligat și materialmente, și al treilea, că, lăsînd modestia la o parte, cred că eu ți-aș fi mai de folos decît altul.

Se înțelege că toate acestea n-ar fi de ajuns ca să-ți schimbe hotărîrea. În acest caz va trebui să-l chemi pe Bujor. Bujor e foarte bun din toate punctele de vedere, dar mă văd silit să fac în privința lui o rezervă foarte importantă : are o ortografie absolut barbară inventată de el însuși și pe care o întrebuințează și la „România muncitoare".

Sînt, deci, de părere, pentru cazul cînd l-ai lua pe Bujor ca secretar, să-i pui condiția să renunțe la ortografia lui și s-o adopte pe a „Vieții românești". Dacă nu se opune la aceasta, cred și eu că Bujor e mai bun decît Sabin și Nădejde [3], pentru că el se va ocupa exclusiv de asta. Ți-aș mai propune să intri în contact și cu Sabin. El a citit cîteva capitole și ar fi bine să citească și restul. Pe cît îmi aduc aminte, el a avut unele obiecții în privința unor chestii de fapt ; s-ar putea să mai găsească și altele. Deși lucrarea d-tale e numai teoretică și nu se ocupă de amănunte, totuși e bine să fie de o exactitate garantată, cînd aduci, fie și în treacăt, unele cifre. În ce privește concepția, ți-e indiferent dacă Sabin o va admite sau nu. Ai putea, deci, sau să-i trimiți lui manuscrisul ca să-l citească — ți-am spus și ai avut prilejul să te convingi că e de o discreție absolută — sau să-l inviți pentru o săptămînă la Sinaia [4]. Ar putea ocupa o odaie la Ardelea sau aiurea, așa că n-ar incomoda pe nimeni. Bineînțeles, aceasta nu e urgent, se poate face și la sfîrșit.

Mă bucur foarte mult că ai revenit la sentimente mai bune în privința „Evoluției societății moderne" [5]. Probabil însă c-o să-i faci unele modificări de vreme

---

[1] Este vorba de N. Cerevanin (Lipkin F. A.) — (1868—1938).

[2] Gherea se referă la lucrarea economistului social-democrat rus Piotr Maslov *Problema agrară*, care a apărut în mai multe ediții la începutul secolului al XX-lea.

[3] Este vorba de Iosif Nădejde.

[4] Gherea se afla la Sinaia pentru a avea condiții mai prielnice de lucru.

[5] Astfel se intitula un capitol al lucrării.

ce ziceai c-ai strecurat oarecari greșeli. Am aflat și eu că traducerea se va publica în nemțește și polonește. A fost citită la Kautsky, unde erau și polonezi. După ce vei isprăvi volumul, va trebui să ne gîndim la traducerea lui. Eu cred că aproape în întregime va putea merge în nemțește, ocupînd un an de zile paginile lui „Neue Zeit" *, înainte de a se tipări și acolo un volum.

Revenind la cele de mai sus, să știi că și eu mi-aș putea lua un concediu de o lună de zile, lăsînd aici un locțiitor. Dar cum zici și d-ta, o lună nu e de ajuns și un concediu mai lung e greu de luat. Lucrul principal e că ești bine și poți lucra. Restul e secundar și, într-un fel sau altul, se va aranja.

Constantin Graur

Procesul elaborării și tipăririi **Neoiobăgiei** s-a încheiat în octombrie 1910, cînd lucrarea a apărut. Într-o scrisoare trimisă Verei Zasulici de C. Dobrogeanu-Gherea, la 28 octombrie 1910, se făceau următoarele menţiuni în legătură cu lucrarea :

«În ultima vreme eu am fost din nou bolnav și în același timp a trebuit să tipăresc cartea la care lucrez mai bine de trei ani și care, printre altele, m-a epuizat din punct de vedere nervos. În timpul imprimării, care a durat două luni (lucrarea e mare, are 500 de pagini format mare), nu am văzut pe nimeni și nu am citit nici măcar ziare. Îmi rămăseseră atît de puține resurse, încît cea mai mică pierdere a lor mă împiedica să-mi concentrez atenția asupra tipăririi cărții care m-a costat atîtea forțe și nervi. Vă trimit 100 de ruble...

P.S. Cartea pe care am tipărit-o a apărut sub titlul „Neoiobăgia"... Despre succesul și conținutul ei, voi scrie».

Apariţia lucrării **Neoiobăgia** a fost primită ca un adevărat eveniment al vieţii ideologice din România. Încercarea de a explica unitar procesul istoric în România, de a dezvălui semnificaţia multiplelor probleme ale societăţii sub unghiul unei concepţii de ansamblu, chiar dacă era grevată de carenţe, explică interesul viu pe care l-a provocat. Cu puţine excepţii, publicistica vremii a dat o înaltă apreciere acestei lucrări. Numeroase ziare și reviste i-au consacrat recenzii ample ; în jurul problemelor analizate în ea s-au iscat dezbateri pasionante. Chiar și publicaţiile potrivnice pe faţă concepţiei autorului tratau lucrarea ca pe un act major al gîndirii social-politice din România.

Mișcarea socialistă a văzut în lucrarea **Neoiobăgia** una din cele mai reprezentative opere care ilustrează activitatea ideologică a socialismului român, iar coloanele publicaţiilor socialiste, în special ale ziarului „România muncitoare" au popularizat-o pe larg. Revista „Facla", înrîurită de ideile socialiste, a publicat în nr. 33, din 23 octombrie 1910, un fragment din capitolul V al lucrării. În mod similar a procedat și revista „Viaţa socială". Fragmentul din capitolul V al **Neoiobăgiei,** publicat de revistă în nr. 9, din octombrie 1910, era însoţit de comentariul următor : **«„Neoiobăgia", studiul economico-sociologic al problemei noastre agrare, marea și așteptata operă a lui C. Dobrogeanu-Gherea, va apare zilele acestea. Sîntem fericiţi că putem da cititorilor noștri un fragment din această lucrare...»**

Revista literară „Convorbiri critice" condusă de Mihail Dragomirescu menţiona într-o recenzie consacrată **Neoiobăgiei : „...autorul ne dă cea mai însemnată lucrare sociologică-critică din cîte s-au scris pînă acum de un scriitor român asupra ţării noastre. Deși nu împărtășim decît în parte concluziile la care ajunge, nu putem să nu recunoaștem marea valoare critică a acestei opere cu limpezime de vederi, pătrundere analitică, putere de sugestie..."**

Puterea cu care s-a impus și ecoul pe care l-a produs apariţia lucrării **Neoiobăgia** sînt puse în lumină de numeroasele scrisori adresate de reprezentanţi ai celor mai diverse cercuri — de la elevi și studenţi, la oameni politici și militanţi socialiști — lui C. Dobrogeanu-Gherea, în semn de admiraţie pentru opera întocmită.

Astfel, la 29 octombrie 1910, dr. Ottoi Călin îi scria lui Dobrogeanu-Gherea :

«Stimate și iubite tovarășe,

Am primit volumul din „Neoiobăgia" pe care mi l-ai trimis. Pe cît de nerăbdător am fost să-l văd apărut, pe atît de plăcut afectat am fost cînd am văzut atenţiunea deosebită pe care mi-ai dat-o. N-am putut însă citi decît prefaţa și două capitole și să răsfoiesc toată cartea în treacăt... Acum sînt liber pentru două, trei săptămîni și am să mă cufund în „comoara" asta neprețuită de fapte și învățăminte — după cum aud prin toate părţile că e numită cartea dumitale. Moscovici, care se vede că a citit-o după corectură, mi-a scris în termeni entuziaști

---

* *Die Neue Zeit,* publicaţie teoretică a social-democraţiei germane aflată sub conducerea lui K. Kautsky.

despre dînsa. Nu mai găsește destule cuvinte ca s-o laude. În sfîrșit, acum ești scăpat de povara care te apăsa.

O. Călin»

Un fost participant la mișcarea socialistă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, Elefterescu Spiridon Urzică, îi scria în 1913: „Eu încă în decembrie 1910, ți-am scris o lungă și mare scrisoare ca răspuns la **Neoiobăgia,** care foarte mult mi-a plăcut".

Ecoul **Neoiobăgiei** a fost receptat favorabil și în rîndurile intelectualității înaintate din Transilvania și Bucovina. Este semnificativă în acest sens scrisoarea lui Vasile Goldiș adresată din Arad lui C. Dobrogeanu-Gherea, la 11 ianuarie 1911:

«Un vechi adorator ți se adresează. Voi să te felicit din inimă la frumoasa lucrare „Neoiobăgia". Lectura ei a fost un deliciu pentru mine. Atît de convingător, atît de adevărat! Te rog să-mi dai voie a reproduce unele părți din ea în „Românul", noul ziar al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania care, cu începere de la 1 ianuarie 1911, apare în Arad sub direcțiunea mea» *.

Redacția revistei „Junimea literară" din Cernăuți se alătura, la 18 decembrie 1910, aprecierilor elogioase la adresa lucrării **Neoiobăgia,** solicitînd printr-o scrisoare, în următorii termeni, un exemplar pentru a fi recenzat în coloanele revistei:

«Mult stimate domn,

Răsunetul mare ce l-a aflat însemnatul dv. op „Neoiobăgia" ne îndeamnă ca să ne îndreptăm către dv. cu rugămintea să ne trimiteți la redacție un exemplar de recenzie, ca să putem recomanda și noi opul dv. în mica noastră revistă literară, economică și culturală din Bucovina cititorilor noștri».

În termeni entuziaști se pronunțau asupra **Neoiobăgiei** tineri intelectuali, elevi sau studenți care vedeau în lucrarea lui Gherea un îndreptar în formarea culturii social-filozofice, un îndemn spre însușirea învățăturii socialiste. La cîțiva ani de la apariția **Neoiobăgiei,** în octombrie 1914, studentul în drept Nicolae Călinescu ținea să-și exprime astfel sentimentele pe care i le-a prilejuit contactul cu lucrarea:

«Mult stimate domnule Gherea,

...În adevăr, studiul d-voastră economico-sociologic „Neoiobăgia" desmorțește, încălzește și cutremură. Lipsa oficialității (adică nepromovarea unei idei cu circulație în cercurile oficiale ale vremii — n.n.), **abundența adevărului, perspicacitatea aleasă a spiritului dumneavoastră sînt atîtea calități și atîtea îndemnuri pentru timiditatea mea de a rupe orice zăgazuri de anumită bunăvoință... Aș dori să-mi fac o cultură sociologică, aș vrea să pătrund și în tainele socialismului...»**

Bine cunoscut în cercurile socialiste din străinătate, și avînd unele lucrări traduse în limba franceză, sîrbă, bulgară, ucraineană, Dobrogeanu-Gherea s-a bucurat și la apariția **Neoiobăgiei** de atenție. Ziarul socialist „Vorwärts" din Berlin a publicat în nr. 19, din 22 ianuarie 1911, o amplă recenzie consacrată **Neoiobăgiei. „Ea** — se scria în recenzie — **este o analiză fundamentală a condițiilor social-economice din România, în special a chestiunii agrare, în ajutorul căreia a întrebuințat în mod strălucit metoda de cercetare marxistă".**

Pentru ca lucrarea să poată intra în circuitul literaturii socialiste europene fără dificultate, C. Dobrogeanu-Gherea s-a gîndit la traducerea ei în limba germană. În realizarea acestei sarcini, el primise numeroase îndemnuri de la diferiți prieteni și tovarăși de idei. În plus, era încurajat și de Karl Kautsky, care îi era o veche și apropiată cunoștință. Kautsky urmărea scrierile lui Dobrogeanu-Gherea încă de la publicarea studiului „Karl Marx și economiștii noștri" din 1884—1885 și își exprimase, nu odată, regretul pentru faptul că lucrările sale importante nu fuseseră traduse în principalele limbi de circulație europeană.

Pentru efectuarea traducerii, Dobrogeanu-Gherea intrase în legătură cu o cunoștință din România, A. Șaraga, stabilit atunci în Germania. Acesta îi scria din Berlin, la 7 decembrie 1910, relativ la problema traducerii:

---

* În primele trei luni ale anului 1911 ziarul *Românul* nu a reprodus fragmente din *Neoiobăgia*. La rubrica bibliografică a ziarului ea a fost însă anunțată cu specificarea că se poate „procura de la librăria diecezeană din Arad". (Vezi *Românul*, an. I, nr. 7 din 11/24 ianuarie 1911.)

«Prea stimate tovarășe,

Mă grăbesc a răspunde scrisorii dumneavoastră cu data de 18 noiembrie — stil vechi. M-am conformat dorinței dv. și, deși citisem odată studiul dv. mai înainte cu o săptămînă, l-am mai citit o dată cu toată atenția cuvenită, și, întrucît aceasta mi-a fost cu putință, din punctul de vedere al unui cititor neamț. În cîteva cuvinte, asupra stilului în general: întrece tot ce s-a publicat la noi pînă astăzi asupra chestiunii agrare și aceasta atît prin lărgimea și adîncimea conceperii chestiunii, cît și prin metoda cu care e tratată. Meritul cel mare al lucrării dv. e că a pus chestiunea pe adevăratul ei teren, dîndu-i locul și valoarea cuvenită în complexul de chestiuni ce formează chestiunea noastră socială: chestiunea noastră agrară nu e numai o chestiune economică, nici numai una politică etc., cum au privit-o în mod unilateral și superficial mai toți scriitorii noștri...

Motivele pentru care eu cred că e necesară traducerea cărții sînt următoarele: 1) Lucrarea dv. e o aplicare a metodei materialiste de cercetare a istoriei la studiul chestiunii noastre agrare. Atîta numai dacă ar fi și încă ar motiva îndeajuns traducerea în limba germană. 2) După cum știți, chestiunea agrară a devenit în ultimul timp și tinde încă a deveni din ce în ce mai mult o chestiune de actualitate în Occidentul Europei... Dacă „Kautsky a insistat mai mult asupra recenziei", apoi aceasta fiindcă dumneavoastră i-ați exprimat îndoiala dv. asupra utilității traducerii *. Firește, lucrarea nu poate fi publicată tale quale (aidoma) în nemțește. Pentru ediția germană lucrarea va trebui revizuită; prea multe repetări (în ediția românească necesare), evitate, unele capitole scurtate, altele rezumate, altele iară (cu caracter pur local) poate cu totul suprimate. În schimb, însă, vor trebui unele capitole noi, printre care, după părerea mea, să fie neapărat și unul asupra distribuirii proprietății rurale la noi, cu date statistice, altul asupra regimului muncii, cu date statistice, în sfîrșit completarea și ilustrarea celorlalte capitole cu date statistice, de care studiul dv. e cam sărac».

O scrisoare a lui A. Șaraga, către Dobrogeanu-Gherea, din 22 iunie 1911, reflectă stadiul la care ajunsese la acea dată proiectul traducerii:

«Cu traducerea n-am mai făcut progrese mari de cînd ți-am scris despre mersul ei. Acum am ajuns la pagina 110 a cărții. Am recitit capitolele traduse la diferite distanțe de timp și în afară de unele cizelări de stil și de expresii, eu personal sînt mulțumit de ele».

Demersurile făcute în vederea traducerii **Neoiobăgiei** nu au putut fi duse pînă la capăt. În septembrie 1913, un cititor îi scria lui Dobrogeanu-Gherea, în urma lecturii lucrării:

«Prea stimate domn!

Citind inapreciabila dv. scriere „Neoiobăgia", am fost pătruns de un entuziasm indescriptibil și de o legitimă admirație».

Convins că scrierea ar găsi **„admiratori fericiți și dincolo de granită"**, el propunea lui Gherea traducerea ei, asumîndu-și această sarcină. Față de încercarea din 1910—1911, propunerea primită de la cititorul din 1913 a jucat rolul unei simple sugestii tardive.

Cu toate că nu a ajuns să fie tradusă, lucrarea **Neoiobăgia** a contribuit la creșterea prestigiului lui Dobrogeanu-Gherea nu numai pe plan intern, ci și pe planul mișcării muncitorești internaționale.

Stadiul dezvoltării mișcării socialiste din România, orientarea generală a acesteia, calitățile incontestabile ale lucrării și autoritatea de care se bucura C. Dobrogeanu-Gherea explică faptul că deficiențele reale prezente în **Neoiobăgia** au fost lăsate atunci în afara zonei analizei acestei opere. Criticile pe care le formulau unele organe de presă ca „Viața românească", „Neamul românesc" etc., erau îndreptate, din considerente ușor de înțeles, împotriva părților valoroase, nu a limitelor reale ale lucrării. În conștiința contemporanilor, **Neoiobăgia** a rămas ca o operă de frunte a gîndirii românești. Mărturiile inedite pe care le-am adus în textul de față probează, credem, acest lucru.

*** Șaraga se referă la opiniile pe care le schimbaseră Kautsky și Gherea în legătură cu traducerea lucrării.**

O VECHE CIVILIZAȚIE PE COASTA EST AFRICANĂ

IMPERIUL COMERCIAL KILWA

Articol scris special pentru „Magazin istoric"

de BASIL DAVIDSON

Descoperiri uluitoare făcute în ultimii ani au completat cunoștințele despre istoria popoarelor de pe țărmurile răsăritene ale Africii, atît de interesantă și complexă. Încă din antichitate, negustători întreprinzători s-au avîntat de-a lungul acestei imense coaste, navigînd din Somalia pînă în partea de sud a Mozambicului. Navele faraonilor porneau din porturile Egiptului îndreptîndu-se spre sud, spre Țara Punt — astăzi Somalia de nord — și poate și mai departe. Cu mai multe sute de ani înainte de ridicarea Imperiului roman, corăbierii din Peninsula Arabică și India au descoperit posibilitatea folosirii direcției regulate și constante a musonului din Oceanul Indian. Acești străvechi călători au lăsat în urma lor o seamă de mărturii. O monedă de aur a regelui greco-egiptean Ptolomeu Sote (118—116 î.e.n.) a fost descoperită la Dar-es-Salaam în 1901. Alte 22 de monede, datînd din perioada dominației grecești asupra Egiptului, și șase monede ale Romei imperiale au fost găsite pe țărmul Somaliei cîțiva ani mai tîrziu. A supraviețuit, cam din anul 100 al erei noastre, confirmînd importanța acestui vechi comerț, un ghid maritim pentru coasta est-africană.

Sînt date cunoscute și explicate, de multă vreme, de către istorici. Și totuși, o preocupare reală pentru cunoașterea și înțelegerea popoarelor africane, partenere active în acest comerț, nu a existat decît după cel de-al II-lea război mondial. În perioada anilor 1950, în această direcție au fost realizate mari progrese. Atunci, dr. Gervase Mathew împreună cu alți doi oameni de știință au început o cercetare arheologică sistematică a regiunii de coastă și a insulelor din apropiere, cercetare care s-a soldat în cele din urmă cu rezultate importante. Multe din cele peste 130 de ruine studiate de-a lungul coastei aruncă o lumină nouă și uneori foarte vie asupra evoluției Africii răsăritene în timpurile îndepărtate sau în epoca medievală. Ba mai mult, se constată acum că Africa răsăriteană poate oferi dovezi istorice și arheologice de o valoare deosebită.

Dificultatea găsirii unor dovezi istorice privind comerțul din vechime decurge din natura perisabilă a mărfurilor. Este neîndoielnic că negustătorii arabi și indieni au adus în Africa răsăriteană numeroase sorturi de textile ; dar aceste țesături de bumbac au dispărut de multă vreme. S-a făcut, de asemenea, comerț cu mărgele din India ; și acestora li se poate stabili însă cu greu epoca precisă. Din fericire, negustătorii au adus cu ei și o altă marfă, a cărei valoare este aproape de neegalat în ceea ce privește procurarea de informații : olărie și porțelanuri din diferite țări, îndeosebi din China.

Marea Moscheie din Kilwa (Tanganika).

„Nu am văzut niciodată în viața mea atît de multe porțelanuri sparte ca în ultimele două săptămîni — declara în 1955 Sir Mortimer Wheeler, unul din cei mai cunoscuți arheologi britanici, după o scurtă inspecție a săpăturilor de pe coasta Tanzaniei — pur și simplu fragmente de porțelanuri chinezești, cu lopata... De fapt, cred că este just să se spună că în ceea ce privește evul mediu, din secolul al X-lea încoace, istoria îngropată a Tanzaniei este scrisă cu asemenea porțelanuri".

Vechile monede reprezintă un alt gen de prețioase „dovezi furnizoare de informatii" prezente în cantități mari pe țărmurile Somaliei, Kenyei și Tanzaniei. Ca și în cazul porțelanurilor, cercetarea nu este încă completă ; dar este clar, încă de pe acum, că monedele oferă o mărturie de netăgăduit a marii vechimi și a întinderii comerțului Africii răsăritene cu Orientul Mijlociu și cu Asia, în timpul perioadelor preeuropene. Pînă acum, experții numismatici au examinat și au stabilit natura a aproape 20 000 de monede datînd din secolul al III-lea î.e.n. pînă aproximativ în anul 1700 al erei noastre, respectiv 2 000 de ani de istorie neîntreruptă. Majoritatea acestor monede provin din una sau două colecții particulare, iar altele au fost descoperite în pămînt, mai mult sau mai puțin din întîmplare ; fără îndoială că numărul real al monedelor disponibile pentru stabilirea de informații trebuie să fie mult mai mare. Sînt cunoscute deja 25 de monede din perioada elenistică (secolele III — I î.e.n), 9 din Roma, 48 din Imperiul bizantin și cîteva sute din China, începînd cu dinastia Tang (618—906 e.n.).

Dar aceasta nu este totul. Africa răsăriteană nu a scos la iveală numai monede vechi din numeroase țări ; ea scoate la iveală și vechi monede proprii. Monede de cupru care trebuie să fi aparținut Africii răsăritene au fost găsite la Kilwa Kisiwani — insula Kilwa, în fața coastei de sud a Tanzaniei — cu vreo 60 de ani în urmă, dar se credea că ele proveneau din monetăriile arabe sau persane. Astăzi știm că Africa răsăriteană poseda în epoca medievală propriile sale monetării : la Kilwa, Zanzibar și Mogadiscio și probabil și în alte părți. Dr. John Walker de la British Museum a arătat încă din 1936 că aceste monede din Kilwa sînt legate de istoria insulei și a imperiului său comercial de coastă prin mult mai mult decît simpla lor apariție accidentală în aceste locuri. 18 ani mai tîrziu, dr. Freeman-Grenville a reluat aceste cercetări ; dînsului îi datorăm noi și

numeroase cunoștințe valoroase. El a depus un efort sistematic pentru a ajunge să înțeleagă importanța monedelor cunoscute ; a cercetat o bogată colecție particulară de monede — neexaminată pînă atunci — de la Muzeul Beit-al-Amani din Zanzibar și, lucrul cel mai folositor, poate, a reușit să obțină accesul la o colecție care numără nu mai puțin de 7 635 de piese, adunate timp de 20 de ani de un numismat amator din Mogadiscio, în Somalia.

Din acest studiu dificil a rezultat nu numai o listă demnă de încredere a regilor Kilwa de-a lungul a trei secole, precum și dovada clară a existenței monetăriilor est-africane, ci și promisiunea unor noi descoperiri. „Există acum — afirmă dr. Freeman-Grenville — cel puțin 12 locuri (în regiunile de coastă ale Tanzaniei și Somaliei) în care ne putem aștepta ca săpăturile să aducă descoperiri de monede care să acopere perioade din secolul al III-lea î.e.n. pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea e.n., atunci cînd încep documentele portugheze. Chiar și în acest stadiu timpuriu al cercetărilor arheologice există emisiuni monetare în Kilwa sub domnia a zece regi și multe din aceste monede în cantități mari : cunoaștem astfel 902 monede ale regelui Sulaiman ibn al-Hasan (1294—1308) și 2 060 de monede ale regelui Ali ibn al-Hasan (1478—1479).

În afară de documentele portugheze, care încep în 1498—1499, cînd Vasco da Gama a navigat în jurul Capului Bunei Speranțe și în susul coastei răsăritene spre India, există documente est-africane în arabă și swahili. Unele din vechile orașe — poate că majoritatea lor — și-au încredințat însemnările tradiționale hîrtiei. Au fost scoase la iveală pînă acum 6 cronici importante, acelea ale orașelor Pate, Lamu, Mombasa, Vumba, Kilwa și Mogadiscio. Cronica Pate își începe povestea cu evenimentele din secolul al XIII-lea și continuă pînă în secolul al XIX-lea ; cronica Lamu afirmă că orașul Lamu fusese întemeiat încă din secolul al VIII-lea, deși cea mai mare parte a acestui document se referă numai la secolul al XIX-lea ; a treia cronică, a orașului Mombasa, merge numai pînă în secolul al XVII-lea, deși este sigur că Mombasa a fost un oraș important atunci cînd portughezii au navigat prima oară de-a lungul coastei ; cronica Vumba se referă, de asemenea, la perioade relativ recente, în timp ce documentul Mogadiscio, „Cartea populației Zanj" taie o nouă brazdă prin istoria cunoscută. Printre aceste vechi scrieri, cronica Kilwa aruncă lumina cea mai puternică asupra istoriei generale a coastei în perioada medievală. Au supraviețuit mai multe exemplare. Unul dintre ele a fost achiziționat de portughezi încă din 1510 și a fost descris și într-o oarecare măsură tradus din arabă de istoricul portughez de Barros în 1552. Cel puțin încă o versiune veche a cronicii Kilwa a fost scrisă în swahili cu caractere arabice.

Aceste diferite genuri de dovezi — arheologice, numismatice și literare — oferă împreună o nouă și importantă posibilitate de cunoaștere a vechii civilizații de pe coasta Africii răsăritene. Se poate vedea astăzi că aceste orașe de coastă au reprezentat cu mult mai mult decît simple așezări comerciale, a căror civilizație era o oglindire palidă și săracă a exemplelor arabe. Se vede, de asemenea, că această civilizație indigenă din regiunea de coastă a avut în primul rînd un caracter african și nu, așa cum se crezuse în trecut, arab sau persan. Desigur, influența arabă a fost veche și persistentă, în special în domeniul religiei. Și totuși, „indiferent de ceea ce orașele de pe coastă datorează așezămintelor arabe — scria dr. Freeman-Grenville într-o apreciere acceptată astăzi în mare măsură de experți — există prea puține îndoieli că acestea au fost în mod treptat și grabnic africanizate".

Unele concluzii ar fi putut apărea în mod clar din scrierile călătorilor arabi din timpurile mai vechi, dar acestea au fost lăsate deoparte împreună cu alte puncte de vedere, care ar fi reprezentat recunoașterea culturilor africane. Pe vremea dominației coloniale era la modă să se afirme că orașele medievale de pe coasta Africii răsăritene, fără nici o excepție, nu erau altceva decît „colonii arabe", ceea ce vechii călători arabi nu au pretins niciodată. În secolul al X-lea, marele cronicar arab El Mas'udi, ajungînd în regiunea de jos a țărmului african, a scris în memorabila sa carte „Pajiștile de aur și minele de pietre prețioase", că marinarii arabi aveau obiceiul să se oprească în „țara populației zanj", un nume prin care el înțelegea, desigur, africanii din Africa răsăriteană. Aproximativ patru secole mai tîrziu, Ibn Battuta, un alt celebru călător și cronicar, a constatat că regele din Mogadiscio vorbea propria sa limbă, „deși el cunoștea și limba arabă". La Kilwa, „un oraș foarte frumos și masiv construit", Ibn Battuta a văzut că „majoritatea locuitorilor aparținea populației zanj, care era foarte neagră la culoare și cu semne de tatuaj pe față". Portughezii, sosind două secole mai tîrziu după Ibn Battuta, au relatat aceeași situație, dar au creat confuzie prin faptul că au caracterizat drept „mauri" pe

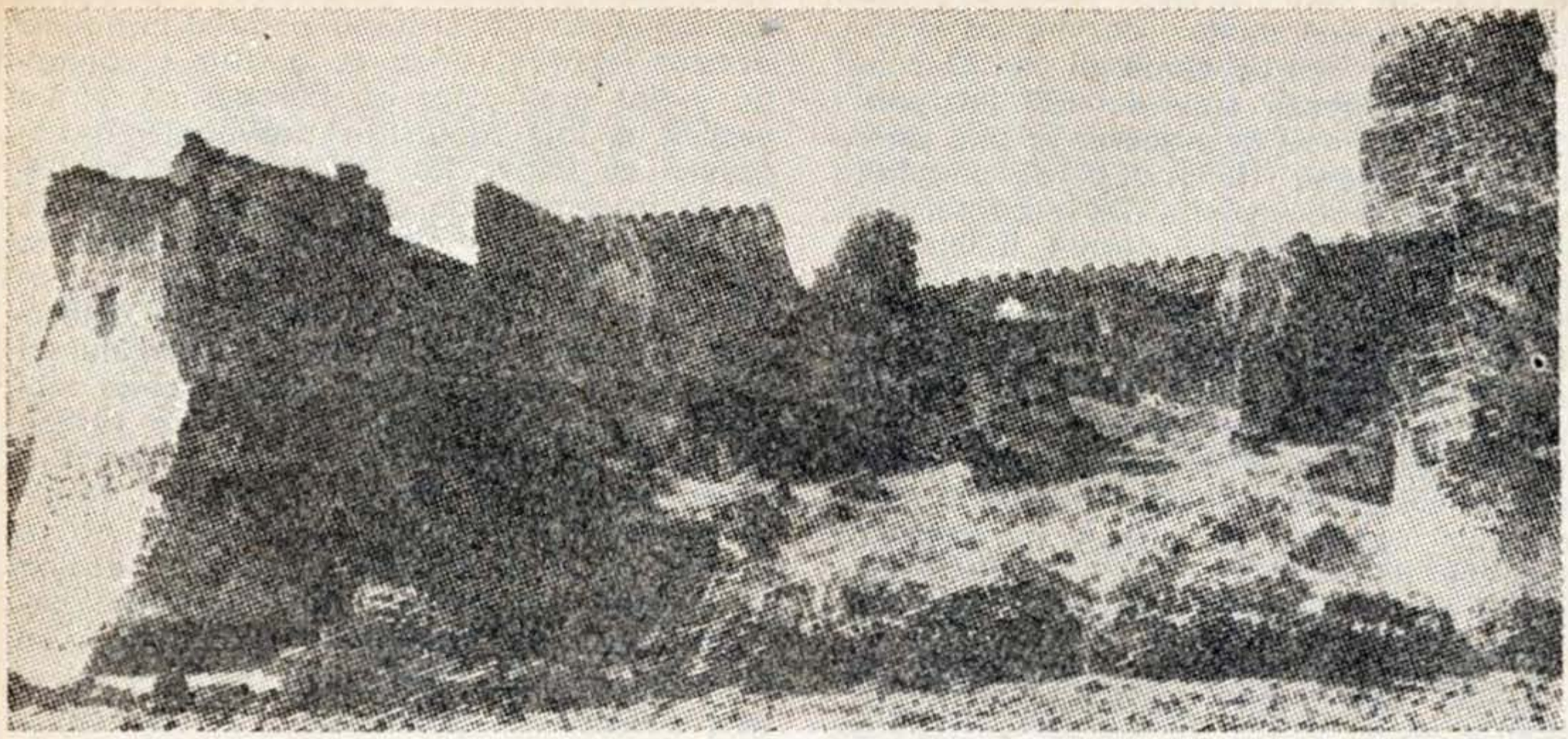

Vechi castel pe malul M'Siwani Kilwa.

oricine era din credință islamică. Majoritatea populației din Kilwa și din orașele surori era de fapt alcătuită din africani aparținînd diferitelor popoare negre.

Dintre toate aceste orașe, Kilwa este poate cel mai important pentru a se face o apreciere generală a istoriei regiunii de coastă. În special din Kilwa, comercianții plecau an după an spre „țara de aur" a lui Monomotapa și a celorlalți conducători din interior. Ei mergeau sau pe drumul Sofala spre minele modernului Monicaland — la frontierele Mozambicului și Rhodesiei —, sau pe alte drumuri, înconjurînd capătul de nord al lacului Nyassa spre Zambezi și mai departe. Nu există prea multe certitudini cu privire la traseul acestor din urmă drumuri, dar este sigur că comercianții erau în legătură cu toți conducătorii importanți ai regiunilor în care existau mine de aur. Kilwa și-a construit puternicul său imperiu comercial în secolele al XII-lea și al XIII-lea pe acest „comerț cu aur".

Orașul insular însuși pare să fi fost întemeiat sub conducători islamici — posibil arabi, dar curînd după aceea swahili — pe la mijlocul secolului al X-lea. Data tradițională a întemeierii este 957 e.n. Pe la mijlocul secolului următor, sub regele Hasan ibn-Talut, dacă nu chiar ceva mai devreme, Kilwa devenise cel mai important centru comercial din sectorul de mijloc și sud al coastei răsăritene a Africii. Marinarii și soldații săi, dispunînd de posibilități minunate de ancorare în Golful Kilwa obțineră controlul punctului de coastă al comerțului cu aur cu regiunile din interior. Acesta a fost perioada celei mai mari prosperități politice și economice a orașului Kilwa.

Aurul nu era singura atracție în comerțul cu statele și imperiile din interior. La fel de important era și fildeșul. Încă din secolul al X-lea — așa cum a relatat El Mas'udi — mari cantități de fildeș din Africa răsăriteană erau vîndute în India și China. Motivul era acela că fildeșul din Africa răsăriteană este cu mult mai bun pentru sculptură decît orice alt fildeș. India are propriii săi elefanți, totuși și astăzi ea continuă să cumpere fildeș din Africa răsăriteană. Fonta era un alt valoros produs de export est-african. La fel și cuprul. Aceste metale africane erau mult solicitate în răsărit.

Acest comerț întins a adus bogăție și independență orașului Kilwa, așa cum a adus și altor orașe situate pe coastă. Marinarii portughezi au fost uimiți de eleganța și confortul pe care le-au găsit de-a lungul acestui tărm necunoscut. Kilwa, scria Duarte Barboca, era un oraș „cu numeroase case elegante de piatră și cărămidă, cu numemeroase ferestre, după moda noastră, foarte frumos aranjate pentru a forma străzi și cu multe terase. Ușile sînt de lemn, frumos ornamentate și excelent executate. În jurul orașului sînt rîuri, livezi și grădini și numeroase canale cu apă potabilă". O indicație a felului în care arăta Kilwa în secolul al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea ar putea fi dată de orașul Suakin, de la Marea Roșie, aproape căzut în ruină în zilele noastre, deși acestui din urmă oraș trebuie să-i fi lipsit caracterul distinctiv al culturii swahili, care a caracterizat porturile și orașele Africii răsăritene.

Imperiul comercial al Kilwei a fost distrus de portughezi. În 1502, Vasco da Gama l-a silit pe regele Kilwei, sub amenințarea tunurilor, să plătească tribut regelui Portuga-

liei. Trei ani mai tîrziu, Almeido ocupă insula. Au urmat multe decenii de declin. După ce au distrus comerțul pe Oceanul Indian, portughezii s-au dovedit incapabili să-l pună din nou în mișcare. În anii următori, orașul slăbit fu pustiit de populația migratoare Zimba, venită din interiorul Africii răsăritene. În cele din urmă, Kilwa căzu victimă comerțului cu sclavi. Conducătorii sărăciți ai Kilwei din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea deveniră agenți ai negustătorilor de sclavi de peste mări. Nimic nu mai rămăsese din civilizația insulei. Vizitînd Kilwa în 1823, un ofițer de marină britanic a găsit „un sat mizerabil, rareori vizitat și necucunoscut", în care „cocioabele aproape dărăpănate de astăzi pot fi văzute printre ruinele unui oraș vechi, odinioară important și bogat".

În alte regiuni de-a lungul coastei, mai departe spre nord, unde portughezii au făcut mai puține ravagii, cultura swahili s-a extins și s-a dezvoltat. Începu să apară poezia swahili, care la început imita întru totul modelele arabe. Dr. Freeman-Grenville scria, referindu-se la această poezie : „Ea are un stil și o rezonanță locală, iar în poemul *Al-Inkishafi* (Trezirea sufletului) — o meditație asupra Zilei Judecății de Apoi și a naturii trecătoare a lucrurilor pămîntești — versurile ating o asemenea elevație de sentimente, încît ele pot fi comparate cu ale lui Dante. În arhitectură, s-a dezvoltat un stil aparte și de loc neelegant, un compromis între austeritatea sud-arabă și dragostea de culori și strălucire africană. Muzica populației swahili nu a fost încă studiată, dar se pare că ea prezintă aceeași îmbinare caracteristică". Chiar și Islamul și-a luat propria sa formă, distinct regională, de-a lungul acestui țărm, incluzînd multe aspecte ale religiei tradiționale africane. Mormintele de piatră monolitice, de un tip special, constituie un alt aspect al civilizației care a datorat mult lumii răsăritene, dar care nu a aparținut totuși prin esență mai puțin culturii africane.

Chiar o scurtă privire asupra acestei culturi atît de vitale și variate a coastei est-africane este de natură să ne arate amploarea și semnificația ei. Mai doresc să subliniez un singur aspect. Se poate constata un contrast deosebit de interesant între rezultatele contactelor est-africane cu lumea răsăriteană și rezultatele contactelor vest-africane cu Europa. Este clar că în ceea ce privește contactele externe ale Africii răsăritene, ele au dus la dezvoltarea avantajoasă a unei noi civilizații a regiunii de coastă. Dar contactele externe ale Africii vestice au fost departe de a da aceleași rezultate. De ce această diferență ? Răspunsul — este inutil să subliniez — nu are o explicație rasială, ci trebuie căutat în natura acestor legături. Ceea ce a distrus contactul inițial promițător al Europei cu Africa vestică a fost fantastica dezvoltare a negoțului cu sclavi. Iată ce a anihilat schimburile fructuoase de idei și bogății naturale care ar fi putut să promoveze și să păstreze raporturi de egalitate între viguroasa populație vest-africană și partenerii săi comerciali europeni. Pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și într-o mare măsură chiar mai tîrziu, negoțul cu sclavi din Africa răsăriteană nu a reprezentat niciodată decît o parte secundară, redusă, a întregii rețele comerciale. Dar negoțul cu sclavi din Africa vestică, făcut de europeni, și-a pus pecetea sa degradantă asupra relațiilor dintre parteneri. Din nou, comparînd consecințele cu totul diferite ale contactelor externe est și vest africane, se poate vedea cît de scump au trebuit să plătească popoarele africane pentru revoluția burgheză — bazată într-o mare măsură pe negoțul cu sclavi și care a dat statelor colonialiste primatul puterii.

Trei obiective importante rămîn să fie completate înainte ca istoria Africii răsăritene să poată fi scrisă altfel decît în linii generale. Primele două din aceste obiective se referă la statele-orașe de pe coastă și la principalele state din interior, fie că este vorba de Uganda, Valea Rift, Rhodesia sau Mozambic. Al treilea obiectiv constă în examinarea și descrierea legăturilor sau a lipsei de legături existente dinaintea acestor două civilizații africane de coastă și de pe continent. Cercetarea istorică asupra acestor trei obiective este în curs de desfășurare datorită în mare parte inițiativei unor arheologi ca dr. Gervase Mathew și Sir Mortimer Wheeler ; în timp ce Institutul de arheologie al Africii răsăritene, sprijinit de donațiile trezoreriei britanice prin bazele sale de la Bagamoyo din Tanzania și Kampala din Uganda, va ajuta neîndoielnic la ducerea acestor cercetări la bun sfîrșit.

Acest lucru este încurajator, dar nu va fi suficient. Cea mai mare parte din Africa răsăriteană a devenit abia de curînd independentă. Reconstituirea istoriei est-africane prezintă un imbold deosebit pentru popoarele acestei regiuni, căci acest imbold este legat de însăși nașterea lor. Într-adevăr, istoria acestor evoluții remarcabile politice și economice est-africane poate fi oferită lumii în întregime și într-o formă definitivă numai atunci cînd africanii își vor fi redobîndit propriile lor tradiții, vor fi cercetat propriile lor ruine, vor fi scris propriile lor cărți și vor fi adus propria lor contribuție — absolut necesară — la reconstituirea trecutului.

microarhiva

„magazin istoric“

Hohenzollernii, Coburgii și Romanovii între ei

Din Rusia, unde-și vizita rudele, Maria de Coburg trimite fiicei sale, viitoarea regină Maria, mai multe scrisori, în care îi împărtășește impresii de călătorie și, mai ales, păreri despre atmosfera care domnea la curtea țarului. Notații fugare, adesea necruțătoare, despre țar și țarină, despre camarilă și marea nobilime, despre „înalta societate“ coruptă, depravată, degenerată, surdă la marile frămîntări care clocoteau în rîndurile popoarelor, ale claselor asuprite și exploatate. Un interes aparte prezintă și referirile la Rasputin — aventurierul pe atunci atotputernic, datorită, mai ales, influenței pe care o exercita asupra țarinei.

Citind scrisorile Mariei de Coburg, ai senzația că însăși autoarea lor încerca, nelămurit, teama că țarismul stătea gata să se prăbușească sub propriile-i păcate. Și, într-adevăr, peste cîțiva ani numai, în 1917, Revoluția avea să măture de pe scena istoriei regimul odios al Romanovilor.

SANDA RACOVICEANU

Gatcina, iunie 20, 1912

MISSY DRAGĂ,[1]

Am sosit aici în dimineața aceasta venind de la Moscova și voi sta cîtva timp în acest loc care, într-adevăr, nu-mi place. Este deprimant să descopăr că liliacul și cele mai frumoase flori de mai s-au trecut, deși au fost atît de frumoase pînă acum.

Imaginează-ți că mirosul florilor este atît de puternic în această noapte, încît a umplut întreaga casă. Aici primăvara vine dintr-odată și toate florile răsar cu repeziciune. În această după-amiază a venit Ducky[2] de la Țarskoie, dar n-a putut rămîne decît un ceas, întrucît seara pleacă la Reval, pentru a se întîlni cu Kirill[3]. Abia am avut timp să vorbim, deoarece mătușa Minny[4] ne-a invitat la ceai. Ducky arată foarte bine și *en beaute!* Nici nu-ți închipui cît de incomode sînt aici camerele. Mătușa Minny n-a aranjat nici măcar un singur apartament în stil modern și totul, inclusiv tapetul de pe pereți și mobilele, sînt de cel puțin cincizeci de ani. Nu stau decît în vastul meu dormitor, pentru că în salon nu există nici un fotoliu sau sofa pe care să te poți așeza. Camerele de dormit nu au băi alături, încît a trebuit să caut una pe coridor, la o oarecare distanță. Mătușa Minny nu intră niciodată în vreuna din camere și, de exemplu, un apartament mult mai bun, de alături, este plin de sute de vaze, de care nu s-ar despărți, pentru că sînt

---

[1] Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, casa regală, fondul „Regina Maria“, documentul V. 2135. Originalul în limba engleză.

[2] Victoria-Melita, sora reginei Maria.

[3] Marele duce Kirill Vladimirovici, căsătorit cu Victoria-Melita.

[4] Maria Feodorovna, mama țarului Nicolae al II-lea.

de pe vremea unchiului Saşa[5]. Sînt camere după camere, înţesate cu mese mari. În vecinătatea odăilor mele sînt două saloane mari, de asemenea pline cu enorme vase chinezeşti, încît abia poţi trece prin ele. Ea mănîncă aici, într-o cameră de baie care a fost a bunicii mele. Baia este plină de plante şi camera este atît de neîncăpătoare, încît servitorii cu greu se pot strecura prin spatele scaunelor pentru a servi. Două saloane la un loc constituie o încăpere mare, totuşi nimic nu o poate determina să o folosească. Doresc, pur şi simplu, să arunc o privire prin sertarele unchiului Saşa, care sînt pline de documente interesante, dar ea nu lasă pe nimeni să le atingă de la moartea lui şi nimeni nu ştie ce conţin. Trebuie să trec o dată prin toate aceste camere, să le văd. Timpul a fost încîntător, dar mult prea cald. De fapt, nu-mi amintesc să fi fost undeva o căldură mai mare ca cea de la Moscova, în general de 24 grade la umbră, şi nopţile la fel de înăbuşitoare. Am locuit în palatul lui Nicolae, cu unchiul Paul, care de obicei şi-a petrecut tot timpul său liber cu mine, în discuţii interminabile despre familie şi probleme de ordin general. Presupun că ai auzit că Alix[6] este complet sub influenţa unui aşa-zis om sfînt, un simplu ţăran rus, un individ foarte josnic şi imoral. Însă acest om simplu are o astfel de putere asupra ei, încît s-a iscat un scandal general. Acum acest individ periculos a fost îndepărtat sau în ultimă instanţă i s-a cerut să se ducă la el, la ţară. Ea nu vrea să creadă nici una din poveştile indecente şi revoltătoare care se spun despre el, şi îl mai consideră încă cel mai mare binefăcător al ei. Lucrurile au mers atît de departe, încît chiar mătuşa Minny s-a decis să vorbească cu amîndouă maiestăţile lor despre aceasta. Desigur că Alix a considerat totul ca cea mai nedreaptă acuzaţie, bazată pe răutatea omenească, dar a consimţit, totuşi, să-l trimită acolo. Mă tem, însă, că ar fi doar pentru un timp. Alix a asigurat-o pe mătuşa Minny că acest om este un sfînt şi că constituie pentru ea cea mai mare consolare. Eh, poţi fi sigură că el face parte din cea mai imorală sectă, şi admiratorii săi, în majoritate femei, consideră cea mai mare onoare a i se dărui. Se pare că s-a ajuns atît de departe, încît în prezent el a violat pe doica rusoaică a micului Alexis; doica i-a spus întreg adevărul lui Alix şi, cu toate acestea, ea nu a vrut să creadă, dar nu a îndrăznit să o dea afară. Trebuie să ştii că este purul adevăr, cunoscut de toată lumea, aşa că îţi poţi imagina ce spune şi ce crede lumea, acest ţăran fiind amantul lui Alix. Am auzit aceasta în străinătate, dar numai la Moscova am aflat întregul adevăr de la mătuşa Minny şi de la guvernanta fiicelor ţarului, care acum este concediată, pentru că nu a aprobat aceasta. Ea a dorit mereu să mă vadă şi să-şi deschidă sufletul la mine. Este nepoata primei mele guvernante, fapt pentru care se consideră aproape ca făcînd parte din familie. Mi-a mărturisit că mereu se temea de moarte pentru elevele ei, cunoscînd imoralitatea acestui om şi faptul că fetele erau obligate să-l vadă, niciodată însă în prezenţa ei. A avut curajul să se ducă la Nicky[7] să-i relateze totul, şi acum a trebuit să le părăsească pe aceste adolescente inteligente, care nu vor mai avea un îndrumător şi un ajutor. Pur şi simplu, este îngrozitor să auzi adevărul gol-goluţ despre toate acestea! Ea mi-a spus că dacă vreodată fiicele lui Alix vor cunoaşte tot adevărul despre ceea ce se povesteşte, ce vor crede despre mama lor? Nici nu văd cum s-ar putea evita aceasta, întrucît lumea vorbeşte atît de mult acum şi nimeni nu se jeneză. Toate festivităţile de la Moscova au decurs bine, desigur că nu s-au comparat cu cele din tinereţea mea, deoarece poporul a fost ţinut la distanţă, creîndu-se impresia de gol [...]

Te sărută cu dragoste,
MAMA

Cotroceni, iulie 20, 1912

DRAGA MAMĂ,[8]

Îţi mulţumesc pentru scrisoarea ta, pe care tocmai am primit-o, şi pentru toate veştile interesante pe care mi le-ai dat. Nu ştiu nimic despre ultima pasiune a lui Alix, dar ce lucru trist! Ce zice Nicky despre toate acestea? Este posibil oare să fie şi el sub influenţa unui astfel de om? Ce mare păcat, ca Alix să devină atît de anormală. Aceasta va duce la distrugerea totală a tuturor relaţiilor de familie. Ea arată bine? Este cu adevărat bolnavă sau este numai ceva imaginar? Este foarte neplăcut pentru fete să fie lăsate fără o doamnă de companie la vîrsta aceasta, cînd este atît de necesar să aibă o persoană serioasă alături de ele. Le-ai văzut? Sînt drăguţe? Ce crezi, ar fi una din ele potrivită să-mi devină noră, sau consideri cumva că ei n-ar dori o căsătorie în afara Rusiei? [...]

Cu dragoste,
MISSY

---

[5] Alexandru al III-lea, fratele Mariei de Coburg.
[6] Ţarina.
[7] Ţarul Nicolae al II-lea.
[8] Loc. cit., documentul V. 2689. Orginalul în limba engleză.

Pe Volga, iunie 1913

DRAGA MISSY [9],

[...]. Pe jumătate morți de oboseală, ne-am urcat în trenul de Moscova. Excursia a fost frumoasă și pe un timp splendid. Intrarea în oraș a fost fastuoasă, cu Nicky călare, împreună cu toți bărbații din familie, iar noi, doamnele, în calești deschise care mergeau în cadență. Eu eram, împreună cu Anastasia, în cea de a doua. Trebuie să fi fost interesante sentimentele mătușii Miechen, care mergea în cea de a treia. N-ai văzut niciodată concentrată atîta mînie și n-ai auzit asemenea cuvinte tăioase. Și mai rău a fost la banchetul cel mare, unde Alix nu a apărut, și Nicky a mers în fruntea procesiunii împreună cu Anastasia. Am avut o senzație plăcută de liniște sufletească simțindu-mă alături de Ella, cînd m-am dus la biserică, la Înălțare. Ea este fericită și mulțumită și se poate discuta cu ea rezonabil. Toți am fost foarte amatori să-l vedem pe cel mai bun prieten al lui Alix, profetul și faimosul Rasputin, care era pretutindeni în timpul ceremoniilor religioase. Suita noastră l-a descoperit deja la Kostroma și l-a adus la Moscova. L-am privit intens în timpul slujbei, cu toată nemulțumirea. El a început prin a-mi face o plecăciune însoțită de un surîs, dar eu l-am privit în așa fel, încît a început să se simtă din ce în ce mai prost, pentru că tu știi că el își consideră privirea atotputernică. Presupun că acum mă urăște. Mă întreb dacă se va plînge la Alix. Trebuie să fie furios. Este îmbrăcat țărănește, cu părul lung și barbă, și are o oribilă mină de umilință. Am fost adînc dezgustată de aparența sa, și cînd te gîndești că un astfel de om... Alix însă continuă să creadă total în el, iar el trebuie să fie acolo, să o încurajeze și să o protejeze. Ella vorbește cu disperare despre asta, dar explică totul foarte bine, întrucît a studiat toate maniile religioase. Băiețelul [10] încă nu poate merge și pare foarte plictisit. La Moscova am fost la un bal magnific dat de către nobilime în cinstea noastră, la care a apărut chiar și Alix pentru puțin timp.

7 februarie 1914

DRAGĂ MISSY, [11]

[...] După părerea mea, Alix este complet nebună, orice face îi este dictat de acest fals profet care s-a stabilit acum la Petersburg, *il renverse les ministres et lui dicte toute sa conduite* [12]. Într-adevăr, ea nu vede *pe nimeni* în afară de intimii ei, d-na Virubov, pe care toată lumea o numește Ania, după numele de botez. Această Ania o înconjoară cu un zid chinezesc și totul trece prin ea și prin falsul profet. Nu vede *niciodată* pe vreuna din doamnele sale de onoare, nu vorbește niciodată cu secretarul său și nu lasă pe nimeni în preajma sa. Și totuși, cînd vei veni la ea, o vei găsi foarte naturală, veselă, și vei socoti că este foarte plăcută. Își urăște prietenii și pare perfect de naturală. Urăște societatea Petersburgului cu o ură neîmpăcată și în Crimeia dă serate pentru că pretinde că într-o asemenea climă bună, oamenii sînt mai buni ! ! ! Ce aș putea descoperi pentru a nu se moșteni această tristă boală ? Noi toți știm că ea se poate întinde, dar copiii pot să se salveze. Pot să-i citez pe cei doi copii ai unchiului Leopold, care niciodată n-au avut-o, dar băiatul lui Alix a moștenit-o. Copiii lui Charles de Coburg nu o au. Pur și simplu, o șansă, dar nu poți fi sigur niciodată. Riscul este permanent. Nu, nu vreau să fiu aici la venirea ta, pentru un motiv foarte serios : *Je suis completement mise de côté* [13] de Alix, și nu pot risca, în demnitatea mea de unică mătușă de origine rusă a lui Nicky, să fiu tratată așa cum tratează ea pe fiecare membru al familiei de aici. Sînt foarte răbdătoare, dar nu renunț la anumite idei de convenință, de care sînt mîndră. Tatăl meu a fost un mare împărat și nu admit să fiu tratată *comme la dernière des monténegrines* [14], mă vei înțelege. Alix mă ignoră, nu mi-a făcut nici o vizită tot timpul ședерii mele aici, deși s-a simțit destul de bine ca să o poată vizita pe Minny, pe care o urăște, în perioada cînd fiica a fost atît de bolnavă, și era doar alături de palatul mătușii Miechen.

Sînt complet dezgustată de tot. Alix se comportă ca *la dernière des parvenues* [15]. Pur și simplu, îmi face rău să văd poporul de aici, disperarea și deznădejdea tuturor sînt atît de mari, poporul tremură de frică și de neliniște. Mătușa Minny înțelege acum totul foarte bine, discuția cu ea este singurul lucru *qui vous soulage* [16]. Totuși, abia aștept să plec, număr zilele, această atmosferă apăsătoare mă ucide [...]

Sărutări tuturor,
MARIE

---

[9] Loc. cit., documentul V. 2 155. Originalul în limba engleză.
[10] Țareviciul Alexis.
[11] Loc. cit., documentul V. 2164. Originalul în limba engleză.
[12] „el schimbă miniștri și îi dictează întreaga sa conduită" (în limba franceză).
[13] „Sînt complet dată la o parte (în limba franceză).
[14] „ca ultima dintre muntenegrene" (în limba franceză).
[15] „ca ultima dintre parveniți" (în limba franceză).
[16] „care te ușurează" (în limba franceză)

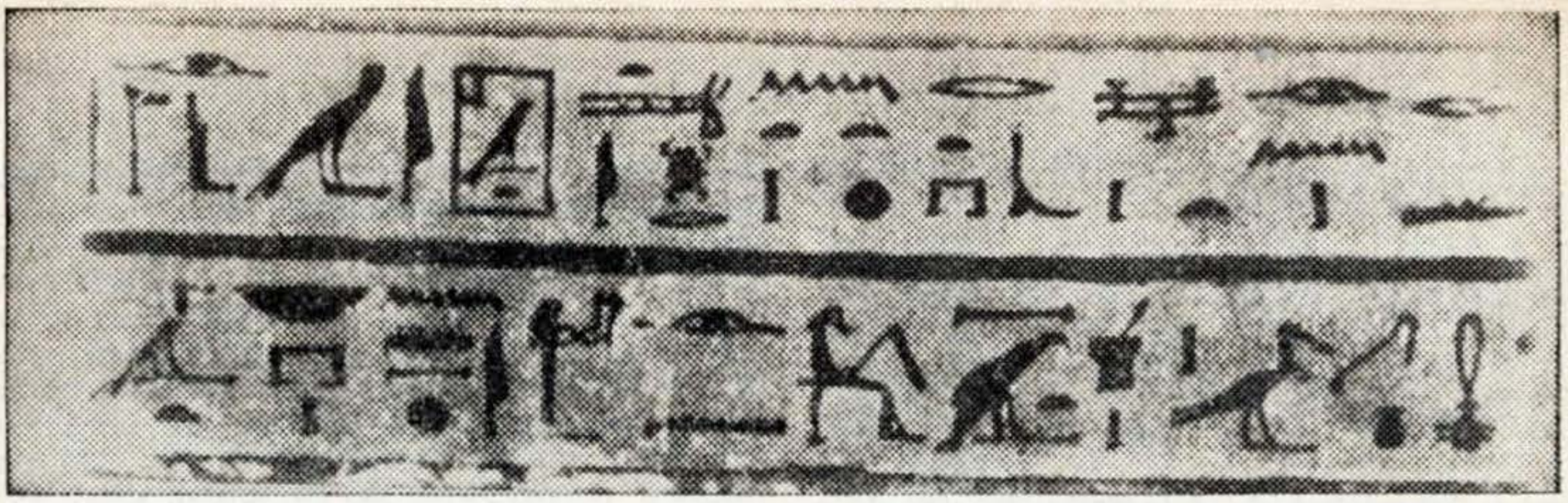

Descifrarea vechilor scrieri

ŞERBAN ANDRONESCU

A fost o vreme, nu prea îndepărtată, cînd abia dacă se știa despre existența unor scrieri vechi, neînțelese, folosite de popoare odinioară civilizate, de mult dispărute. Cîteodată săpăturile scoteau la iveală, de prin sarcofage și hrube, papirusuri acoperite cu felurite semne ciudate, cu reprezentări de ființe omenești în atitudini bizare, purtînd veșminte neobișnuite. Se mai întîmpla ca membrii expedițiilor de cercetare, care veneau în atingere cu microbii adăpostiți în sarcofage, să contracteze maladii necunoscute și să moară unii după alții, fără ca medicii să le poată fi de vreun folos. [1]

Imaginația oamenilor prindea astfel aripi, se vorbea despre forțe misterioase care apărau taina vechilor sanctuare, fragmente de papirusuri erau purtate ca amulete...

Mitul acesta, al forțelor magice ascunse în scrierile vechi, a avut un întins spațiu de circulație. În articolele prezentului ciclu vom căuta să înfățișăm cititorilor adevărul științific asupra scrierilor vechi, asupra sensului și conținutului lor. Pentru descoperirea acestui adevăr, mulți savanți și-au sacrificat ani îndelungați din viață, ba chiar, de multe ori, și viețile.

Cuvîntul *hieroglifă* provine din limba greacă (cel originar, egiptean, nu e cunoscut) format din *hieros* (sfînt) și *glyphein* (a grava, a scrie), deci „scriere sfîntă". Această denumire își găsește explicația în faptul că în antichitate scrierea era un apanaj al claselor conducătoare, considerate sacre. Poporul nu știa nici măcar că există această disciplină, care dă posibilitate minții să păstreze cunoștințele dobîndite. Semnele hieroglifice se gravau la început în locuri tainice, în încăperile din interiorul piramidelor, în sanctuare, în temple și pe tot ce ținea de ele : statui, stele funerare, papirusuri. Privirile celui ce pătrunde, de pildă, trecînd prin culoare lugubre, în încăperile centrale ale unui templu de la Karnak, vor fi izbite de formele mici, îngrijit executate, ale hieroglifelor gravate pe pereți, alcătuite din reprezentări de membre omenești, flori, oameni, păsări, animale, obiecte casnice, arme, figuri geometrice, toate rînduite cu grijă

[1] Se cunoaște, astfel, sfîrșitul tragic al expedițiilor Carsten Niebuhr, Davison etc., naufragiul vasului care transporta în Anglia sarcofagul și sicriul faraonului Mikerinos (Menkara) etc.

în șiruri orizontale sau verticale, încadrate în patrulatere sau ovaluri, colorate sau nu, înfățișîndu-se privitorului ca un întreg estetic, lucrat cu migală și dragoste.

Cele mai vechi explicații despre aceste semne le avem dintr-o epocă relativ apropiată, din epoca greco-latină. De pildă, poetul Lucanus (39—65 e.n.) scria că ele sînt semne magice. Apuleius (secolul al II-lea e.n.) susținea că preoții egipteni ascundeau, cu ajutorul lor, înțelepciunea de ochii profanilor. Alchimiștii evului mediu le-au folosit ca sursă de inspirație pentru a scrie formulele lor enigmatice.

De ce, însă, oamenii care au trăit relativ aproape de apusul civilizației egiptene nu ne-au lăsat o traducere a hieroglifelor ? De ce s-au mărginit să ne spună că ele sînt semne magice, simbolice, profetice ?

Pentru că nu le cunoșteau sensul. Decadența civilizației egiptene îngăduie apariția, și pe malurile Nilului, a unei noi religii — creștinismul — care se răspîndește prin coloniștii greci. În felul acesta, treptat, scrisul hieroglific, care aparținea vechiului cult, nu se mai folosește. Ultimii preoți egipteni, care mai păstrau taina vechilor ritualuri, dispar fără urmă, neștiuți de nimeni, retrași în regiunile neumblate ale Egiptului, în cîteva temple ascunse, căzute apoi și ele în ruină.

Înțelesul hieroglifelor se pierde cu desăvîrșire. Uitată rămîne civilizația egiptenilor, iar despre cultura și despre religia lor aproape că nu se mai pomenește. Pînă și numele li se pierde. Ca și cuvîntul *hieroglifă*, numele actual al țării în care se foloseau hieroglifele este străin : Egipt derivă din grecescul Aigyptos, transformat în Gyptos și devenit la arabi Gipt sau Gopt, care a dat pe actualul copt. Coptii sînt locuitorii creștini ai Egiptului de azi. În vremea lor, vechii egipteni se numeau probabil *kemet* sau într-un fel apropiat. Cum ei nu foloseau vocalele în scriere, nu sîntem siguri decît de consoane *(k, m, t)*. Pentru ușurarea pronunției, savanții au hotărît introducerea între consoane a vocalei *e*, și astfel pronunțăm cuvintele egiptene într-un fel convențional.

Dar, dacă vechiul Egipt a pierit cu tot fastul și bogăția sa, au rămas în schimb vestigiile : piramide, sarcofage, statui, temple, papirusuri, mumii.

Acestea au făcut ca imaginația tuturor să întindă aripi largi. În cercurile savante ale vremii încep să circule formule esoterice, propuneri de a folosi magia neagră pentru a descifra taina mumiilor, a piramidelor și a scrierii bizare de pe papirusuri. În atmosfera aceasta, un învățat egiptean grecizat, care trăia la Nilopolis, în Egipt, prin secolul al IV-lea e.n., numit Horapollonius sau Horus Apollo, farmecă lumea savantă a vremii prin două tomuri voluminoase intitulate *Hieroglyphica*. În opera lui, Horapollonius arată

Jean François Champollion, portret de Coignet. Expresia vie a ochilor, fruntea înaltă și bărbia voluntară, relevă pe cercetătorul pasionat pînă la sacrificiu

că hieroglamele sînt simboluri tainice ale înțelepciunii magilor de altă dată și că ele nu trebuie *citite* ci *interpretate mistic*. Din nefericire, interpretarea lui a fost fantezistă. Cele două volume impresionante ale sale au indus mai tîrziu în eroare generații întregi de cercetători, și, dacă n-ar fi fost ele, poate că descifrarea hieroglifelor n-ar fi avut o istorie lungă și, adeseori, comică.

Iată cîteva exemple de interpretare horapolloniană :

Hieroglifa *vultur* înseamnă *mamă* fiindcă vulturii nu sînt decît femele.

Hieroglifa *gîscă* înseamnă *fiu*, pentru că gîsca este o pasăre care își iubește mult puii și de aceea preoții egipteni au ales-o pentru a reda noțiunea de fiu.

Horapollonius scria : „Un om murdar e reprezentat de hieroglifa porc, fiindcă murdăria caracterizează acest animal".

Bineînțeles, astfel de interpretări erau greșite și nu se putea citi cu ajutorul lor nici măcar un șir hieroglific.

Situația aceasta s-a perpetuat secole de-a rîndul. În Evul mediu, ea a declanșat, în Franța, o acțiune de un ridicol cras. Adulatorii nobililor s-au gîndit să demonstreze că hieroglifele ar fi fost... strămoșii blazoanelor și că asemănarea dintre unele și altele ar fi demonstrat vechimea caselor nobiliare.

Pornind de aici, medicul Pierre Langlois a publicat o carte care a înmărmurit pe contemporani, o carte care s-ar numi azi un „super best-seller". În paginile ei, Langlois a decernat cîte o hieroglifă cît mai aspectuoasă fiecărui potentat al zilei. De exemplu, unui conte bogat i-a decernat hieroglifa „vultur" căci „numai cu vulturul se poate compara curajul și vitejia contelui X". Unei doamne influente de la curte, Langlois i-a decernat hieroglifa „floare", căci „floarea era un gingaș simbol al grației și delicateței doamnei Y". Puternicului cardinal Richelieu i-a decernat „elefantul", fiindcă „elefantul este cel mai puternic animal".

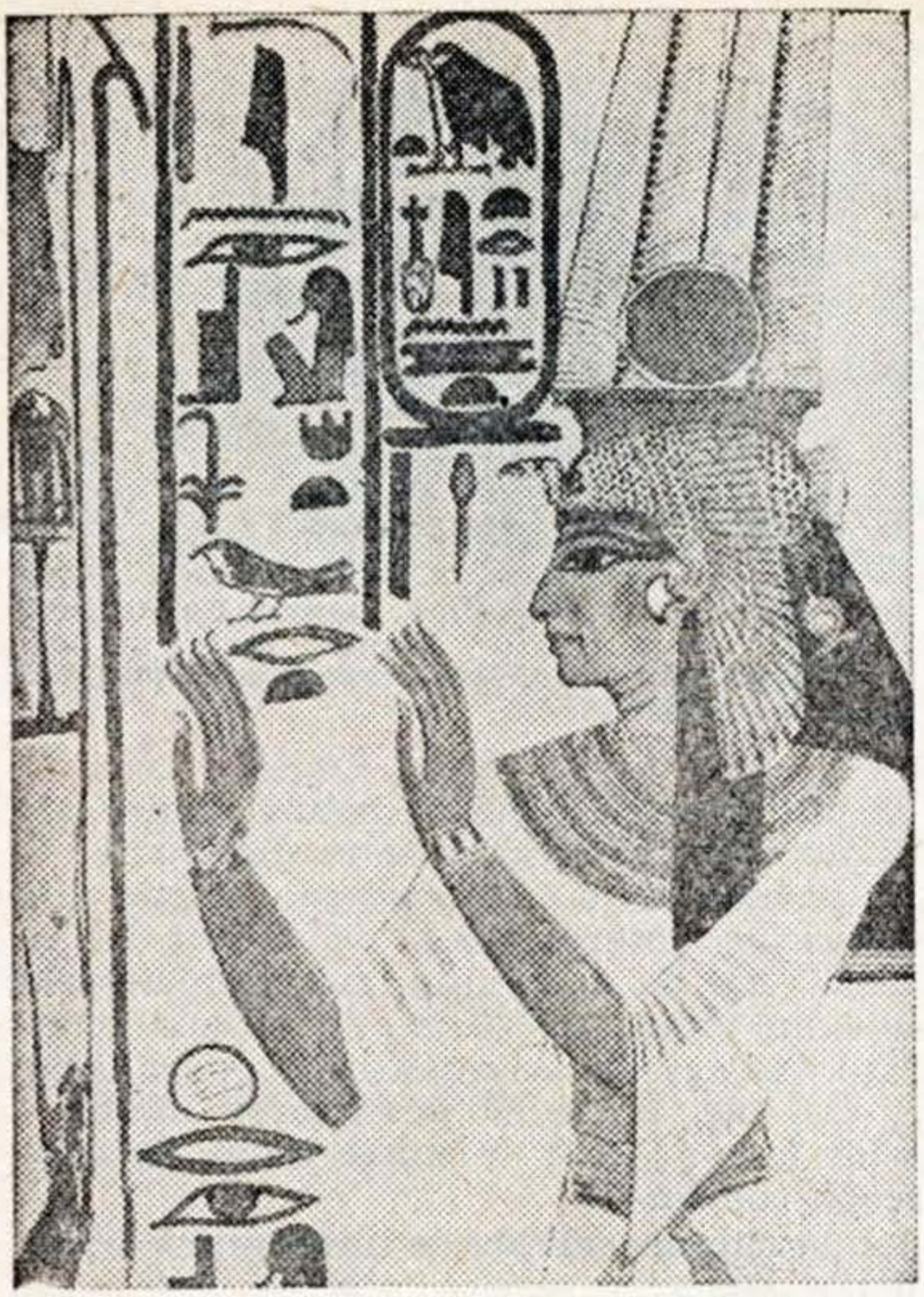

Regina Nefertari în adorație. In dreptul coifului, cartușul cu numele ei (Valea reginelor)

Scribul regal Hezy-Rè. Pe umăr, instrumentele de lucru: călimări cu cerneală, etuiul calamului (trestia de scris) și săculeful cu cenușă

Studiul hieroglifelor a fost astfel cu totul compromis. Oamenii serioși nu mai dădeau crezare interpretărilor de hieroglife și s-a ajuns mai tîrziu la părerea că ele sînt simple ornamentații.

În 1799, se produce, însă, faptul care a dus mai tîrziu la lămurirea misterului. În anul acela, Napoleon Bonaparte căuta să se retragă din Egipt.

Într-un fort din delta Nilului, numit Rașid, căruia francezii îi ziceau Rosette, Napoleon a lăsat de strajă un tînăr ofițer de artilerie, André Joseph Boussard, cu un pluton de ostași. Departe fiind de distracțiile marilor orașe, Boussard se plictisea cumplit. Luînd cîțiva soldați, i-a pus să sape prin împrejurimi, în speranța că va găsi vreo relicvă de preț. În cursul acestor săpături, soldații au dezgropat o piatră veche, spartă, lungă de vreo doi metri, care purta trei inscripții: una în hieroglife, alta în scrierea populară egipteană și alta în grecește. Boussard a trimis piatra savanților la Alexandria. Citindu-se textul grecesc s-a constatat că era vorba de un decret dat în anul 196 î.e.n. de preoții din Memphis în cinstea faraonului Ptolemeu al V-lea Epifanul. La sfîrșit, textul grecesc arăta că decretul fusese săpat pe aceeași piatră în trei scrieri: hieroglifică, populară și greacă. De aici, o emoție de nedescris în lumea savanților. Se întrevedea posibilitatea ca textul hieroglific să fie descifrat prin compararea lui cu cel grecesc. Din nefericire, piatra era spartă tocmai acolo unde fusese gravat textul hieroglific, așa că acesta nu apărea în întregime, îi lipsea începutul. Totuși, încercarea se putea face.

Cel dintîi care se ocupă de piatra de la Rosette este savantul francez Silvestre de Sacy. Atît Sacy, cît și ceilalți savanți pînă la Champollion, au cercetat numai scrierea demotică fiindcă numai textul ei era integral, textul hieroglific fiind ciuntit, așa cum am mai arătat. Sacy face observația că substantivele proprii din textul grecesc trebuiau să figureze neapărat și în textul demotic. Cum în textul grecesc figurau substantivele Alexandru și Alexandria, Sacy a încercat să le caute și în textul demotic. Dar cum să le afle în noianul acela de semne neînțelese? Socotește atunci că, dacă la 54 de rînduri grecești corespund 32 de rînduri demotice, un raport asemănător trebuie să existe și între cuvinte. În cursul căutărilor, se gîndea că dacă la locurile găsite va afla două cuvinte demotice cu semne asemănătoare, atunci aceste cuvinte vor fi neîndoielnic Alexandru și Alexandria. Într-adevăr, cuvintele găsite erau atît de asemănătoare, încît nu putea fi vorba de o greșeală. Plin de bucurie, Sacy caută și alte cuvinte, dar norocul nu-l mai ajută

Orientaliștii Marseille și Raige observă că în textul grecesc cuvîntul Ptolomeu se întîlnea de 11 ori. Își spun atunci că și în textul demotic Ptolemeu trebuia să figureze de 11 ori — și se apucă să caute în textul demotic 11 grupe de semne cu ortografie identică ; spre norocul lor, le găsesc.

Se cunoștea acum felul în care se scriau în demotică trei cuvinte: Alexandru, Alexandria și Ptolemeu. Totuși, ele nu se puteau citi, fiindcă nu se știa cum le pronunțau egiptenii. Se presupunea că fonetica egipteană era diferită de fonetica grecească.

Medicul englez Thomas Young face un pas înainte. Ceasuri în șir el copiază semnele hieroglifice și demotice pentru a se familiariza cu ele. Cu timpul ajunge la o atît de mare îndemînare, încît scrie semnele cu ușurința unui scrib din antichitate. Astfel își dă seama și descoperă că ovalul din textul hieroglific numit cartuș (1) corespunde în textul demotic cu semnele simplificate (2). Comparînd apoi semnele cuprinse în interiorul cartușelor cu semnele demotice aflate între glifele corespunzătoare cartușelor, el face descoperirea epocală că scrierea demotică este o scriere hieroglifică simplificată.

În faza aceasta, cercetările sînt preluate de Jean-François Champollion.

El își îndreaptă mai întîi atenția asupra cartușelor.

Cartușul cu numele lui Ptolemeu conținea în textul hieroglific șapte semne, iar în cel grecesc zece (Ptolemaios). Din cauza aceasta, cartușul nu se putea citi, deși se știa care îi este înțelesul. După ani lungi de muncă, Champollion are o intuiție genială : descompune cartușul (3) și propune valori alfabetice pentru fiecare semn : (4) Procedează la fel și cu alte cartușe : Berenice (5) , Cleopatra (6).

Nu avea însă nici o siguranță că propunerea lui era bună. Era evident că egiptenii, în afara cartușelor, nu scriau alfabetic. Apoi, cum toate numele pe care le descifrase pînă atunci erau grecești, el caută să descifreze și nume egiptene. Alege două cartușe : (7) și (8) și le supune analizei.

În primul cartuș interpretează pictografic cercul, care înfățișa de obicei soarele, și citește Ra, numele zeului soare la egipteni. Semnul următor părea un M, iar ultimele semne reprezentau, în cartușul cu Ptolemeu, semnul S. Atunci, se întreabă Champollion, întreg cartușul nu trebuie citit Ramses ? Dacă era așa, însemna că aflase în sfîrșit sistemul de citire al cuvintelor neaoșe egiptene, Ramses fiind un nume egiptean. Cuprins de emoție, Champollion analizează cartușul al doilea. Primul semn reproducînd pasărea ibis, pasărea sfîntă a zeului Thot, se putea citi TOT, al doilea putea fi M, iar al treilea S. Toate la un loc formau numele (iarăși egiptean) al faraonului Tutmosis ! Își dă pe loc seama că descoperise taina cea mare, secretul nedezlegat de secole ! Emoția îl înăbușă, apoi leșină. Cîteva zile nu se poate scula din pat. După ce se restabilește, înfățișează rezultatele muncii sale Academiei de inscripții din Paris, sub forma unei comunicări : „Lettre à M. Dacier“, în care dă descifrarea multor cuvinte hieroglifice înscrise în cartușe.

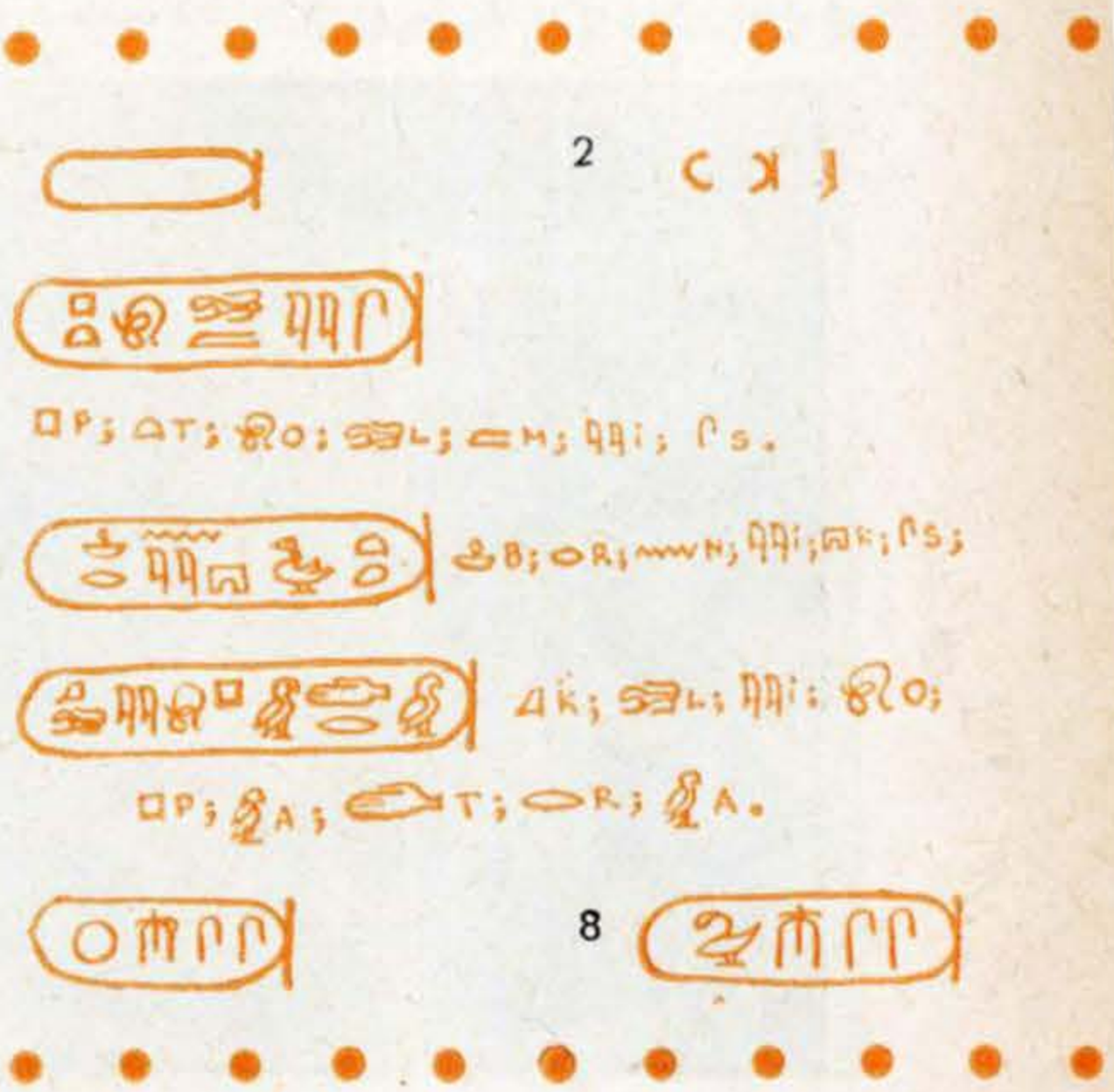

Ideile sale au fost primite cu multă curiozitate, dar și cu neîncredere. Mulți savanți ai vremii îi resping teoriile. Vrăjmășia și adversitatea lor nu l-au părăsit zece ani de-a rîndul, pînă în 1832, cînd moare de apoplexie, sărac și neînțeles, deziluzionat. La cimitirul Père Lachaise sicriul său e condus, pe lîngă membrii familiei, doar de doi oameni de știință : Sacy și Humboldt.

După descoperirea făcută de Champollion, savanții de bună-credință, printre care cel mai zelos a fost Karl Richard Lepsius, profesor la Universitatea din Berlin, s-au ocupat cu seriozitate de cercetările sale, au înțeles modul lui de lucru și pe calea trasată de el au mers mai departe, descifrînd nu numai cartușele, dar cu timpul, toate hieroglifele.

S-a văzut astfel că scrierea hieroglifică era de natură ideografică, adică folosea, cu excepția cartușelor, semne care nu reprezentau sunete simple, litere, ca în scrierea noastră, ci idei, cuvinte întregi sau fracțiuni de cuvinte. Textele care s-au descifrat nu erau cîtuși de puțin misterioase, ele aveau conținut juridic, religios, contabil, istoric etc. asemănător cu orice text obișnuit din zilele noastre.

Acum 25 de ani lua sfîrşit

BĂTĂLIA

Ostaşi sovietici pe frontul de la Stalingrad. Hitleriştii îşi trîmbiţaseră prea repede victoria...

În primăvara anului 1942, falimentul „războiului fulger" preconizat de Hitler era evident, deşi dictatorul german nu voia să admită acest lucru. Preocupat să rezolve problema materiilor prime vitale, şi în primul rînd a petrolului, el şi-a îndreptat privirile spre Caucaz. După cucerirea acestuia, führerul întrevedea o acţiune spre India, în întîmpinarea japonezilor, acţiune care s-ar fi putut combina cu ofensiva lui Rommel în Africa de Nord, peste Egipt şi Canalul de Suez.

La 6 aprilie 1942, Hitler a semnat planul operaţiei „Blau". Aproape 100 de divizii urmau să se concentreze între Kursk şi Marea de Azov. Grupul de armate B — comandat de feldmareşalul Bock —, compus din 30 de divizii, aproximativ 600 de tancuri şi sprijinit de 1 200 de avioane, primise sarcina de a cuceri Stalingradul, a intercepta Volga, importantă arteră de transport, şi a izola astfel Caucazul de regiunile centrale ale U.R.S.S.

La 28 iunie 1942, forţele germane au trecut la ofensivă. Pe direcţia Stalingradului, comandamentul sovietic a adus trupe din rezerva generală, pentru a le opune Armatei a VI-a germană a generalului Paulus, care înainta direct spre oraş. Considerînd că trupele sale au obţinut succese hotărîtoare în Caucaz, Hitler a luat de pe acest front armata a IV-a blindată, a generalului Hoth, pentru a o trimite în ajutorul lui Paulus.

Sub loviturile combinate ale Armatelor a VI-a şi a IV-a blindată, forţele sovietice din cotul Donului au fost silite să se retragă la est de Don. Pentru apărarea Stalingradului se crease un vast sistem de fortificaţii de campanie pe care le construiseră atît ostaşii sovietici, cît şi populaţia civilă din regiune, mobilizată şi însufleţită de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice.

Trupelor germane le-a trebuit mai bine de o lună ca să străbată, prin lupte grele şi cu pierderi foarte mari, spaţiul astfel amenajat din faţa oraşului. Comandamentul sovietic luase din timp măsuri pentru apărarea interioară a Stalingradului. Toate clădirile mari, precum şi numeroase grupuri de clădiri mai mici fuseseră transformate în puncte de sprijin, capabile să reziste şi în caz de încercuire. În intervalele dintre punctele de sprijin fuseseră îngropate tancuri şi se construiseră cazemate. Sistemul de canalizare şi subsolurile

STALINGRADULUI

Colonel ION CUPŞA

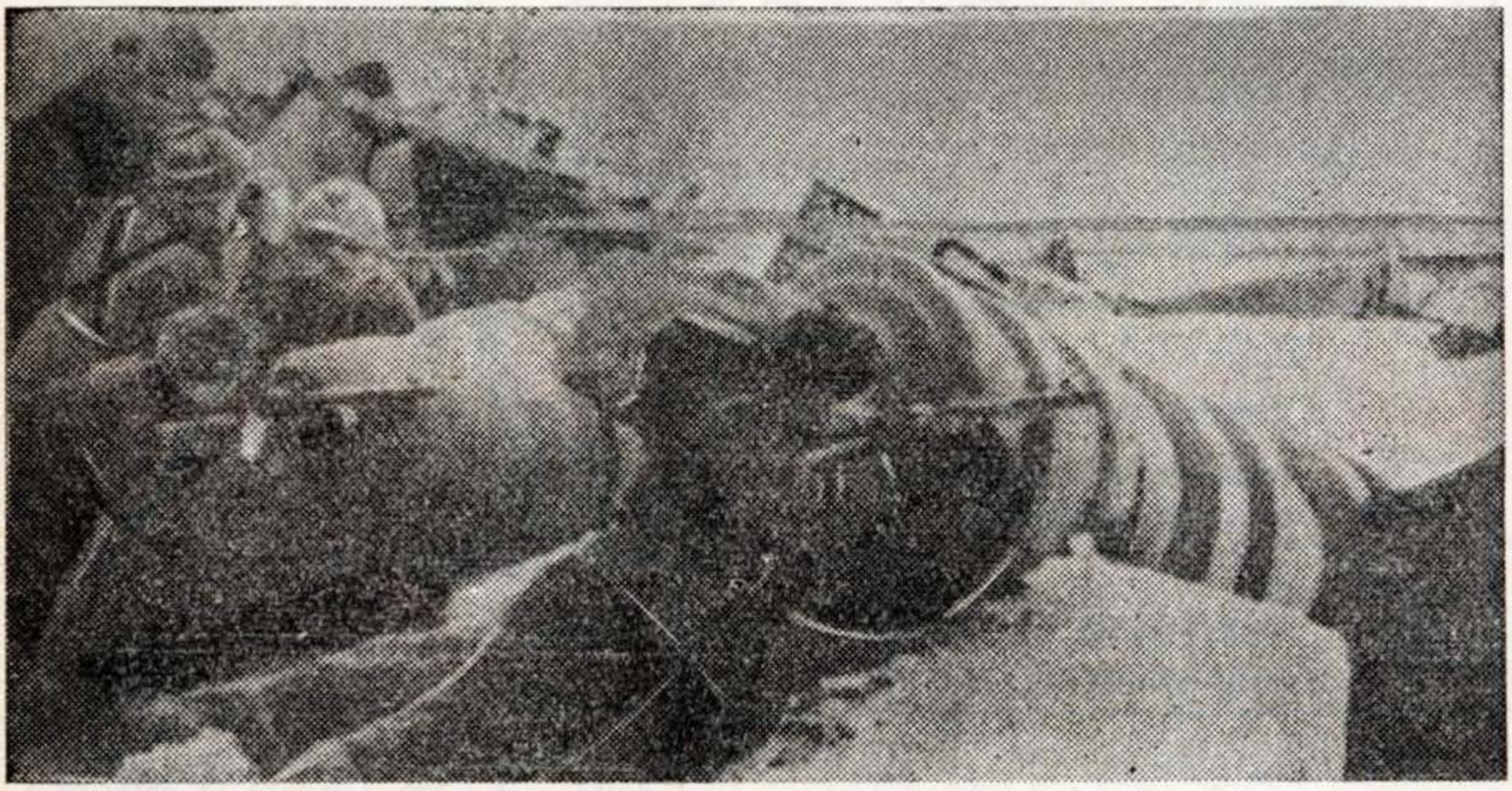

Oraşul a fost transformat în ruine, dar rezistenţa eroică a armatei şi populaţiei civile sovietice nu a putut fi zdrobită

clădirilor fuseseră amenajate și adaptate pentru legăturile subterane între punctele de sprijin.

Luptele în interiorul orașului au durat mai bine de două luni. În acest timp, apărătorii au măcinat capacitatea ofensivă a Armatelor a VI-a și a IV-a blindată germane. Pentru a înlocui pierderile suferite, comandamentul hitlerist a adus aici divizii din puținele sale rezerve strategice, iar după consumarea acestora a luat trupe din flancurile grupării ofensive, adică de pe Don și din Stepa Calmucă.

Încă din perioada de apărare, comandamentul sovietic a început concentrarea forțelor și mijloacelor destinate să dea adversarului o lovitură hotărîtoare. Pe Donul mijlociu s-a format o puternică grupare de izbire, subordonată Frontului de sud-vest ; la sud-est de oraș, Frontul Stalingrad a format de asemenea o grupare de izbire, iar între cele două fronturi a fost creat un al treilea, Frontul Donului.

În dimineața de 19 noiembrie 1942, pe cursul mijlociu al Donului înghețat a început o puternică pregătire de artilerie, care a răscolit pozițiile adversarului, provocînd pierderi în oameni și tehnică de luptă. Infanteria sovietică, sprijinită de numeroase tancuri, a realizat în cîteva ore primele spărturi prin care s-au introdus apoi trei corpuri de tancuri și două de cavalerie, destinate să exploateze succesul obținut.

Gruparea de izbire a frontului Stalingrad, avînd de străbătut un spațiu mai mic, a început ofensiva cu o zi mai tîrziu. După primele succese obținute de infanterie și tancuri, două corpuri mecanizate și două de cavalerie s-au îndreptat cu toată viteza spre localitatea Kalaci, unde, la 22 noiembrie, au stabilit legătura cu gruparea de izbire a Frontului de sud-vest, încercuind astfel 22 de divizii germane, cu un efectiv de peste 300 000 de oameni.

În timp ce diviziile sovietice strîngeau tot mai mult inelul creat în jurul Stalingradului, comandamentul hitlerist a concentrat în zonele Tormosin și Kotelnikov două grupări cu scopul de a despresura forțele încercuite, printr-o ofensivă coordonată. Pentru a dejuca manevra lui Hitler, aripa dreaptă a Frontului de sud-vest și Frontul Voronej (vecinul din dreapta) au trecut în ziua de 5 decem-

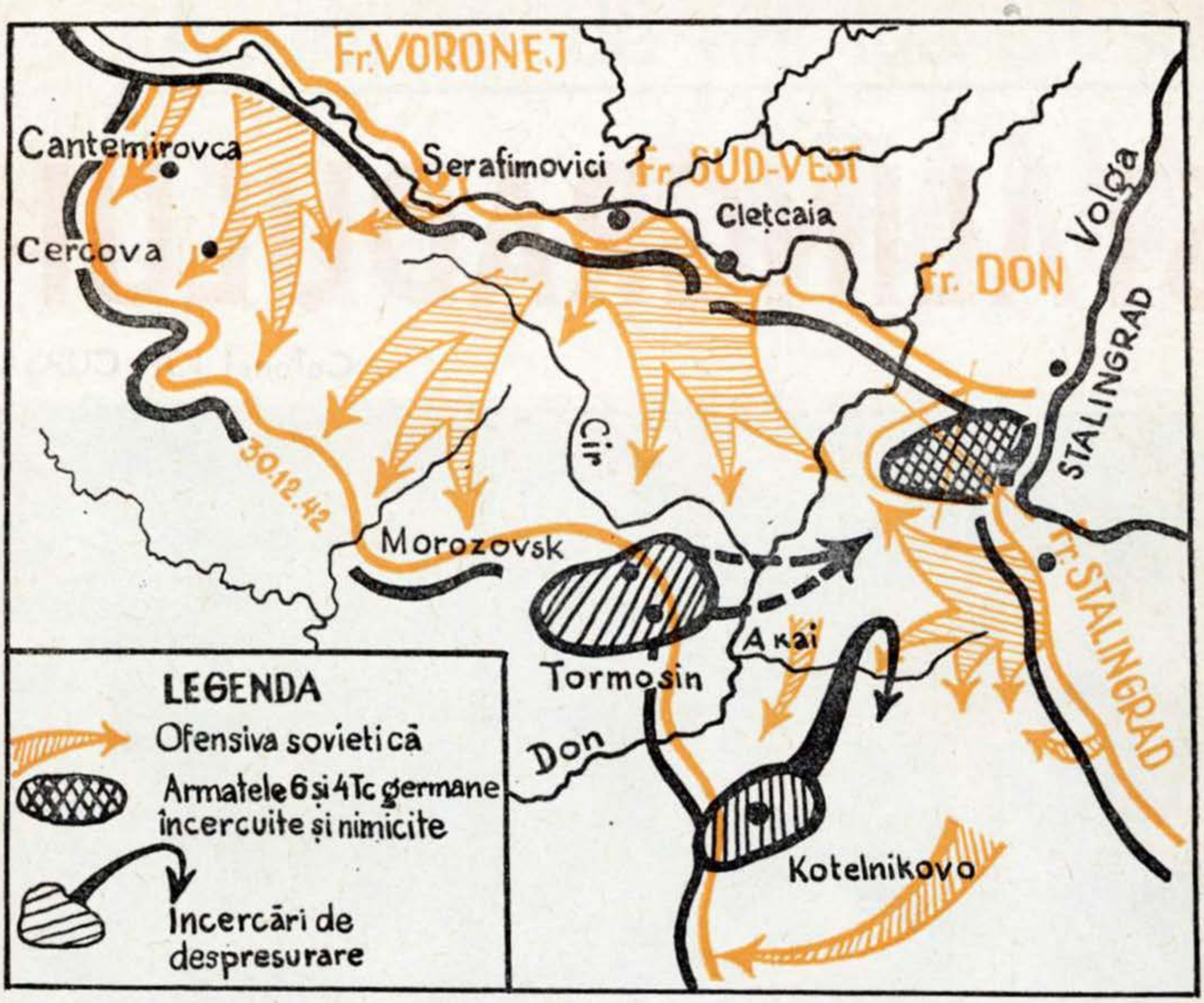

brie la ofensivă. Amenințată din flanc și din spate, gruparea germană de la Tormosin s-a dizolvat, unitățile sale fiind folosite pentru a îndigui noua ofensivă sovietică. La rîndul ei, gruparea de la Kotelnikov, comandată de feldmareșalul Manstein, care trecuse la ofensivă, reușind să se apropie de trupele lui Paulus, a fost oprită de o puternică grupare sovietică, în timp ce o alta îi învăluia flancul drept. Amenințată cu nimicirea, gruparea s-a retras în grabă spre sud.

După lichidarea acestor tentative de contraofensivă, forțele sovietice au trecut la urmărire. Frontul se îndepărta astfel tot mai mult de trupele încercuite. Blocada instituită de avioanele sovietice împiedica orice ajutor dat lui Paulus pe calea aerului. Lipsurile de tot felul, gerul aspru și pierderile suferite în luptă au dus la catastrofala scădere a moralului soldaților germani. Comandamentul sovietic, apreciind momentul favorabil, a propus lui Paulus să capituleze, acordîndu-i condiții onorabile. Ascultînd însă de ordinul lui Hitler, generalul german a refuzat să se predea, continuînd o rezistență fără nici o perspectivă. În aceste condiții, la 10 ianuarie 1943, Frontul Donului a trecut la nimicirea grupării încercuite.

După o masivă pregătire de artilerie și aviație, infanteria și tancurile sovietice au spart cercul în partea de vest, iar marile unități de tancuri introduse în spărtură au început înaintarea. În tot cursul lunii ianuarie s-au desfășurat lupte crîncene în interiorul pozițiilor hitleriste. Spre sfîrșitul lunii două lovituri convergente pornite dinspre vest și est, din interiorul orașului, au rupt în două dispozitivul german. Ambele cercuri care au rezultat au fost apoi lichidate prin focurile concentrice ale artileriei sovietice. Ultimul focar de rezistență a depus armele în ziua de 2 februarie 1943, dată la care a luat sfîrșit bătălia de la Stalingrad.

Istorica bătălie de la Stalingrad de la care s-a împlinit de curînd un sfert de veac a dat o strălucită expresie eroismului și spiritului de sacrificiu ale Armatei Roșii, ale popoarelor sovietice, care, în cadrul coaliției antihitleriste, au purtat pe umerii lor povara cea mai grea a războiului împotriva Germaniei fasciste, aducînd contribuția hotărîtoare la înfrîngerea hitlerismului. În asprul examen al războiului s-au manifestat vitalitatea și superioritatea orînduirii socialiste, forța armatei sovietice.

Victoria de la Stalingrad a avut o însemnătate deosebită în desfășurarea celui de al doilea război mondial, marcînd declinul forțelor hitleriste care nu și-au mai putut reveni după această catastrofală înfrîngere. Ea s-a bucurat de un larg răsunet în conștiința popoarelor, înarmîndu-le în lupta împotriva celui mai crîncen dușman al omenirii — fascismul german.

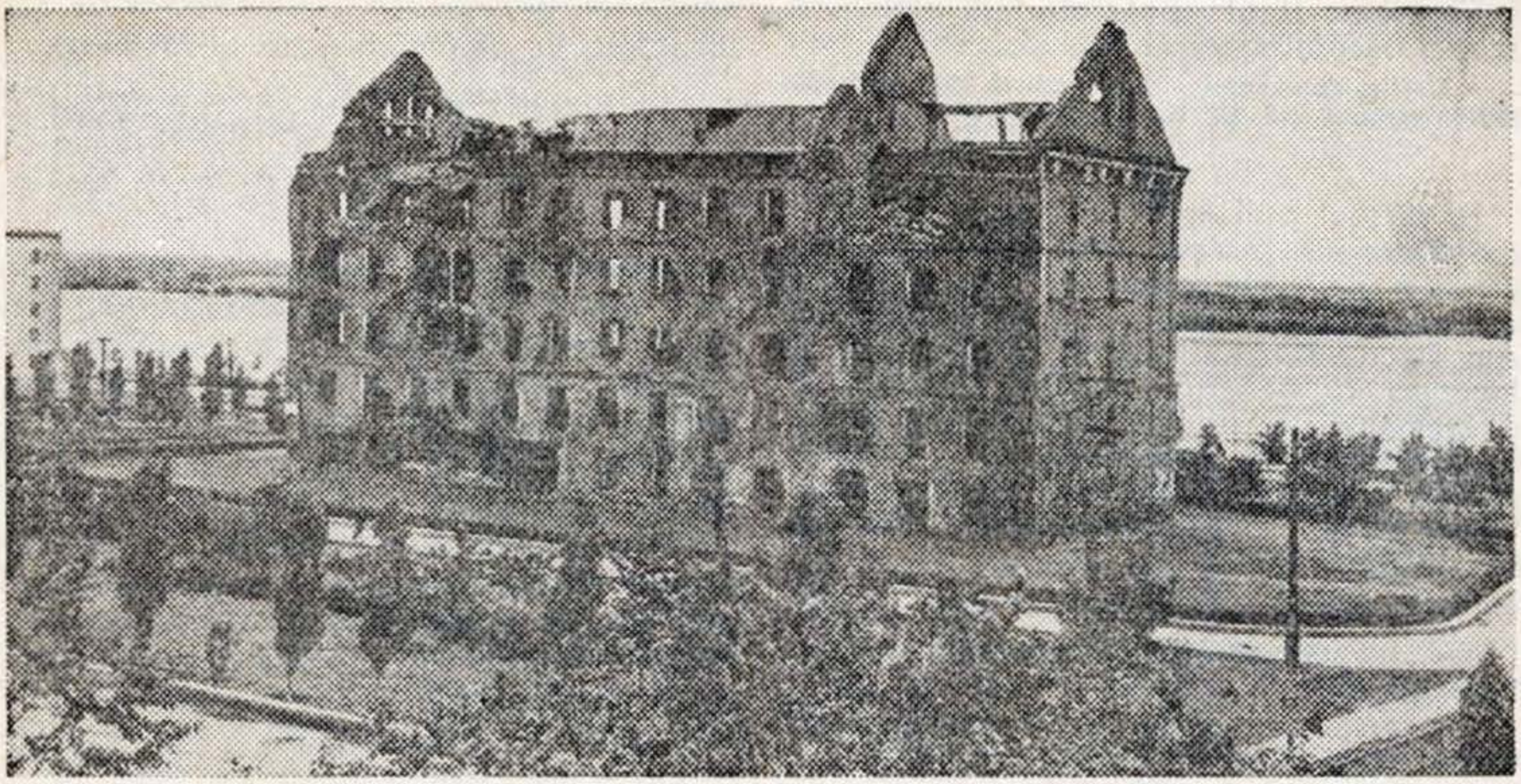

MĂRTURII

Primind ordinul lui Hitler de a cuceri Stalingradul pînă la 25 august, hoardele fasciste germane căutau să ajungă la Volga, fără să țină seama de pierderile pe care le sufereau...

Situația era extrem de primejdioasă ; cel mai mic semn de derută, cea mai neînsemnată manifestare de panică ar fi fost fatală. Hitleriștii au ținut cont de acest lucru și, tocmai de aceea, în ziua de 23 august au bombardat orașul în mod barbar pentru ca să provoace panică și astfel să pătrundă mai ușor în el...

Dar oamenii sovietici n-au intrat nici în panică, nici în derută... Vestitele obiective industriale — Uzina de tractoare, uzinele „Barrikadî", „Krasnîi Okteabr", Centrala electrică — s-au transformat în adevărate bastioane ale apărării. Muncitorii făureau arme și, împreună cu trupele, apărau uzinele. Apărătorii Țarițînului — acum veterani cu părul nins —, oțelari și constructori la tractoare, marinari și docheri de pe Volga, feroviari și constructori de vapoare, funcționari și gospodine, părinți și copii s-au ridicat ca un singur om în apărarea orașului lor drag, devenind soldați.

Mareșal Vasili Ciuikov
(„Inceput de drum" — memorii de război)

●

Divizia 29 motorizată a germanilor a ocupat ieri silozul de grîne (din Stalingrad — n.n.). Lupta a fost deosebit de îndîrjită și

Trupele noastre au ajuns la Volga. Ieri, armata a VI-a, de sub comanda generalului Friedrich Paulus, a atins malul drept al fluviului, la nord de Stalingrad. Bătălia pentru oraș a fost angajată și specialiștii prevăd victorioasa ei încheiere în cîteva zile.

Telegramă a agenției D.N.B., 24 august 1942.

●

Nu este necesar să dispui de darul profeției pentru a prevedea ce se va întîmpla atunci cînd 1 500 000 de ruși se vor năpusti asupra noastră la Stalingrad și pe flancuri, la cotul Donului. I-am expus astăzi clar lui Hitler părerea mea. Rezultatul a fost punerea mea în disponibilitate... „Amîndoi sîntem bolnavi de nervi, mi-a spus führerul, iar epuizarea mea din clipa de față se datorește în parte dumitale. E inutil să prelungim această situație. Astăzi Reichul nu are

DESPRE STALINGRAD

sovieticii au făcut pe atacatori să plătească scump fiecare metru de teren cucerit.

„Dailly Telegraph", 2 octombrie 1942 (comentariu semnat de B. H. Liddell-Hart)

●

La sfîrșitul lunii octombrie, planul înaltului comandament sovietic pentru prinderea în clește a inamicului aflat între Don și Volga era pus la punct în cele mai mici amănunte. Am plecat pe front, pentru a lua personal legătura cu generalii Vatutin, Rokossovski și Eremenko, cărora le revenea sarcina de a ataca simultan la data fixată.

Mareșal Aleksandr Vasilevski (memorii publicate în „Voenno-Istoriceskii Jurnal" nr. 11/1966)

●

Am început operațiile ofensive în regiunea Stalingradului...

I. V. Stalin, 20 noiembrie 1942 (mesaj personal și secret către președintele Roosevelt)

●

Spre imensa surpriză a germanilor, ca și a tuturor celor care urmăresc evenimentele de pe frontul din răsărit (de ce n-aș mărturisi, mie la început nu mi-a venit să cred), sovieticii au dezlănțuit o puternică ofensivă la nord și la sud de Stalingrad. Scopul lor pare să depășească simpla apărare a orașului și să tindă la încercuirea lui Paulus.

„New York Times", 24 noiembrie 1942 (comentariul generalului Wilfrid Meredith)

●

Veștile din regiunea Stalingrad sînt foarte încurajatoare...

Franklin D. Roosevelt, 26 noiembrie 1942 (mesaj către președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.)

●

Lumea întreagă se minunează de puterea uriașă pe care Rusia a fost în stare să și-o păstreze și s-o arate astăzi... Cînd am plecat de la Kremlin, în mijlocul lunii august, am spus președintelui Stalin : „Vă voi trimite o telegramă în clipa în care vom fi înfrînt definitiv pe Rommel în Egipt". Iar d-sa mi-a răspuns : „Cînd vom porni contraofensiva noastră în acest punct (și mi l-a arătat pe hartă) și eu voi trimite una". Aceste două telegrame au ajuns la destinație și ambele au fost primite cu o bucurie lesne de închipuit.

Astăzi, marea bătălie (de la Stalingrad — n.r.), care a și dat rezultate strălucite, se apropie de punctul ei culminant ; și să nu se uite că ea se dă pe un singur sector al frontului din Rusia, front ce se întinde de la Marea Albă la Marea Neagră...

Winston Churchill, 29 noiembrie 1942 (discurs radiodifuzat)

●

În dimineața zilei de 8 ianuarie 1943, trei tineri ofițeri sovietici, ducînd un steag alb,

nevoie de pricepere profesională, ci de zel ideologic, de dinamism național-socialist".

Franz Halder, 24 septembrie 1942 („Insemnări zilnice")

●

Mă voi mărgini să răspund o singură dată — și foarte pe scurt — tuturor întrebărilor care mi-au fost adresate în legătură cu Stalingradul. Domnilor, vă rog să vă faceți o imagine limpede a situației : esențialul a fost consumat și tot ce a mai rămas de făcut nu constituie decît niște simple operații de curățire. De asanare, mai bine zis. (Rîsete izolate). Puteți fi siguri, domnilor, că armata germană se va achita cu cinste de această misiune. În orice caz, ceea ce vă interesează pe dumneavoastră coincide cu ceea ce este mai important : Stalingradul a fost cucerit, cucerit o dată pentru totdeauna.

Otto Dietrich, 22 octombrie 1942 (stenogramă a conferinței de presă ținută la Cancelariatul Reichului cu ziariștii străini acreditați la Berlin).

●

...Putem să vă asigurăm așadar, mein Führer, că Stalingradul se va afla în întregime în mîinile noastre, cel mai tîrziu la data de 10 noiembrie.

Friedrich Paulus, 25 octombrie 1942 (telegramă către cartierul general german)

●

Am vrut să ating Volga în orașul care poartă chiar numele lui Stalin. Acest oraș, noi l-am cucerit, cu excepția a două-trei neînsemnate insule de rezistență ale bolșevicilor. Mi se pune întrebarea : „De ce nu le lichidați mai repede ?" La care eu răspund : „Pentru că nu vreau un al doilea Verdun". Cucerirea totală a Stalingradului este lăsată pe seama unor mici unități.

Adolf Hitler, 9 noiembrie 1942 (discurs ținut la München)

●

Cînd îi sugerez führerului o manevră prin care Paulus să încerce ieșirea din încercuire, transportîndu-și întregul efectiv pe malul apusean al Donului, Hitler bate cu pumnul în masă de cîteva ori, strigînd : „Nu voi părăsi Volga ! Nu voi părăsi Volga !"... Consultat, mareșalul Keitel declară : „Mein Führer, nu abandonați Stalingradul !" Generalul Jodl se exprimă în același sens. Hitler îmi spune : „Observi, generale, că nu sînt singurul de această părere. O împărtășesc doi ofițeri care-ți sînt superiori în grad și

au prezentat generalului Paulus ultimatumul adresat de generalul Rokossovski. Paulus avea la dispoziție 24 de ore pentru a se decide... Întrebat prin radio, Hitler a răspuns imediat și cu brutalitate : „Nu !"...

Wiliam Shirer (Le troisième Reich)

●

Ceea ce se întîmplă acum la Stalingrad depășește posibilitățile de înțelegere ale unei minți normale. Printre ruinele îngropate în zăpadă și zgîlțîite de crivăț, se desfășoară ultimele episoade ale unei epopei așa cum omenirea n-a mai cunoscut. Ostașii noștri luptă cu același fantastic eroism pentru a pune capăt celor din urmă zvîrcoliri ale fiarelor fasciste cuibărite în oraș. Casă cu casă, etaj cu etaj, cameră cu cameră — locurile unde, în toamnă, s-a rezistat presiunii cotropitorului — sînt acum recîștigate treptat. Vrăjmașul, pînă de curînd trufaș și sigur de el, nu mai are de ales decît între moarte și prizonierat.

„Krasnaia Zvezda", 27 ianuarie 1943 (reportaj semnat de scriitorul K. Simonov)

●

Primiți, vă rog, felicitările mele cu prilejul capitulării feldmareșalului Paulus și al nimicirii armatei a VI-a germană. Este într-adevăr o victorie uimitoare.

Winston Churchill, 1 februarie (mesaj către președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.)

●

Acum trei luni trupele Armatei Roșii au început ofensiva în împrejurimile Stalingradului. De atunci, inițiativa acțiunilor militare se găsește în mîinile noastre, iar ritmul și puterea de izbire a operațiilor ofensive ale Armatei Roșii nu slăbesc. În momentul de față Armata Roșie este în ofensivă, în condițiile grele ale iernii, pe un front de 1 500 km, se obțin succese aproape pretutindeni...

A început izgonirea în masă a dușmanului din Țara Sovietelor.

I. V. Stalin, 22 februarie 1943 (Ordinul comandantului suprem nr. 95)

●

În decurs de mai multe luni, cu toate uriașele pierderi de materiale, mijloace de transport și teritorii, Armata Roșie nu a permis inamicului său atît de puternic să obțină vreo victorie. Armata Roșie l-a oprit lîngă Leningrad, lîngă Moscova, lîngă Voronej, în Caucaz și, în sfîrșit, în nemuritoarea bătălie de la Stalingrad ea nu numai că a reușit să învingă inamicul, dar a trecut cu succes la ofensivă de-a lungul întregului front, de la Baltica și pînă la Marea Neagră... Armata Roșie și poporul rus au silit forțele armate ale lui Hitler să pășească pe calea înfrîngerii definitive — fapt cu desăvîrșire cert.

Franklin D. Roosevelt, 23 februarie 1943 (mesaj către președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.)

ca experiență. Rămîn la hotărîrea pe care am luat-o. Ordon să se apere fortăreața Stalingrad !"

Generalul Kurt Zeitzler, 28 noiembrie 1942 („Jurnal de război")

●

Noile lovituri ofensive ale sovieticilor din prima și mai ales cea de a doua decadă a lunii decembrie au zădărnicit încercarea armatei a IV-a, comandată de generalul Hoth, de a răzbi pînă la Stalingrad pornind de la Kotelnikov... La 22 decembrie i-am telefonat lui Hoth să fie gata pentru noi ordine. La 25 decembrie i le-am transmis : una din cele trei divizii blindate ale sale trebuia trimisă pe Don, el urmînd să renunțe la orice presiune în direcția Stalingradului. Armata lui Paulus era definitiv pierdută.

Feldmareșalul Fritz Frich von Manstein („Victorii pierdute" — amintiri din război).

●

Solicit permisiunea de a capitula imediat, pentru a evita nimicirea supraviețuitorilor.

Friedrich Paulus, 24 ianuarie 1943 (radiogramă către Hitler)

●

Interzis orice capitulare. Armata a VI-a își va păstra pozițiile pînă la ultimul om și ultimul cartuș.

Adolf Hitler, 24 ianuarie 1943 (radiogramă către Paulus)

●

Prăbușirea nu mai poate fi întîrziată mai mult de 24 de ore.

Friedrich Paulus, 31 ianuarie 1943 (radiogramă către Hitler)

●

În Stalingrad nu se mai înregistrează nici un semn care să indice că lupta continuă.

Mesaj al avionului german de cercetare L. S. — WL 14, din 2 februarie 1943, orele 14,36

●

Stalingrad a fost pentru noi o a doua lena și, fără îndoială, cea mai mare înfrîngere suferită vreodată de o armată germană.

Walter Goerlitz („Istoria statului major german")

●

Materialele incluse în acest grupaj au fost selecționate și pregătite pentru tipar de STAN VALERIAN, NICULAE GHIȚULEANU și VIRGILIU GHERASIMESCU

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII

La Scrobiște, regele Ferdinand își trăia ultimele zile. Perspectiva unei Regențe îndelungate agravase relațiile dintre partide, fiecare grupare fiind dornică să-și asigure dominația în viața politică a țării. Existau temeri serioase că generalul Averescu, aflat la guvern, ar fi putut iniția o lovitură de stat. Atît regele, cît și Brătianu, căzuseră de acord, la un moment dat, asupra ideii unui cabinet de coaliție, pe care liberalii sperau să-l manevreze din culise. Opoziția partidelor adverse și uneltirile cercului din jurul reginei Maria au imprimat însă evenimentelor alt curs.

Fragmentele reproduse mai jos înfățișează căderea guvernului Averescu, în iunie 1927, și cele două săptămîni de guvernare a cabinetului prezidat de Barbu Știrbey.

M. C. STĂNESCU

Demisia guvernului Știrbey • Constituirea ministerului Brătianu pentru alegeri • Cearta liberalilor • Al doilea jurămint la Scrobiște • La regina Maria.

Junele Pleșoianu m-a depus la ușa prințului Barbu. În curtea palatului nici un automobil ; casa urla a pustiu — nimic din forfoteala de profitori și de gazetari nelipsită la leagănul oricărui guvern. Feciorul m-a dus prin anticamera goală și întunecată, la stînga, în vastul birou gol și el și m-a rugat să aștept. Acum, curat că nu mai pricepeam de loc. Unde era Prezan, unde era Brătianu, unde era Știrbey ? Să fi complotat în pivniță în jurul unei lumînări ? Nu era posibil. În casa aceasta tăcută, ritmul vieții era absent ; aci nu se zămislea nimic și un guvern mai puțin decît orice. Am socotit că toate planurile lui Brătianu se năruiseră și că fusesem adus în cabinetul lui Știrbey ca să aflu cine știe ce prăpăstii și să fiu rugat să mai îndeplinesc cine știe ce roluri de salvare într-o situație pierdută. Abia făcusem ocolul acestor gînduri și s-a deschis ușa din fund și m-am aflat în fața lui Știrbey. A venit spre mine cu pași măsurați, palid ca o cîrpă, cu mîna întinsă, și a început să vorbească cu o ușoară tremurătură în voce, trădîndu-și astfel fără să vrea emoția ce-l stăpînea : „Maiestatea sa regele a binevoit să-mi încredințeze sarcina de a forma noul guvern. Vrei să-mi dai concursul d-tale ?" Am rămas tîmpit, la toate mă așteptam, numai la asta nu ! Nu știam de unde să încep, aș fi vrut să-l întreb întîi cum luase locul lui Prezan, să-i cer să-mi povestească ce se întîmplase și pentru ce mă adusese la el secretarul lui Brătianu. Atîtea întrebări se îmbulzeau în capul meu, încît n-am pus nici una și m-am mulțumit să-i spun : „Nu știu dacă știi, dar în ce privește schimbarea guvernului, am o înțelegere cu Brătianu". — „Știu". — „Însărcinarea d-tale e aprobată de Brătianu ?" — „Da, am primit sarcina de a forma ministerul cu învoirea lui Brătianu" — „Dacă e așa, am continuat eu, poți conta și pe sprijinul meu".

Știrbey mi-a înșirat apoi o serie de brașoave din care rezulta că regele, nu se știe pentru ce, nu voise să cheme pe generalul Prezan, și-l obligase pe dînsul să primească o foarte grea sarcină la care nu se gîndise niciodată (vorba vine). Obținuse și asentimentul lui Brătianu, deși programul pe care i-l impunea regele nu mai era cel pregătit de Brătianu. Regele cerea lui Știrbey să formeze un *adevărat* minister de uniune națională, chiar limitat la mai puține grupări, dacă n-ar voi toate să primească, *și să facă alegeri libere*. În asemenea condițiuni, el, Știrbey, se vedea obligat să ia ministerul de interne, căci, de l-aș fi luat eu, conform planului

inițial, nici un partid afară de liberali n-ar fi intrat în guvern. Regele cerea pe generalul Paul Angelescu la Război și pe Titulescu la Externe — încolo puteam să-mi aleg orice departament. La interne tot ce putea face — adăuga el — în vederea alegerilor și în vederile lui Brătianu, se mărginea la numirea lui Nae Căpităneanu ca subsecretar de stat. Căpităneanu era un om devotat și sigur, care, fără să fie înscris în Partidul Liberal, nu ieșea din cuvîntul lui Ionel, bineînțeles în limitele decenței la care era ținut un guvern de colaborare între partide.

Nu-mi venea să cred că Brătianu primise asemenea condițiuni, sau dacă le primise, că puteau să-i convie, căci zădărniceau întregul lui plan de înscăunare, la moartea regelui. Am declarat, prin urmare, lui Știrbey că nu voi putea să-i dau un răspuns definitiv decît a doua zi dimineața, după ce voi fi vorbit cu Brătianu. „Nu, te rog, dă-mi răspunsul imediat, căci trebuie să constituim ministerul chiar în astă-seară. Nu se știe ce se va putea întîmpla la noapte. Două batalioane aduse de Mircescu sînt în marș spre București ; nu e exclus ca Averescu să încerce *un coup de main* «și trebuie» să luăm toate măsurile. Vom forma deocamdată ministerul în patru, d-ta, generalul Angelescu, Dumitriu și cu mine, și mîine voi lua contact și voi începe tratativele cu ceilalți". Am arătat noului prim-ministru că nu puteam, totuși, să mă hotărăsc definitiv pînă ce nu luam contact cu Brătianu ; i-am promis însă că răspunsul meu îi va fi transmis îndată ce voi fi văzut pe prietenul nostru comun, și că va fi afirmativ dacă și dînsul va fi de acord cu intrarea mea în cabinet. Și m-am dus de la Știrbey de-a dreptul la Brătianu, unde știam că voi găsi deslegarea enigmei.

Pentru ca cititorii să priceapă enervarea și zorul lui Știrbey, trebuie să mă întorc înapoi și să povestesc cele întîmplate în acea istorică după-amiază la Scrobiște și la Președinția Consiliului. Am arătat mai sus că, chemat patru zile de-a rîndul la Scrobiște, generalul Averescu găsise diferite pretexte să nu dea ochi cu regele. Se anunțase, în fine, în audiență pentru acea zi de sîmbătă la amiază, și s-a prezentat suveranului ca într-o zi obișnuită de lucru, ca și cum ar fi ignorat — deși le cunoștea foarte bine — toate uneltirile puse la cale în jurul patului de suferințe al regelui. A vorbit de diferite chestiuni și, la sfîrșit, ca și cum lucrul n-ar fi avut nici o importanță și, de sus, a mărturisit maiestății sale că încercările de a constitui un guvern național dedese greș, și că era mai bine așa, introducerea unor elemente eterogene în minister neputînd avea ca consecință decît o slăbire a guvernului. Istovit de puteri, regele a dat din cap și a lăsat să cadă dintre buze obișnuitul lui „da, da, da", care semnifica în realitate un „nu, nu, nu" impus de alții conștiinței sale mai șovăitoare ca oricînd.

Îndată ce Averescu a părăsit Scrobiște, cei care se înstăpînise pe gîndul și pe mîna regelui s-au aruncat asupra muribundului și nu i-au dat pace pînă n-a consimțit la imediata înlocuire a generalului. „Bine, dar n-a dat demisia" a obiectat nenorocitul, care se simțea părăsit de toți, și de soție, și de copil și de Dumnezeu și nu mai era decît o pîrghie manevrată de alții în folosul ambiției unui singur om. „O va da-o" i-a răspuns cine ar fi trebuit să tacă. Ca să scape mai iute de tortura morală la care era supus, regele a consimțit la toate. După ce a fost lăsat să îmbuce ceva și să-și facă siesta, pe la orele 3, Costică Hiott s-a prezentat cu decretul de numire a generalului Prezan. Regele a citit numele, s-a răsucit, s-a uitat lung în ochii lui Hiott și, în fine, a refuzat să iscălească, scuzîndu-se : „*Non, pas Prezan, pas Prezan, cela ferait trop de peine au general...*"[1] A stat apoi omul un moment pe gînduri, în fața lui Hiott înmărmurit, care, din lipsă de instrucțiuni, nu știa ce să facă, și după un minut sau două a propus pe Știrbey sau — de necrezut — pe... Oscar Niculescu, fost prim-președinte al Curții de Casație, geamandură răsuflată în portul Uitării... Hiott nu știa ce să spună și cum să o descurce. Norocul lui că ușile, mai ales ușa bietului Ferdinand, aveau urechi... În clipa în care prietenul nostru „Costică" se întreba pe unde să scoată cămașa, a intrat regina Maria, a dat regelui o înghițitură de apă, și l-a determinat să se hotărască pentru Știrbey. „*După cum ne-am înțeles*"... a fost argumentul decisiv — a povestit Hiott mai tîrziu lui Brătianu, dovedind astfel că regina trăsese chiulul lui Brătianu și lucrase *de la început* pentru Știrbey. Pînă să se completeze decretul, pînă să-l semneze regele, pînă să ajungă cu el în București, a trecut vreme, așa încît Hiott nu s-a putut prezenta la Președinția Consiliului decît pe la orele 6. Mai lipsea, într-adevăr, o mică formalitate : contrasemnătura generalului Averescu !

Generalul își adunase Consiliul, și se afla în plină ședință la sosirea lui Hiott. Expusese colegilor săi că nu putuse ajunge la nici o în-

[1] Cuvinte raportate de C. Hiott lui Duca, care mi le-a comunicat a doua zi.

țelegere cu celelalte partide în vederea constituirii unui guvern național, că de altminteri un asemenea guvern nu prezenta nici un interes, chiar în circumstanțele grele prin care țara era chemată să treacă și care cereau, dimpotrivă, un guvern omogen, animat de o singură voință (aplauze nesfîrșite printre miniștrii — mameluci), că în fine nici regele, în audiența de dimineață, nu mai insista asupra unei formule de colaborare. Pe cînd în sala de consiliu Averescu vorbea de sus, iar miniștrii ovaționau pe șeful lor și declarau că nimic nu-i va putea urni de la guvern, în jurul Președinției, în curte și chiar în culoarele de jos, partidul se revărsa pe căprării și pe culoare, vociferînd și amenințînd cu „revoluția". Hiott, cel mai sfiicios și mai fricos creștin, a sosit în toiul învălmășelii, și povestea, mai tîrziu, că îi era inima cît un purice ; abia a putut să răzbească spre scara care ducea sus, înghiontit și înjurat. Nu se știe cum și de unde se răspîndise știrea mazilirii generalului, așa încît îndată ce a fost recunoscut, bumbașirul de la Scrobiște a fost luat în huiduieli. Era cît pe aci să fie bătut de-a binelea și murea de frică să nu i se fure ghiozdanul cu Înaltul Decret. Recunoscut și apărat de cîțiva funcționari și de cîțiva agenți a putut în fine să ajungă pînă sus. A trimis pe Crăiniceanu să previe pe dl. prim-ministru despre prezența lui și să-l roage să-i acorde cîteva minute pentru o comunicare urgentă. Crăiniceanu, pișicher — a priceput și a îngălbenit. Se vede că fața lui vorbea de la sine, căci după ce a intrat în sala de Consiliu și a spus ceva la urechea generalului, toți miniștri au încremenit și voinicoșii s-au schimbat în fricoși. Generalul s-a sculat, a cerut voie să absenteze cîteva minute și a ieșit cu Crăiniceanu. [...] Neștiind cum să înceapă, Hiott a spus foarte simplu generalului că venise pentru semnătura sa pe decretul de numire a noului prim-ministru, ca și cum lucrul ar fi fost hotărît în audiența de dimineață la rege și n-ar fi avut, prin urmare, nevoie de o explicațiune. Averescu și-a pus monoclul, a citit încet decretul, s-a uitat lung la Hiott, și a lăsat să cadă numai aceste cuvinte : „Înainte de a semna, mai am o formalitate de îndeplinit, trebuie să-mi dau demisia". Și cum primise pe Hiott într-un mic salonaș, a trecut alături în biroul său să-și scrie demisia. Hiott îmi spunea că cele cîteva minute cît a rămas singur în salonașul lui Averescu au fost printre cele mai tari clipe din viața lui, se întreba dacă într-adevăr primul ministru trecuse alături să-și scrie demisia, sau dacă se dusese să dea ordin să-l aresteze pe trimisul regelui și să declanșeze lovitura de stat. Frica încălzește imaginația celor slabi, dar potolește în același timp veleitățile lor de acțiune, iată pentru ce, pe cînd Hiott tremura în salonaș, Averescu își redacta și își semna liniștit demisia în birou. A adus-o lui Hiott, i-a dat-o, a cerut decretul și l-a semnat și pe acesta fără nici o șovăire. A strîns apoi mîna ministrului palatului, s-a uitat iar lung la el și n-a mai spus decît o singură vorbă : „Știrbey !" și a început să rîdă.

Înapoiat în Consiliu, Averescu a anunțat colegilor săi că guvernul demisionase. Consternați un minut, miniștrii au început să se agite și să susție că regele nu putea primi demisia generalului, că țara se va opune, că partidul va face zid și cîte și mai cîte bazaconii. Averescu le-a tăiat însă avîntul, explicîndu-le că demisiunea era nu numai definitivă, dar că și noul guvern fusese alcătuit de principele Barbu Știrbey. S-au potolit oamenii într-o clipă și li s-au lungit mutrele : simțise deodată cu toții că *le căzuse o cărămidă în cap*, cum au mărturisit-o chiar ei mai tîrziu. Jos, prin curte, pe stradă, partidul s-a liniștit însă mai greu : încă o jumătate de oră după catastrofă, tot mai vorbeau unii de „revoluție". E drept că cea mai mare parte dintre partizani se și repezise să se înscrie aiurea.

De la Averescu, Hiott s-a dus cu decretul de-a dreptul la Știrbey, care se înapoia tocmai de la Brătianu. Probabil că scena între cei doi cumnați a fost lipsită de omenitate, căci pe la 7 și un sfert, cînd am dat eu de el, l-am găsit pe Știrbey încă tremurînd, după cum am spus-o deja — iar o jumătate de ceas mai tîrziu am găsit și pe Brătianu încă în plină fierbere.

Promisesem lui Știrbey să iau imediat contact cu Brătianu și să-i dau un răspuns definitiv cît de repede cu privire la intrarea mea în guvern și la portofoliul pentru care m-aș fi hotărît. Am găsit pe Brătianu singur, se plimba în lung și în larg în cabinetul lui de lucru, cu mîinile încleștate la spate, și cînd am intrat la el m-a primit cu cuvintele : „E de necrezut ! Trebuie să începem tot de-a capul !" Deși, vizibil, era „hors de lui", au fost singurele cuvinte prin care și-a trădat față de mine adînca nemulțumire, singurele cuvinte prin care mi-a mărturisit că fusese învins ! Această mărturisire n-a mai făcut-o însă nimănui. Întregul lui prestigiu politic se întemeia pe legenda atotputerniciei sale la palat. Sosisem la dînsul în ultima clipă în care, singur cu el însuși de cînd îl părăsise Știrbey, judecase și rezolvase un în-

treg proces sufletesc. Decît să se creadă că criza se deznodase la Scrobiște în afară de instrucțiunile sale, prefera *să-și ia el răspunderea* unui deznodămînt ridicol din punct de vedere politic și aproape scandalos prin numele celui pus în fruntea listei ministeriale. Numirea lui Știrbey era aproape o sfidare aruncată de puterile oculte în obrazul tuturor. Dacă această numire n-a fost primită mai rău de opinia publică, faptul se datorește, pe de o parte, unanimei antipatii de care se bucura guvernul Averescu (de veleitățile dictatoriale ale căruia toată lumea se temea), iar pe de alta, instinctului sănătos al românului, care — deși nu era în curent cu toate secretele Seraiului și cu toate afirmările contrare ale celor interesați — își da seama că numirea lui Știrbey fusese în fond o înfrîngere a lui Brătianu și o încercare de emancipare a coroanei. Redevenit stăpîn pe nervii lui, după ce și-i descărcase pe spinarea lui Știrbey, Brătianu a priceput că înainte de toate trebuia salvată legenda atotputerniciei sale. *Ministerul Știrbey trebuia să apară în ochii lumii ca un guvern vrut, pregătit și constituit de el.* Va vedea pe urmă ce va fi de făcut ca să îndrepte lucrurile și să restabilească balanța în favoarea sa.

Mînat de aceste sentimente și de remarcabilul său simț politic, Brătianu și-a dat imediat seama de greșeala pe care o făcuse lăsîndu-se în voia nervilor, în fața mea. Îl luase gura pe dinainte și era prea inteligent ca să nu vadă că nu mai putea drege o impresie pe care explicațiile și reticențele nu puteau decît să o întărească. A preferat — și a avut dreptate — să se bizuie pe complicitatea mea : legasem doar partidă cu dînsul și nu aveam nici un interes să-i știrbesc autoritatea. Pierdusem prima mînecă, dar planul nostru era numai amînat și Marele Macher nu se îndoia în gîndul lui — și așa gîndeam și eu — că pînă la sfîrșit tot el va cîștiga partida. Subit calmat, și ca o urmare a unui proces de cugetare care se desfășurase simultan și în tăcere în conștiința fiecăruia din noi doi — Brătianu s-a oprit din mers, m-a fixat în ochi ca și cum ar fi vrut să mă facă să înțeleg mai mult decît spunea, și în cîteva cuvinte mi-a explicat că în ultimul moment *a trebuit să schimbe tot planul convenit, fiindcă generalul Prezan n-a mai primit în ruptul capului să prezideze noul guvern.* A luat pe Știrbey pentru că n-avea pe altul sub mînă *care să asculte de el,* deși știa că efectul nu va fi bun în țară, și mă ruga să intru cu orice preț în noua combinație ca să-i servesc de pîrghie înăuntrul guvernului, pentru viitoarele lui operațiuni. „Căci, pricepi d-ta, că nu putem merge la alegeri cu un asemenea ministeri". Pricepeam foarte bine. Ceea ce aș fi putut pricepe mai greu — dacă n-aș fi ghicit de la început că ministerul fusese constituit *în afară* de influența lui și chiar *împotriva* influenței lui — ar fi fost pentru ce mai avea nevoie de mine „ca pîrghie", dacă Știrbey asculta de el, și pentru ce înlocuise comoda noastră formulă prin aceea a unui guvern „realmente" național și cu alegeri libere. O insistență din partea mea pentru a lămuri situația ar fi fost de prost gust și nu s-ar fi încadrat în atitudinea de complice pe care o adoptasem față de el în întrevederea noastră de la Florica și pe care o elementară eleganță morală mă obliga să nu o părăsesc într-un moment critic al acțiunii noastre. Am răspuns lui Brătianu că, credincios planurilor noastre, voi intra în guvernul Știrbey, cu toată repulsiunea pe care mi-o inspira această neașteptată și imposibilă formulă, dar că nu voi funcționa în noua formație *decît ca un agent al acțiunii noastre,* și atît timp cît voi avea ceva de făcut în această direcție. Brătianu a fost încîntat de răspunsul meu și am convenit împreună să lucrăm mînă în mînă, peste capul lui Știrbey, dacă acesta „nu și-ar pricepe interesele și nu și-ar veni în fire". Am convenit, de asemenea, să iau un departament cît mai puțin amestecat în politică, ca să nu mă colorez în favoarea unui regim sau a altuia, și am căzut de acord asupra Ministerului de Domenii. Înțeleși, perfect înțeleși, am părăsit pe Brătianu și m-am dus iar la Știrbey, să-i confirm acceptarea mea și să-i spun că eram la dispoziția lui pentru depunerea jurămîntului chiar în noaptea aceea, după cum fusese vorba. Știrbey mi-a mulțumit cu efuziune, dar mi-a spus totodată că se modificase „planul" de constituire a guvernului. Ca să nu i se îngreuieze negocierile cu național-țărăniștii, se hotărîse să depuie în acea seară jurămîntul numai miniștrii de interne și de război, siliți să facă față eventualelor evenimente, și poate al comunicațiilor, din cauza transporturilor. Era o procedură de forță majoră, care nu putea să irite pe nimeni. Rămînea ca eu să depun jurămîntul o dată cu ceilalți miniștri. Mă lăsa prin urmare slobod pînă a doua zi dimineața, ceea ce îmi convenea de minune. [...]

Sferele guvernamentale — reprezentate deocamdată prin Știrbey, generalul Paul Angelescu și Vlahide — ca și cercurile liberale au trăit în emoții noaptea din 5 spre 6 iunie. E un fapt cert că generalul Mircescu pusese la cale, în ultimele zile ale guvernului Averescu, o dis-

locare de trupe cu scopul de a întări garnizoana București. Unele din aceste trupe, vreo două batalioane de jandarmi, porniseră chiar în zilele de 4 și 5 iunie spre capitală. Generalul Mircescu a pretins mai tîrziu că aceste trupe erau menite să întărească forța publică, pentru menținerea ordinei, în cazul în care sfîrșitul regelui ar fi dat naștere la tulburări. Se poate să fi fost așa. Liberalii pretindeau însă că aceste forțe noi, trupe încadrate de ofițeri devotați lui Averescu, aveau, dimpotrivă, misiunea să provoace tulburări, ca să dea primului ministru un pretext pentru instaurarea dictaturii. Deși e puțin probabil, se poate să fi fost și așa, căci din partea lui Averescu toate erau posibile. Dar erau posibile numai cîtă vreme se afla în fruntea guvernului și putea astfel ține piept oamenilor și evenimentelor. Se lăsase însă „să fie scos" cu atîta ușurință, cu o atît de neexplicabilă lipsă de reacțiune, cu o atît de smerită supunere loviturilor destinului, încît chiar în ipoteza unor bunăvoințl și unor complicități existente, acestea nu puteau fi, după brusca schimbare de regim, decît descurajate și lipsite de orice poftă de acțiune. Frica „succesorilor" nu poate fi explicată în asemenea condițiuni decît printr-un coeficient de lașitate personală, de ordin aproape patologic. Spaima a fost reală și mare ; Stirbey, Paul Angelescu, cei de la Siguranță, de la Comenduire și de la Poliție n-au dormit toată noaptea.

Cel dintîi pus la caznă a fost bietul reae. Deși i se anunțase că Știrbey și generalul Anaelescu vor veni chiar în acea seară să depună jurămîntul, pînă să ia amîndoi contact cu autoritățile însărcinate cu menținerea ordinii și să le dea instrucțiile menite să zădărnicească „revoluția" sau o eventuală lovitură militară (?), a trecut multă vreme, așa încît, istovit de puteri cum era, regele n-a mai așteptat și s-a pus în pat. Nefiind în curent cu cele ce se petreceau la București, se vede că omul socotise, în dureroasa lui liniște de la Scrobiște, că mica formalitate a jurămîntului putea fi amînată și pe a doua zi. Cei doi miniștri au sosit la 11 ceasuri și mai bine și au declarat celor din preajma regelui că „interesele superioare ale statului" cereau ca autoritatea lor să fie întregită chiar în acea seară. Om al tuturor datoriilor, pînă în ultima lui clipă, și supus, regele Ferdinand a ieșit din așternut și a luat jurămîntul lui Știrbey și al zevzecului de Paul, la o lumînare, ca într-o dramă Shakespeareană.

Cei „întregiți" s-au înapoiat la București și au vegheat toată noaptea la cîrma țării. Ca odinioară gîștele Capitoliului, se poate spune că gîscanul Paul Angelescu a salvat țara românească și tronul. Pînă în zori și-a înstrunit umerii ca să poată da din brațe ca din aripi, și-a proțăpit capul său de lemn și a fîșîit din plisc pînă au intrat toți „nemicii" sub pămînt. O oră după răsăritul soarelui nu mai rămăsese nimic din armatele generalului Averescu. Bietul general Averescu ! Își oblojea teasta să-și vindece rana de pe urma cărămizii ce primise în cap și nu ajunsese încă să priceapă cum și pentru ce se întîmplase tot ce se întîmplase. Pe cînd Paul gîscanul și Barbu printul se uitau cu ochianul spre barierele Bucureștiului ca să vadă dacă nu cumva înaintau armatele averescane, generalul se văita cu comprese pe cap și pe inimă. [...]

Duminică dimineața, toate au reintrat în normal și Știrbey a putut să se ocupe în toată liniștea cu complectarea ministerului său. Eu unul, petrecusem o noapte liniștită. De o lovitură a lui Averescu nu mai avusesem nici o teamă din momentul în care aflasem că contrasemnase decretul succesorului său. Căci periculos nu putea fi decît în fruntea guvernului, cu toate firele de comandă în mînă. În armată, popularitatea lui personală era aproape nulă, și nici un ofițer n-ar fi ascultat de ordinele generalului demisionat. Schimbarea de guvern se făcuse atît de repede, încît buimăcise lumea, complotiștii, dacă complotiști au fost, nu se gîndise probabil să se miște înainte de sfîrșitul lui Ferdinand și nu erau gata, admițînd că ar fi avut intenția să fie gata vreo dată. Pe de altă parte, prințul Carol nu putuse fi prevenit, dat fiind secretul păstrat în jurul loviturii, așa încît nici de pericolul unei neașteptate debarcări a pretendentului înainte de înscăunarea noului regim, nu putea fi vorba. Transmisiunea puterilor s-a făcut sîmbătă seara în două ore, astfel încît orice surprindere era exclusă. [...]

Pentru a lămuri tot jocul lui Brătianu în această împrejurare, sînt nevoit să ridic un colț de perdea și să intru în amănunte de ordin familiar, ceea ce mi-am interzis pînă acum în aceste „Amintiri" de ordin aproape exclusiv politic. O fac, fiindcă altfel atitudinea lui Brătianu față de Știrbey n-ar putea fi pricepută — fără să mai adaug că „secretul" pe care am să-l destăinuiesc era cunoscut de jumătate Bucureștiul. Ianel Brătianu, „nenea Ionerr", cum îi ziceau fetele lui Barbu (care pronunțau pe *l, r*) era amorezat turtă de cea mai mare din ele. Amor platonic sau amor neplatonic, nu s-a putut ști decît de cei interesați — în tot cazul amor senil, dar amor *împărtășit*. Eliza Brătianu, care

cărase pe Maria Știrbey în toate călătoriile lor în ultimii ani, încurajase fără să vrea această patimă — pînă să afle ce foc se ascundea sub cenușă. Cînd a aflat, s-a înfuriat, dar a fost prea tîrziu. S-a certat cu Ionerr, care a protestat — s-a certat cu frate-său Barbu, pe care l-a acuzat că-și precupețește fata ca să-și facă treburile, fără să provoace mai mult din partea lui decît un surîs sceptic, și s-a certat și cu nepoată-sa. Toate aceste certuri au înveninat raporturile „de familie" dar n-au schimbat nimic. Nenea Ionerr nu era fericit decît la Buftea, unde mergea și petrecea ziua, de 2—3 ori pe săptămînă. O ceartă între el și Barbu Știrbey ar fi însemnat sfîrșitul acestor vizite și a multor altor plăceri — și astfel se explică că trufașul Despot al politicii românești n-a primit cu un picior în posterior pe de obicei supusul său cumnat și complice, care îndrăznise, pentru o dată, să-i calce poruncile și să tragă spuza pe turta lui. Brătianu, care pe de o parte nu voia să se lase să se creadă că guvernul Știrbey fusese alcătuit fără voia sa, iar pe de alta nu voia să se strice cu Buftea, și-a înghițit necazul (de sigur, însă, că el a petrecut o noapte rea, nu ca mine !) și s-a arătat „acomodant." Și cum prima grijă a lui Știrbey, care-și atinsese țelul, era „să îmblînzească fiara" și să restabilească vechile raporturi de pe urma cărora se folosise atît în trecut — pacea s-a încheiat repede.

Țelul lui Știrbey era într-adevăr limitat. El nu avea planuri politice, el nu voia să pună țara la cale, nici măcar să o apere de pericolul unor sfîșieri interne ; cu Carol, prefera de o mie de ori, sfios cum era, să lupte altul și el să culeagă nu laurii victoriei, ci roadele ei. El nu urmărea decît un titlu și un rang : voia să fie prim-ministru și să nu-și mai dispute locul la mese cu domnii de la Protocol în calitate de Pompaduro, ci de mare demnitar al statului. Am mai spus-o : același scop îl urmărise în 1925 și în iarna anului 1926 cînd, cu ajutorul lui Stere — și, doamne, și cu al meu — se străduise pentru alcătuirea unui minister național-țărănist, prezidat *provizoriu* de dînsul. Ceea ce nu-i reușise în 1925 și 1926, izbutise să realizeze în iunie 1927. Numit prim-ministru, se mulțumea să semneze cîteva decrete și era gata să cedeze apoi locul lui Brătianu. Patima — cît ar fi putut să fie în sufletul acestuia — fiind lăsată la o parte, cei doi cumetri s-au înțeles numaidecît. [...]

Înțelegerea între cumetri s-a făcut pe bazele următoare : Știrbey să nu trateze cu partidele o colaborare și un cartel electoral, ci să ceară partidului liberal și partidului național-țărănesc *reprezentanți în guvernul său*, prin care să se trateze *ulterior* o adevărată colaborare de partide, pe bază de program de guvernămînt și de cartel electoral. Stirbey se mai obliga să dizolve imediat Corpurile legiuitoare, să fixeze termenul noilor alegeri cît mai scurt și să demisioneze *în timp util* pentru soarta listelor de candidaturi liberale, fiind bineînțeles că succesorul său va fi Brătianu. Pentru acceptarea acestui plan din partea regelui, și-a luat de asemenea Stirbey răspunderea. ca și pentru chemarea lui Brătianu, îndată ce va suna clopotelul. Acest „pact de familie" a fost încheiat la Brătianu acasă, chiar sîmbătă seara tîrziu, pe cînd Paul Angelescu gîscanul veghea pe zidurile Capitoliului, iar eu dormeam. Si ca să încurajeze pe Maniu. Brătianu a și desemnat pe loc 2—3 miniștri liberali, oameni de clasa a 3-a, a căror simplă prezentă în guvern. ca *reprezentanți ai partidului lor*, bagateliza formula și torpila bunele intenții ale regelui.

Brătianu și Știrbey m-au pus a doua zi dimineața în curent cu cele convenite între dînșii, și cred că am fost singurul om pus în confidență, afară bineînțeles de Vintilă Brătianu și de Duca, pentru care nenea Ionel nu avea nici un secret. Brătianu m-a rugat cu insistență să dau tot concursul meu acestei farse, asigurîndu-mă că era numai o prefață [1] pentru lucruri mari... Mă arsesem de atîtea ori cu politica, încît nu m-am iluzionat nici un moment cu nădejdea acestor „lucruri mari" (și bine am făcut), dar am promis, cum primisem în ajun să fac parte din noul guvern, o mărturisesc încă o dată, mai ales pentru plăcerea sadică de a călca cadavrul lui Averescu în picioare. Îl mai crezusem mort o dată pe Averescu, în 1923, cînd m-am despărțit de el — dar de data asta nu m-am mai înșelat : n-am putut să-l înviu nici eu, în 1934, cînd am mai încercat să-i dau viață, ca să petrec...

Știrbey mi-a mulțumit cu emoție, afirmînd că prezența mea în guvern „îi va da față" și m-a asigurat — mai era nevoie ? — că în vederea pregătirii unui guvern Brătianu va lucra în conformitate cu instrucțiile acestuia...

După ce a plecat Stirbey — ne aflam întruniți la Brătianu — Marele Maher mi-a explicat că dată fiind trădarea prințului Barbu și regelui Ferdinand, nu mai era sigur de nimeni si nu se mai putea gîndi la formula Prezan. Avea aerul să se scuze că nu mai eram ministru de interne si că nu mai aveam să mă ocup de alegeri ! L-am liniștit repede, asigurîndu-l că primisem sarcina „de a înlocui voința țării" fără nici o plăcere, si numai ca să-l ajut să treacă un hop greu. Era mult mai bine așa, cum se aranjase lucrurile.

[1] O prefață cam searbădă !

Nu făcea de dînsul să facă pe lupul învelit în piele de oaie ! Să dea lupta pe față, și cum o vrea Dumnezeu. Și-am încheiat : „De acum înainte, voi fi un ministru al agriculturii și nimic altceva..." — „Așa să fie cu Știrbey — m-a tăiat Brătianu — dar cu mine nu ! Avem să facem lucruri mari și bune împreună !" Ciudat, cu toate prin care trecuse, omul mai întreținea iluzii ! Acestea sînt adevăratele temperamente politice !

Duminică 6 iunie, la amiază, m-am dus cu Știrbey la Scrobiște și am depus jurămîntul. Am găsit pe rege întins pe o canapea, galben și sfrijit, dar încă destul de vioi. Vorbea liniștit, fără greutate, contrariu obiceiului său ; cînd mi-a strîns mîna cu mîna lui rece și s-a uitat lung la mine — au început să i se moaie ochii și l-au podidit lacrimile... o mărturisire îngrozită și tăcută, că își cunoștea soarta și că nu mai avea nici o nădejde. După această clipă de sinceritate, s-a silit să surîdă și mi-a spus : „Sînt mulțumit că lucrez iar cu d-ta..." — și apoi, luînd-o pe franțuzește, mi-a mărturisit : *„J'aurais voulu autre chose...* Je regrette que cela ne soit pas encore posible ! J'ai toujours voulu ça, mais je n'y suis jamais parvenu ! Enfin !" [...]

Ministerul Știrbey a durat 15 zile ; a fost un fel de „giranță" și n-am priceput cum s-a lăsat Maniu prins să delege pe Mihai Popovici și pe Grigore Iunian în această ridicolă aventură, menită să pregătească o nouă și lungă domnie a lui Brătianu. Și Maniu și Mihalache cunoșteau prea bine sforăriile noastre politice ca să-și închipuiască că propunerile lui Știrbey erau întemeiate pe ceva serios. Se pot face două ipoteze, una întemeiată tocmai pe buna informație a celor doi șefi ai Partidului Național-Țărănesc, care, în curent cu înfrîngerea lui Brătianu (proiectul Prezan), și-au închipuit că regele își va impune voința pînă la sfîrșit și nu va consimți să moară decît în brațele unui guvern național — alta, că, de vreme ce Brătianu delegase miniștri în guvernul Știrbey, nu puteau nici Maniu, nici Mihalache să se lase mai jos și să nu fie reprezentați în ultimul guvern al regelui Ferdinand. Or cum ar fi, guvernarea de 15 zile a lui Știrbey a fost o păcăleală pentru toată lumea. [...]

Mi-au rămas amintiri foarte șterse despre cele două sau trei ședințe ale Consiliului de Miniștri, ședințe pe care Știrbey le-a prezidat după tipicul ședințelor consiliilor sale de administrație. Din puterea obiceiului, domnul prezident cerea mereu lui Căpităneanu „ordinea de zi", și acesta n-a parvenit decît cu greu să-l convingă „că nu era uzul" unei asemenea „ordine de zi" în Consiliile de Miniștri. Ca cel mai vechi ministru, Măria sa mă așeza la dreapta sa, și mă consulta din ochi. Personagiu dezinteresat în toată această comedie, eu tăceam ca peștele, priveam și petreceam. Național-țărăniștii erau foarte plictisiți de lipsa mea de interes față de chestiunile supuse consiliului căci, tot prin puterea obiceiului, mă considerau și acum ca „capul răutăților" și tăcerea mea le dovedea *că altceva se prepară*, „altceva" care numai pe placul lor nu putea să fie. De fapt, în guvernul Știrbey, eu n-am avut alt rol decît să determin căderea lui: mă angajasem față de Brătianu să dau demisia și să provoc criza la momentul oportun ! Dar nici Popovici, nici Iunian nu erau în curent cu tot ce se lucrase în culise, și-mi atribuiau un rol mult mai strălucit, și atitudinea mea i-a pus pe gînduri. Nu e vorbă, mari iluzii nu-și făcuse ei, de la început ! [...]

Doborîrea guvernului Averescu • Cărămida • Formațiunea guvernului Știrbey • Primul jurămînt la Scrobiște • Guvernul de 15 zile.

Astfel împăcat cu mine și cu ai mei, eram gata să intru în vizuina ursului și să joc hora cu el. Tocmai se împlinise și sorocul acordat de Brătianu lui Știrbey. Național-țărăniștii devenise cei mai aprigi partizani ai guvernului, căci preferau să treacă hopul alegerilor cu Știrbey la Interne decît cu Brătianu. Deși miniștrii lor se certau toată ziua cu Căpităneanu pentru numirile lui liberale, o adevărată criză nu era de așteptat de la ei, și nici n-ar fi convenit lui Brătianu, căci un guvern răsturnat prin demisia național-țărăniștilor ar fi în-

scris o ipotecă a acestui partid asupra guvernului următor. Brătianu, care avea toate sforile în mînă, s-a hotărît, în ziua de 21 iunie, să facă dintr-una un laț și să treacă capul lui Ştirbey — sinucis benevol — într-însul.

În acea zi, m-a poftit, pe mine și pe Ştirbey la un aperitiv, la dînsul — Coana Eliza ne-a pregătit cîrnăței, sandwichuri cu icre, pelin și țuică de la Florica, din cea bună rezervată zilelor mari. A fost de față și Duca — care făcea pe secretarul — dar Vintilă nu. În patru, am hotărît procedura și programul zilei. Regele fusese „pregătit" și era gata la orice. Sufletește se despărțise de toate și nu mai avea nici o ambiție pe acest pămînt... Discretă — era totdeauna discretă cînd lucrurile nu o interesau — Eliza Brătianu s-a retras după ce a constatat că aperitivele erau la înălțime. Am rămas în patru pe terasa care da spre grădina înflorită, căci acolo fusese întinse pe o masă zacuștile ; de pe pragul ușii, Coana Eliza a mai aruncat o privire de dispreț asupra frate-său Barbu și a lui Ionel — și a dispărut.

„Ei, acum la treabă" — a început Brătianu. „Pe unde o scoatem ? Pe ce motiv îți dai demisia, domnule Argetoianu ?" — „Pe temeiul totalei incapacități și a numeroaselor gheșefturi săvîrșite de primul ministru...", am răspuns eu foarte serios, acoperind cu această glumă mult adevăr [1]. „Ha, ha !", au întîmpinat Brătianu și Duca, încîntați de înțepătura mea la adresa lui Ştirbey — iar acesta ne-a arătat toți dinții rînjind cu afabilitatea lui obișnuită, deși probabil că ar fi preferat să ne strîngă pe cîteșitrei de gît. Lucru ciudat, acești trei oameni, care uneltise atîtea împreună și care erau legați prin atîtea cadavre morale, se detestau între ei — și un curent de simpatie reală nu exista decît între Brătianu și mine, deși eu eram un „intrus" printre dînșii și un colaborator de ocazie. După ce am marcat gluma printr-un păhăruț de pelin, am continuat : „Și fiindcă știam pentru ce fusesem convocat, dați-mi voie să vă citesc scrisoarea pe care am pregătit-o..." — Și am dat citire următoarelor rînduri :

„București, în 27 iunie 1927

Domnule Președinte și scumpe amice,

Cînd mi-ați făcut cinstea să-mi cereți colaborarea în ministerul ce prezidați, am primit bucuros să vă stau alături în greua sarcină ce vi-o luaseți de a încerca o împăciuire între partide, în vederea viitoarelor alegeri.

Din primul moment însă, după cum vă este cunoscut, nu am văzut posibilitatea unei asemenea împăciuiri decît pe baza unei înțelegeri electorale între partide, manifestată prin alcătuirea de liste comune în alegeri. Numai asemenea liste comune, stabilite cel puțin între Partidul Național-Liberal și cel Național-Țărănesc ar fi justificat în ochii mei prezidarea alegerilor de către un guvern neutru. Din nenorocire, o asemenea înțelegere nu s-a putut și nu se poate încheia [1]. A prezida cu brațele încrucișate o luptă întețită între partide, luptă în care nici violențele, nici cea mai deșănțată demagogie nu vor lipsi, îmi pare, în momentul prin care trecem, o încercare periculoasă pentru ordinea în stat. Eu unul, n-aș putea lua asupră-mi nici o părticică de răspundere într-o asemenea aventură. Iată, domnule președinte și scump amic, rostul aci alăturatei demisiuni.

Nu-mi rămîne decît să-ți mulțumesc pentru încrederea și prietenia pe care mi le-ai arătat și să te asigur de sentimentele mele devotate.

ss C. Argetoianu"

„Perfect !" — a exclamat Brătianu, în timp ce ceilalți doi mușchetari dădeau din cap în semn de aprobare — „nici o vorbă de schimbat ! Dă scrisoarea și demisia lui Ştirbey". Și îndreptîndu-se spre acesta : „Sper că ești mulțumit ?" — „Încîntat !", a mormăit cam acru decapitata excelență. Am convenit apoi repede asupra procedurii. Ştirbey trebuia să meargă imediat la Scrobiște cu demisia mea și să convie cu regele (a cărui lecție era deja făcută) :

1. că ministerul nu putea fi completat deoarece o personalitate de suprafața mea nu putea fi înlocuită (!!!), 2. că Brătianu trebuia chemat să formeze noul guvern. Această formalitate îndeplinită, Brătianu trebuia convocat pentru ora 4, ca să nu se mai lase nimănui răgaz

---

[1] Gheșefturile, Ştirbey le săvîrșise înainte de a fi prim-ministru...

[1] Ştirbey și Căpităneanu înscenase pertractări cu cele două partide, dar de cîte ori național-țărăniștii se arătau mai „tratabili", liberalii ridicau tariful pretențiilor, ca să nu se ajungă la nici un rezultat, căci Brătianu era hotărît să facă el alegerile.

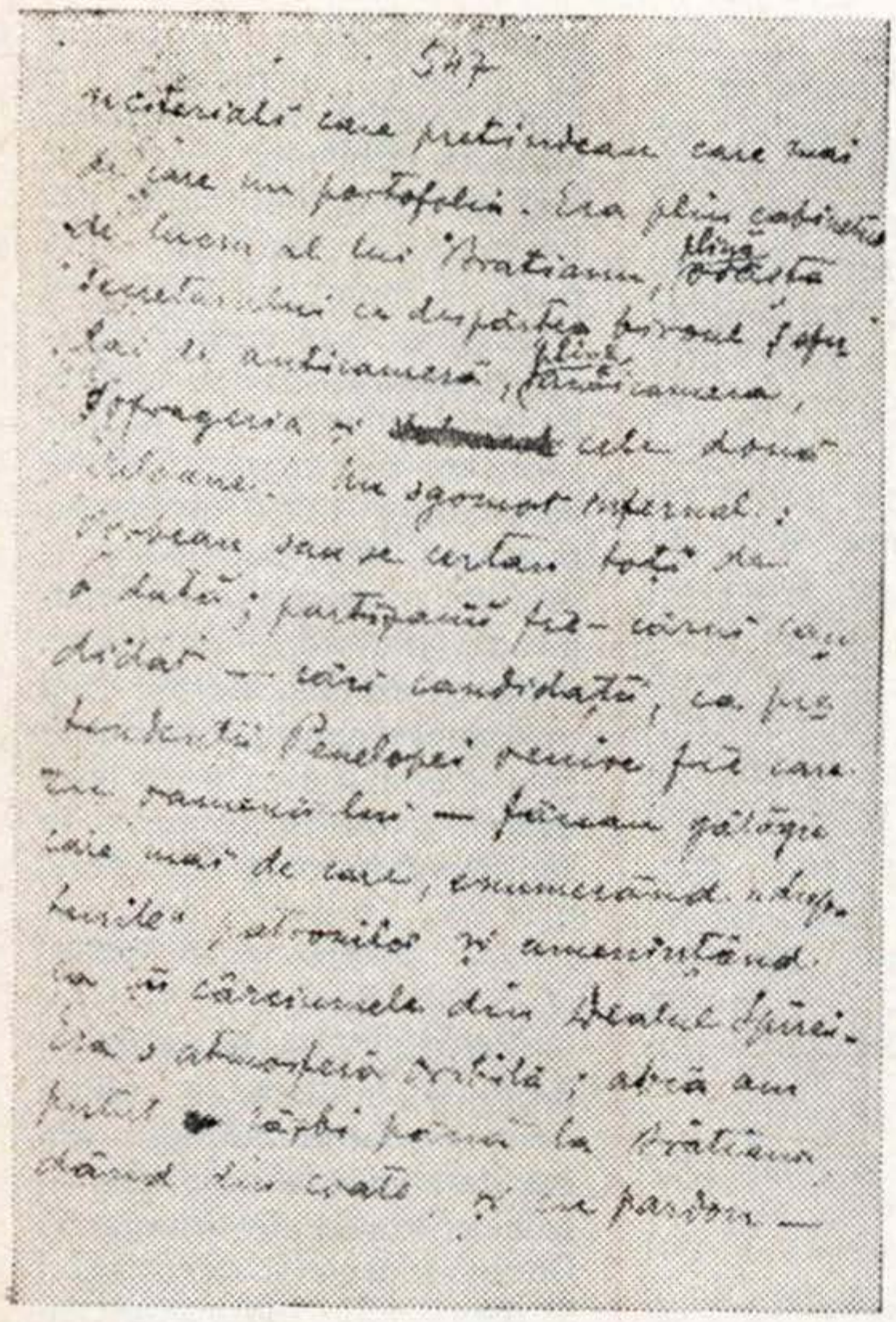

542

recitează" care pretindeau care mai de care un portofoliu. Era plin cabinetul de lucru al lui Brătianu, plină odaia secretarului ce despărțea biroul șefului de delegației, formalul Ioan I. Anticamera, Blocul Sosprageria și ~~[illegible]~~ cele două Colaine. Un zgomot infernal; Toți vreau să se certau toți de o dată; participă fie-cărui (cu excepția — căci candidatură, ca președintă Penelopei pentru fie care în ramură lui — fiecare pălăgie care mai de care, enumerând adepții, alonjii și amenințând. Ca în cărțile din Dealul Spirei. Ia o atmosferă brătilă; abia am putut ~~[illegible]~~ câți fiecare la Brătianu, când din ușă și ne pardon —

542

pardon! Biroul șomul era plin în toate părțile, de mănuși, de mănuși; și fie-care căuta să obțină cât cea, căci în afară de portofoliu mai erau de față și ~~[illegible]~~ și slujitori de ghetoruri mai mărunte. Vintilă, Dinu (Brătianu) Bibescu constituiau centrul de atracție. Despre secundarii a acelei mari informe ..... Apoi în fine Ion I. Florescu n'am putut scoate de la el decât un „te rog, un moment!" — și m'au așezat și eu pe un scaun, în salonul cu oglinzi, mai puțin românesc. Pricepeam și mai nu voiam să cred!

---

1) Înțeleg mai târziu anticamera Senatului.

de intrigărie. Brătianu ne-a mai spus că vrea să lase pînă după alegeri guvernul cum era (cu Știrbey în minus) și să nu introducă decît doi miniștri noi, pe Duca la Interne și pe Vintilă la Finanțe. După alegeri, va constitui ministerul definitiv...

Ca să ție seama de prima dorință a regelui, va propune și lui Popovici și lui Iunian să rămîie, dar speră că nu vor primi ei. Și a încheiat: „Mîine dimineață, la 9,30, întîlnire aci la mine, să mergem la Scrobiște să depunem jurămîntul!" Am dat gata mai repede guvernul decît aperitivele. Am mai luptat cu ele, Duca, Brătianu și cu mine, după plecarea lui Știrbey, și nici nu le-am fi învins dacă nu ne-ar fi venit în ajutor Bebe Brătianu și Pleșoianu, chemați din camera de alături, unde probabil că ascultase la gaura ușii cele petrecute între noi...

Am plecat foarte mîndru că mai trîntisem un minister și atît de preocupat de mersul evenimentelor, încît nu m-am mai sinchisit de ele pînă a doua zi dimineața. Ca să nu mă plictisească prietenii, am petrecut toată după-amiaza la Jockey-Club, recomandînd portarului și feciorilor să spună că nu sînt acolo. M-a căutat Blumenfeld (scrutator) cu limba scoasă, dar n-a putut da de mine. Nici el, nici alții.

A doua zi de dimineață, am sosit la Brătianu, cum fusese convenit, la ora 9,30, ca să mergem la Scrobiște, și am înregistrat cu acest prilej prima mea mare deceptiune în colaborarea cu Ionel Brătianu. Din afară și de departe, crezusem (ca și Perietzeanu) că Partidul Liberal era dus autocratic de șeful său atotputernic, și că nimeni nu crîcnea cînd acesta lua o hotărîre. Socotisem, prin urmare, că convocați la 9,30 vom porni la Scrobiște la 9,45, foștii miniștri, mai puțin naționalțărăniștii, care refuzase să intre în noul guvern, și cu Vintilă și cu Duca în plus. Dar de unde! Am găsit în casa lui Brătianu o vraiște ca în Tîrgul de Afară și o forfoteală de candidați ministeriali care pretindeau care mai de care un portofoliu. Era plin cabinetul de lucru al lui Brătianu, plină odăița secretarului ce despărțea biroul șefului de

anticameră, pline anticamera, sufrageria și cele două saloane ! Un zgomot infernal : vorbeau sau se certau toți deodată ; partizanii fiecărui candidat — căci candidații, ca pretendenții Penelopei, venise fiecare cu oamenii lui — făceau gălăgie care mai de care, enumerînd „drepturile" patronilor și amenințînd ca în cîrciumile din Dealul Spirii. Era o atmosferă oribilă ; abia am putut răzbi pînă la Brătianu, dînd din coate, și cu pardon, pardon ! Bietul Ionel era tras în toate părțile, de mînecă, de umeri, și fiecare căuta să obție cîte ceva, căci în afară de portofolii mai erau de față și poftitorii de gheliruri mai mărunte. Vintilă, Dinu (Brătianu), Duca constituiau centre de cristalizare secundare ale acestei mase informe... Ajuns în preajma lui Ionel, n-am putut scoate de la el decît un „te rog, un moment !" — și m-am așezat și eu pe un scaun, în salonul cu cupolă [1], mai puțin îmbîcsit. Priveam și nu-mi venea să cred ! *Asta* era partidul liberal ! Și eu care crezusem în „disciplina de fier", în „autoritatea necontestată a șefului", în spiritul de solidaritate aproape „jesuitică" a „celui mai bine organizat partid din țară !" Încă o serie de iluzii pierdute !

Doftorul Angelescu urla și țipa, și nu admitea ca el „care a *cheltuit (!!)* atît pentru partid să nu fie ministru o dată cu Duca și cu Vintilă. Tancred Constantinescu bîlbîia, cerea, înjura pe Duca și lua, se vede, pe toți cei din jurul său, drept flori, căci îi stropea fără preget. Nicușor Săveanu declara rezemat de un perete că va face moarte de om, dacă nu va fi ministru. Chirculescu amenința cu „nici un vot la Putna și mai ales în Panciu", de va fi lăsat la o parte. Dovlecel Dimitriu, surd, crezînd că i se dispută locul, trecea dintr-o cameră în alta urlînd : „Nu cedez, nu cedez !" Duca, roșu ca un rac, sufocat în mijlocul bandei, care voia să-l înăbușe, Vintilă resemnat și dezgustat părea un Christos coborît de pe cruce — iar Dinu, plictisit și indiferent, „graseia" cuvinte fără șir și își recapitula în minte numărătoarea boloboacelor de la Drăgășani. Printre cei mai agitați erau însă Guță Tătărăscu și Richard Franasovici. Amîndoi voiau să fie subsecretari la Interne — Tătărăscu „pour mettre le pied à l'étrier" iar Franasovici, compromis în ultima guvernare liberală prin afacerea pașapoartelor, ca să se reabiliteze...

Priveam, așteptam, dar nu mă plictiseam... Asta era Partidul Liberal ! Aceste patru cuvinte îmi tot tocau în cap, și puținul cît mai rămăsese în mine, de vlagă politică, s-a dus pentru totdeauna ! Mi-am adus aminte de atmosfera din jurul lui Averescu în ajunul formării ministerului din 1920, mi-am adus aminte de Maniu și chiar de Iorga — și comparația a fost dezastruoasă pentru Brătianu. Se vede că acesta mi-a ghicit gîndurile, căci, dus de valurile partizanilor, a trecut de mai multe ori prin fața mea. *Pe la 10,30* a venit la mine, m-a luat repede sub bolta ferestrei și mi-a spus : „Iartămă că te fac să aștepți — sîntem numaidecît gata — *je suis submergé*, dar ce vrei, partidul are exigențele lui..." — „Văd, i-am răspuns eu, și sînt încîntat că nu mai am partid !" În fine, după nesfîrșite pertractări și după făgăduieli solemne *pentru după alegeri*, am putut porni la Scrobiște *la ora 12*, după 2 ore și jumătate de așteptare. Brătianu a trebuit să mai adauge listei sale pe doftorul Angelescu, iar de Tancred Constantinescu n-am scăpat decît *printr-un veto absolut* al lui Duca, care a declarat net, că nu intră în guvern alături de Tancred... Escrocul nici nu s-a mai întîlnit de atunci cu un portofoliu ministerial ! Au reușit și Tătărăscu și Franasovici să se agațe de guvern, ceruți de Duca cu insistență, la Interne. Ca să se scuze, Brătianu mi-a spus : „Ce vrei, nu puteam jigni un vechi colaborator și un om așa de cumsecade ca Angelescu — iar pe Franasovici l-am numit *fiindcă îl cred cinstit și trebuia reabilitat (!!!)* Numind pe Franasovici, trebuia însă să primesc și pe Tătărăscu... E mai bine văzut de tineretul partidului decît Franasovici. Am prevenit, de altminteri, pe Franasovici că-l pun la probă : să vedem cum va ieși la examen !"

Acestea și multe altele Brătianu mi le-a spus în mașină pînă la Scrobiște, căci m-a luat cu dînsul, să mă încînte și să nu mă lase sub oribila impresiune sub care ghicise că mă aflam... Și a căutat să-mi lămurească că sistemul lui era să lase pe fiecare să urle și să-și verse focul — în cele din urmă tot cum voia el se învîrteau lucrurile... Pe cînd vorbea — nu mă mai interesa — gîndul meu pornise înainte la Scrobiște și m-am

[1] Devenit mai tîrziu anticamera bibliotecii.

pomenit și eu repetînd ca Ferdinand : „Da, da, da !...”

Am ajuns la Scrobișteș pe la 12,30. Pe scară, prin culoare mirosea deja a mort. Regele ne aștepta sus pe terasă, întins în vederea lacului pe un scaun lung de pae ; pe fața lui de ceară numai ochii mai aveau viață. În cele 16 zile de la ultimul meu jurămînt, făcuse drum mult și fiecare privire, fiecare mișcare, fiecare gest al nenorocitului trăda apropiatul sfîrșit. Aproape tot atît de emoționat ca și regele mi s-a arătat Ionel Brătianu, în fond un sentimental ; nu văzuse de mult pe tovarășul zilelor lui rele și zilelor lui bune — și priveliștea omului ce se zbătea sub aripa de plumb a morții îi răscolise sufletul[...] Cuvintele muribundului cădeau încet și greu, în tăcerea ce ne înconjura. Toropeala miezului de vară se întindea asupra apei și asupra pădurii, noi toți smeriți și muți, și numai zînzănitul unui muscoi a tulburat prin cîteva zig-zaguri liniștea sepulcrală și a dispărut. Scena era tragică : acest rege, care nu știuse să fie la înălțimea soartei lui, își răscumpăra toate păcatele prin stoicismul cu care își înscăuna ministerul funeraliilor sale... Brătianu era prea mișcat ca să spuie ceva și ce putea să spuie ? A asigurat pe rege de tot devotamentul nostru, pe cînd îi strîngea mîna — și a urmat jurămîntul. Cînd a intrat popa, mi s-a strîns inima, ca și cum n-ar fi fost chemat pentru noi, ci pentru îndeplinirea altei datorii...

De la rege am trecut la regină. Pe vremea aceea, la Scrobișteș, familia regală și personalul de serviciu locuiau în trei case deosebite. Nu trecuse încă, nici peste Scrobișteș, valul de milioane și de refaceri dezlănțuit de regele Carol Lupescu. Regele Ferdinand ocupa cu serviciile sale vila cea mai mare, reclădită în ultimii ani, iar regina Maria, un pavilion mai modest în susul lacului. Nu pot să zic că regina ne-a primit foarte bine. Se supusese, ca totdeauna, injuncțiunilor lui Brătianu, dar nu mistuise încă înlocuirea lui Știrbey, „formula ei” — iar situația sa de „regină văduvă” (chestiune de zile, dacă nu de ore) o tulbura adînc. Cu Brătianu la cîrmă, orice încercare de a pătrunde în Regență era zadarnică, și ambițioasa femeie se vedea deja trecută în inventarul accesoriilor inutile. Ne-a întîmpinat cu maximum de răceală compatibilă cu protocolul unor asemenea audiențe.[...] În această atmosferă de înmormîntare, a pufnit-o deodată rîsul, un rîs nervos, pe care nu l-a putut stăpîni... Ne uitam unul la altul și nu puteam pricepe, cînd, deodată, mi s-a lămurit totul. Privirile ei se încleștase asupra lui Vintilă și urmărindu-le și eu, am dat de o vedenie care pînă atunci îmi scăpase, preocupat cum eram cu gînduri mai abstracte. Bietul Vintilă purta în spinare o jachetă ce fusese o dată neagră, dar care bătea acum în verde, cu guler soios și cu doi nasturi din trei lipsă. Fie că croită după o modă veche, fie că „intrată” la prea desele curățiri chimice, sta pe dînsul ca o vechitură de împrumut, căscată pe o jiletcă imensă de mătase albă, presărată cu buchețele de flori și plină de pete ce rezistase vizibil frecăturilor repetate cu benzină. Moștenită de la Carada, această splendoare istorică prea deschisă ia gît lăsa un gol pe care o cravată model 1895 căuta să-l umple, iar spre buric, trecînd mult de cingătoare, căuta să întîlnească genunchii... Mînecile jachetei, prea scurte, lăsau să treacă 20 de centimetri de manșete albe, roase ca și gulerul, dar curate. Pantalonii verzi „caca d'oie” cu dungi negre, păreau mîncați de moiii și abia acopereau gleznele, ca nu cumva să ascundă labele, care, ele, se prezentau încălțate cu ghete cu șireturi, dar fără limba de piele pe care de obicei sînt încheiate, așa încît se vedeau ciorapii : unul cafeniu și celălalt cenușiu ! Dacă n-ar fi avut barbă, ar fi semănat leit cu Charlie Chaplin în rolurile sale de „purotin” — și probabil că tocmai această asemănare provocase rîsul reginei ! Privirile reginei au tras după ele pe ale tuturor celor prezenți, și nici măcar Ionel Brătianu n-a putut să se abție de a surîde. Numai Vintilă nu-și da seama de nimic... Ca să o taie, regina s-a îndreptat către inegalabilul nostru ministru de finanțe, cu cuvintele : „J'espère *que vous séduirez* le monde et que vous ne nous ferez pas trop d'ennemis !” Vintilă tot n-a priceput — dar ghiața se ruppsese, și după cîteva minute de convorbire mai cordială, ne-am luat ziua bună. La ieșire, Vintilă m-a întrebat nedumerit : „Dar ce o fi avut asta cu mine ?” — „De, Vintilă — i-am răspuns eu — așa sînt femeile, cînd le cade unul cu tronc !” — „Crezi ?” — „Nu cred, sînt sigur...”

UN DUEL... RADIOFONIC

I. ŞERBĂNESCU

În seara zilei de 6 octombrie 1941, în timp ce Mario Appelius, cel mai cunoscut comentator de la Radio Roma, își dezvolta obișnuitul său monolog despre „faptele zilei", la orele 20,20 o altă voce s-a intercalat pe aceeași lungime de undă și, în timpul unei pauze, a proclamat patetic : „Italieni, aci vorbește glasul adevărului ! Vocea Italiei libere ! Vocea Italiei antifasciste !" Apoi, în timp ce propagandistul fascist fără să-și dea seama de existența simultană a unui alt vorbitor, își relua peroraţia, glasul celălalt intervine din nou, referindu-se direct la discursul comentatorului oficial : „Nu e adevărat ! Mincinosule, înșeli poporul italian". Și, adresîndu-se din nou italienilor, vocea misterioasă continua : „Appelius, Ansaldi și alţi așa-ziși comentatori sînt niște mincinoși (prezzolati), plătiţi pentru a vă înșela. Ei vor să vă facă să credeţi cele mai sfruntate minciuni ale propagandei naziste și fasciste".

Povestind acest episod, în publicaţia *Comuniștii în istoria Italiei*, Luigi Polano redă pe larg desfășurarea polemicii dintre radiodifuziunea mussoliniană și postul de radio clandestin.

În prima emisiune, *Vocea de la Verità* declara : „Începînd cu această seară, în fiecare zi, la orele 20, în timpul transmiterii buletinului militar, al buletinului de știri și al comentariului asupra faptelor zilnice de către șarlatanii lui Mussolini : Mario Appelius, Giovani Ansaldo, Rino Alessi, Ezio Maria Gray, pe aceleași unde veţi auzi *Vocea adevărului*. Mussolini, clica sa și generalii săi vă înșeală. *Vocea adevărului* vă va arăta care este realitatea. Mussolini a tîrît Italia în războiul scelerat dezlănţuit de nebunia lui Hitler. Acest război va costa Italia distrugeri, sînge și pierderi. Distrugeri, sînge, pierderi pentru nebunia criminală a nazismului de a cuceri și domina Europa și lumea.

Italieni, deschideţi ochii : războiul lui Hitler și al lui Mussolini este pierdut.

Nazi-fascismul a revoltat toate popoarele lumii. Naţiunile se unesc împotriva barbariei nazisto-fasciste...

Italieni ! Este ora răscoalei ! Să salvăm Italia !...

Vă vorbește *Vocea adevărului !* Ascultaţi-ne din nou mîine, la orele 20". Neașteptata intervenţie a „spectrului radiofonic", cum avea să fie numit ulterior, a produs un puternic ecou, dată fiind starea de spirit antifascistă ce se dezvolta în rîndurile unor pături largi ale poporului italian. Discuţiile duceau pe ascultători la cele mai incredibile supoziţii și nu puţini erau aceia care considerau că totul era doar o manevră a oficialităţii, un truc propagandistic. Dar în serile următoare „spectrul", asemeni fantomei din vechiul castel danez Elsinor, a reapărut, desfăcînd în bucăţi, piesă cu piesă, eșafodajul argumentelor false ale radioului mussolinian.

„Fantoma" era antifascistul Luigi Polano, care primise din partea conducerii Partidului Comunist Italian sarcina ca, prin intermediul unui puternic emiţător clandestin, să se insereze în emisiunile oficiale și să polemizeze virulent cu purtătorii de cuvînt ai propagandei regimului. Cu prilejul încredinţării acestei misiuni dificile, Palmiro Togliatti i-a spus lui Polano : „Să faci tot posibilul ca acest radioemiţător să funcţioneze tot timpul cît microfoanele radiodifuziunii italiene se vor afla în mîinile fasciștilor".

Desigur, autorităţile oficiale nu au rămas pasive. Societatea de radiodifuziune italiană, Ministerul de interne, „Ducele" însuși au fost cuprinși de furie și au căutat

toate mijloacele pentru a acoperi, dacă nu nimici, vocea misterioasă, dar încercările tehnice au eșuat. Atunci, crainicul-comentator a primit dispoziția să răspundă pe loc contraafirmațiilor taberei antifasciste. S-a angajat, astfel, o curioasă bătălie radiofonică, pe care mase tot mai mari de italieni o ascultau seară de seară cu aviditate.

Prima ciocnire a avut loc la 15 octombrie 1941. La microfon era Mario Appelius, care își imagina că va putea cu ușurință să respingă contraatacurile oponentului său necunoscut. Dar la 17 octombrie fasciștii au trebuit să schimbe tactica, mai ales că Mussolini, care a ascultat și el emisiunea-dezbatere impusă de forțele antifasciste, era în culmea mîniei. La 19 octombrie a intervenit în discuție un „spectru" pregătit special de radiodifuziunea italiană, vorbind tot în pauzele emisiunii de la orele 20,20, asemeni adevăratei „fantome". Dar manevra a fost repede demascată și a eșuat grotesc ; interlocutorul real al lui Appelius și-a făcut auzit glasul, ceea ce a demonstrat că celălalt este de aceeași fabricație ca și ceilalți crainici oficiali.

Mario Appelius era nevoit să dedice comentarii ample în emisiunile sale de seară adversarului său necunoscut. Era tot mai plin de mînie pentru că vocea neidentificată nu lăsa piatră pe piatră din construcțiile crainicului oficial. De la încercări de minimalizare, pînă la cele mai violente invective, totul era folosit de comentatorii oficiali pentru a anihila efectele emițătorului antifascist. Cînd *Vocea adevărului*, adresîndu-i-se direct lui Appelius, îl prevenea că va trebui să plătească pentru actele sale de trădare, că cei doi crainici se vor întîlni la Roma, după ce fascismul va fi înfrînt, Appelius i-a răspuns cu emfază. „Nu, ne vom întîlni la Londra sau în Ural", nutrind iluzia că fasciștii vor putea îngenunchia omenirea.

Deși postul de radio al mișcării de rezistență a fost nevoit să-și schimbe adesea locul de emisiune, să înfrunte dificultățile ilegalității, timp de 2 ani și 8 luni, poporul italian a putut auzi, seară de seară, înflăcăratul lui apel : „Atențiune ! Atențiune ! Italieni, vă vorbește *Vocea adevărului*. Pentru o Italie liberă, democratică, pașnică !"

În 1940, Mussolini a avut o întrevedere incognito cu Hitler, în Germania. Spre a nu se cunoaște de către popor această întîlnire, avionul cu Mussolini, la întoarcere, a aterizat la circa 200 km de Roma. Urma ca de aici Mussolini să continue drumul cu trenul, ca simplu cetățean italian. În așteptarea orei de plecare el a intrat la un cinematograf din apropierea gării. Civil, cu basc pe cap și un fular pe care îl ținea cu mîinile în jurul gîtului, strecurîndu-se pe înserat în sală, s-a așezat într-o bancă din ultimele rînduri. Pe ecran se rula jurnalul. O defilare în stilul fasciilor mussoliniene. La un moment dat, apare în cadru regele. Urale. În sală lumea se ridică și aclamă. Mussolini, ținînd cu mîinile fularul ce-i acoperea și o parte din bărbie, sta înfundat în scaun. Pe ecran apare la un moment dat „Il Duce". Sala e în picioare și aclamă: Il Duce! Il Duce! Ducele Mussolini continuă să rămînă așezat pe scaunul din ultimele rînduri. După ovații, un om între două vîrste, vecin de scaun, se apleacă spre el și-i șoptește: „Domnule, și eu sînt antifascist și totuși aplaud, mai toți fac la fel... Nu sînteți de loc prudent".

O VALOROASĂ MONOGRAFIE DESPRE STATUL SOCIALIST

De curînd, în Editura Academiei Republicii Socialiste România, a apărut o amplă monografie consacrată statului socialist : *Funcţia economică-organizatorică a statului socialist* de Ilie Rădulescu. Rezultat al unei laborioase şi îndelungate cercetări ştiinţifice, lucrarea abordează multilateral probleme fundamentale privind rolul mereu crescînd al statului în victoria socialismului, în dezvoltarea forţelor şi a relaţiilor de producţie socialiste, în creşterea nivelului de trai al celor ce muncesc.

Analizate prin prisma politicii Partidului Comunist Român, în lucrare sînt înfăţişate, în capitole speciale aspecte esenţiale ale funcţiei economice-organizatorice a statului socialist român : determinarea obiectivă a acestei funcţii ; rolul conducător al partidului în statul socialist ; conducerea planificată a economiei — conţinutul principal al funcţiei economice-organizatorice a statului socialist , influenţa pe care o exercită funcţia economico-organizatorică asupra dezvoltării naţiunii socialiste şi a întăririi suveranităţii de stat etc.

Prin problematica sa de stringentă actualitate, prin profunzimea analizei şi stilul ales, lucrarea se recomandă, deopotrivă, specialiştilor şi nespecialiştilor.

Menţionăm, în încheiere, ţinuta grafică ireproşabilă.

ION VLĂDESCU

STUDII ŞI ARTICOLE DE ISTORIE, VOL. XI (1968)

Societatea de ştiinţe istorice şi filologice a editat, de curînd, volumul XI al culegerii semestriale *Studii şi articole de istorie*. Prin configuraţia sa tematică, această culegere ocupă un loc aparte în rîndul celorlalte publicaţii de specialitate. Avînd în vedere preocupările ştiinţifice ale majorităţii membrilor societăţii — profesori în învăţămîntul de cultură generală — în culegere se rezervă un spaţiu mai larg problemelor de istorie locală, în strînsă legătură cu cerinţele muncii la catedră.

Volumul recent apărut ilustrează cu prisosinţă această orientare. Lucrările pe care le cuprinde abordează subiecte variate, interesante, de istorie locală sau generală a României, din toate epocile istorice, ca şi probleme privind metodica predării acestei discipline. Prof. univ. M. Petrescu-Dîmboviţa prezintă, într-o formă sintetică, *Principalele rezultate ale noilor săpături arheologice de la Cucuteni-Băiceni*, pe baza cărora s-au obţinut numeroase date noi privind atît periodizarea culturii Cucuteni, cît şi felul de viaţă şi de gîndire al purtătorilor acestei culturi. Tot într-o lucrare de sinteză, cu caracter orientativ, prof. univ. V. Maciu, membru corespondent al Academiei analizează, în lumina rezultatelor ultimelor cercetări, unul dintre cele mai importante capitole ale istoriei noastre moderne : *Crearea României moderne. Înfăptuirea statului naţional independent*. Repunînd în discuţie cîteva *Probleme privind mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova*, Gh. Platon aduce elemente noi, puncte de vedere interesante în legătură cu „Asociaţia patriotică", poziţia claselor şi păturilor sociale faţă de această mişcare etc. Sub acelaşi unghi, relevăm şi lucrările : *Ştiri inedite privind tipărirea şi răspîndirea „Magazinului istoric pentru Dacia"*, de Horia I. Nestorescu, *Relaţiile dintre România şi Austro-Ungaria în anii 1908—1914*, de Ion Gheorghiu şi *Aspecte privind contribuţia braşovenilor la lupta pentru desăvîrşirea unităţii naţionale a poporului român*, de Ion Nicoară.

Contribuţii interesante, sprijinite pe material edit şi inedit, reprezintă şi alte lucrări, între care citäm : *„Cîmpulungul Muscel medieval*, de Ion Hurdubeţiu şi Flaminiu Mîrţu, *Un aspect al aplicării legii instrucţiunii din 1864 în oraşul Caracal : „Institutul pedagogic"*, de S. Moraru, *Organizarea şi acţiunile prizonierilor români transilvăneni din Rusia (1917—1918)* de Constantin Enea şi *Presa revoluţionară şi democratică din România în apărarea independenţei ţării împotriva pericolului fascist*, de I. Spălăţelu.

Materialele cuprinse în volumul XI al culegerii *Studii şi articole de istorie*, prin tematica variată, prin tratarea sintetică a unor probleme majore, prin ineditul informaţiilor aduse în circuitul ştiinţific, prin originalitatea interpretării şi a concluziilor trase, prezintă interes atît pentru profesori, în munca lor didactică, şi pentru cercetători, în activitatea lor ştiinţifică, cît şi pentru toţi cititorii dornici să-şi îmbogăţească cunoştinţele în domeniul istoriei patriei.

ELVIRA PREDA

ANUARUL MUZEULUI DE ISTORIE CLUJ: ACTA MUSEI NAPOCENSIS

Rodul activităţii ştiinţifice a colectivului Muzeului de istorie din Cluj, — pe lîngă expoziţiile de bază şi depozitele ştiinţifice, pe lîngă participarea activă la diferite manifestări ştiinţifice şi culturale — îl constituie şi publicaţia periodică *Acta Musei Napocensis*, din care cel de al patrulea volum a apărut recent. Anuarul muzeului (primul număr a apărut în 1965) se editează sub îngrijirea unui Colegiu de redacţie, compus din istorici clujeni cunoscuţi, sub îndrumarea acad. C. Daicoviciu. Această publicaţie — după cum apreciază şi istoricul francez Jean Vidalenc, autorul recenziei primului număr, publicată în „Revue d'Histoire Economique et Sociale" (Paris, 1966, nr. 3) — „aduce o serie extrem de variată de studii, care reunesc într-o singură publicaţie aspectele cele mai vechi ca şi cele mai recente ale studiilor istorice, chiar preistorice...", dintre care multe sînt apreciate în ţară şi peste hotare.

Numărul IV pe anul 1967, recent apărut, păstrînd caracterul variat al tematicii, pe lîngă articole de muzeografie (St. Pascu, *Secţia de istorie medievală a Muzeului de istorie* Cluj ; C. Pop, *Precizări în legătură cu cîteva piese sculpturale antice din Muzeul de istorie Cluj* ; I. Korodi, *Restaurarea şi conservarea unui scut dacic* ; M. Bunta, V. Iosub, *Tabelele şi semnele de breaslă în colecţiile Muzeelor de istorie Cluj şi Sighişoara* etc), conţine o serie de studii şi materiale valoroase privind momente sau probleme de seamă din istoria poporului român. N. Vlassa, *Unele probleme ale neoliticului în Transilvania* ; D. Protase, *Legiunea IIII Flavia la nordul Dunării şi apartenenţa Banatului şi Olteniei de vest la Provincia Dacia* ; acad. C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Noi consideraţii asupra Daciei Malvensis* ; I. I. Russu, *Tracii în Dacia*

română ; S. Goldenberg, S. Belu, *Două registre privind postăvăritul și comerțul cu postav la Brașov în secolul XVI* ; St. Imreh, I. Pataki, *Contribuții la studiul agriculturii transilvănene (1570—1610)* ; L. Vajda, *Extracția și prelucrarea metalelor neferoase în Transilvania (1848—1867)* ; Gh. Dumitrașcu, C. Botoran, *Greva muncitorilor metalurgiști de la Uzinele Ferdinand și Nădrag (martie 1939)* ; M. Toth, *Aspecte ale controlului de stat și activității sindicatelor în anii 1945—1947* etc.

Anuarul Muzeului de istorie Cluj, Acta Musei Napocensis, editat într-o ținută grafică îngrijită, se înscrie în seria publicațiilor de specialitate istorico-muzeografică din țara noastră, oglindind în paginile sale o parte din cele mai valoroase realizări ale istoricilor clujeni.

Dr. PETRU BUNTA

NOI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN MOLDOVA

Materialul bogat, rezultat din cercetările întreprinse în ultimul timp în Moldova a fost sintetizat în Volumul V din *Arheologia Moldovei*, apărut în Editura Academiei Republicii Socialiste România. Articolele tratează subiecte din domeniul arheologiei, numismaticii, epigrafiei : cultura materială geto-dacă, legăturile populației de pe acest teritoriu cu orașele grecești, ultimele descoperiri de la Curtea Domnească din Iași, tezaurul moldovenesc din prima jumătate a secolului al XV-lea descoperit la Suceava etc.

VASILE PREDA

ȘA — LAH — AL DIN

O nouă lucrare, apărută recent într-o editură moscovită, pune într-un circuit mai larg știrile existente despre Egiptul secolelor XII-XV e.n. Este vorba de „Șa-Lah-Al Din și mamelucii din Egipt" de L. A. Semenova.

Despre tinerețea lui Șa-Lah-Al Din, cunoscut și sub numele de Saladin, pînă la urcarea sa pe tronul Egiptului și al Siriei nu se cunosc prea multe. Ceea ce se știe — sau se acceptă — sînt fapte și date de legendă, afirmate de unii, contrazise de alții. Vizir în Egipt în 1169, el răstoarnă dinastia Fatimizilor (1171) și se proclamă sultan. Urmărind să ridice pe toți musulmanii în „războiul sfînt", împotriva cruciaților, Saladin își întărește puterea cucerind Yemenul, Siria și extinzîndu-și dominația pînă la granițele Mesopotamiei.

Campaniile spectaculoase pentru respingerea și alungarea cruciaților, pentru cucerirea Ierusalimului (1187), capturarea lui Guy de Lusignan, luptele cu cea de a treia cruciadă, condusă de cei trei mari suverani ai Europei : Philip August, Richard Inimă de Leu și Frederic Barbarossa, au creat faima lui Saladin, făcîndu-l cunoscut în întregul Occident și mai ales în lumea musulmană.

Dinastia întemeiată de el a fost însă răsturnată de mameluci. Mamelucii — în limba arabă cuvîntul înseamnă oameni „care aparțin cuiva", „sclavi" — au constituit majoritatea armatei egiptene contemporană lui Saladin. Primul sultan mameluc a fost Muizz Aibek (1250—1257).

AL. VIANU

CĂTRE TOȚI CITITORII NOȘTRI

Anul acesta poporul nostru sărbătorește semicentenarul unui eveniment istoric de o excepțională importanță : desăvîrșirea unității naționale. Unirea tuturor românilor, în cadrul aceluiași stat, a însemnat împlinirea visului pentru care luptaseră și se jertfiseră generații după generații ; ea a deschis orizonturi noi propășirii națiunii române.

Dorim ca „Magazinul istoric" să fie, și cu acest prilej, prezent cu materiale care să răspundă interesului și exigențelor dv. Ne-am adresat unui mare număr de istorici, cercetători din toată țara, solicitîndu-le colaborarea. Am găsit pretutindeni, dorința de a ne sprijini.

Facem, totodată, un călduros apel la toți cititorii noștri care dețin fotografii, acte, manuscrise, obiecte legate de lupta pentru unire și desăvîrșirea unității naționale, să ia legătură cu redacția în vederea eventualei lor valorificări în paginile revistei.

Veți contribui prin aceasta, dragi cititori, la redarea cît mai fidelă și mai completă a unor pagini glorioase de istorie românească.

POȘTA REDACȚIEI

VASILE ANGHELI — inginer, Galați. Redacția își propune, în cursul anului, să publice din lucrările lui Karl Marx necunoscute cititorilor români. Vom răspunde astfel nenumăratelor solicitări primite, în acest sens, de la mulți corespondenți care au dat o deosebită apreciere studiului „Articole necunoscute ale lui Marx cu privire la Unirea Principatelor" de Miron Constantinescu, apărut în nr. 1/1967 al revistei noastre.

MOLDOVAN IOAN — tehnician, Cluj. Este imposibil să se stabilească, cu rigurozitate, adevărul în asemenea împrejurări. De aici, diferite variante ale „ultimelor cuvinte" rostite de oamenii celebri ; cu toate acestea, veritabile sau apocrife, aceste cuvinte exprimă, adeseori, o trăsătură esențială a acestor personalități sau sentințe pline de înțelepciune. Așa se explică larga lor circulație în mai toate publicațiile de specialitate din diferite țări. Ne face plăcere să reproducem cîteva din exemplele citate de dv : **Nero** (în momentul cînd a fost asasinat) : „Aceasta este fidelitatea voastră ?" ; **Locke** : „Destul !" **Washington** : „E bine !" ; **Walter Scott** : „Simt că redevin eu însumi !"

MIRCEA ALEXANDRESCU — tehnician, Deva. În guvernul Goga-Cuza, constituit după căderea cabinetului Tătărăscu în alegerile parlamentare din decembrie 1937, postul de ministru al Afacerilor Externe a fost deținut de Istrate Micescu.

GHEORGHE APOPI — Piatra Neamț. Însemnările contelui Ciano (jurnalul lui intim) s-au păstrat și au fost publicate după război într-o serie de țări. O parte din aceste însemnări cuprind și referiri la țara noastră : planurile lui Hitler și Mussolini de subordonare economică și politică a României, întrevederi cu oameni politici români, dictatul de la Viena etc. Un interes aparte prezintă evoluția relațiilor dintre Berlin și Roma, convorbirile lui Ciano cu Mussolini, Ribbentrop, Hitler etc. Revista noastră va publica unele fragmente din acest jurnal.

COSTI MUȘLEA — Brașov. În principiu — da. Vă rugăm să ne trimiteți cîteva extrase din manuscris, dacă este posibil acele părți care sînt mai adecvate profilului revistei „Magazin istoric", putînd suscita un interes mai larg.

ALEXANDRU SĂȘANU — elev, Salonta. Am și inserat, în numărul precedent, un articol consacrat unei probleme de numismatică. Așteptăm, cu interes, și alte sugestii. În ceea ce privește adresa ilustrului istoric francez Maurice Baumont, nimic mai simplu : **castelul-muzeu Chantilly,** a cărui activitate o îndrumează de mulți ani și unde își petrece o parte din timp la masa de lucru.

E. POPOVICI — București. Dorințele dv. s-au întîlnit, în mod fericit cu... preocupările noastre. „Magazin istoric" nu putea, evident, să nu manifeste interesul cuvenit pentru descoperirile arheologice de o excepțională valoare istorică făcute la Porțile de Fier, pe ambele maluri ale Dunării. Am acordat, firesc, prioritate rezultatelor cercetărilor întreprinse de arheologii români. În momentul cînd ne-a sosit scrisoarea dv., articolul „Milenii de istorie la Porțile de Fier" (nr. 1/1968) se afla deja sub tipar... Vom reveni, în alte numere cu date despre cercetările arheologilor iugoslavi, dorința noastră fiind — ca și a dv. — să obținem colaborarea lor în paginile „Magazinului istoric". Aceeași coincidență în privința „tăbliței de la Tărtăria" : în curînd, veți avea prilejul să citiți un articol mai amplu în această privință, solicitat de redacție descoperitorului lor.

ION RADULIAN — București. Convorbirea dr. Petru Groza cu d-na Afzar Afzaluddin și prof. Mohamad Habib — a cărei stenogramă a fost publicată în nr. 1 (10) din 1968 al revistei noastre — a avut loc la 13 mai 1955.

NICOLAE COȚAR — Ploiești ; G. GHIPER-DINOGRANCEA — Iași ; UNGUR TRAIAN — Cluj. Cu părere de rău, articolele trimise de dv. nu se încadrează în profilul revistei „Magazin istoric".

STELIAN STROILESCU — Cîmpulung-Muscel, Argeș. În noaptea de 10/11 februarie 1938, printr-o lovitură de stat, Carol al II-lea a reușit să instituie un regim dictatorial. Puterile statului s-au concentrat în mîinile regelui. Tocmai de aceea regimul este denumit dictatură **regală** sau **carlistă** (după numele regelui dictator, **Carol al II-lea.**) Acest regim a promovat, pe plan intern, o politică de îngrădire treptată a drepturilor și libertăților democratice. Pe plan extern, el a avut o orientare anglo-francofilă, încercînd să se opună expansiunii Reichului și politicii revizioniste a unor state ; dar, în condițiile externe nefavorabile și sub influența cercurilor reacționare fasciste și prohitleriste dictatura regală a cedat, pas cu pas, presiunilor Berlinului, ajungînd la compromisuri care periclitau grav independența și integritatea țării noastre. După acceptarea dictatului de la Viena, cînd România a fost nevoită să cedeze Ungariei horthyste partea de nord a Transilvaniei, regele Carol a abdicat, la 6 septembrie 1940. Aceasta a marcat prăbușirea regimului dictaturii regale și instituirea dictaturii militaro-fasciste în frunte cu Ioan Antonescu.

AURELIA FLORESCU — medic, București, N. PANDELEA — colonel de rezervă, Iași, I. STĂNIȘOR — Rîmnicul Vîlcea. Propunerile dumneavoastră, atît de variate și atît de bogate, completează, substanțial, tematica de perspectivă a revistei noastre. Vă mulțumim.

NOUTĂȚI ȘTIINȚIFICE

O știre menită să suscite interesul tuturor cititorilor: încă în cursul acestui an, va începe editarea a două noi colecții cu tematică istorică.

Biblioteca Anale și Evocări

La solicitarea redacției noastre, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. — sub egida căruia vor apare ambele colecții în Editura politică — ne-a dat, prin profesorul Titu Georgescu unele detalii privind conținutul tematic al acestora și subiectele care vor fi abordate în primele volume.

Biblioteca Anale

Va cuprinde monografii originale pe probleme fundamentale ale istoriei vieții sociale și politice din România, antologii precedate de studii din operele unor reprezentanți de seamă ai gîndirii social-politice românești, culegeri de memorii inedite.

Se află în pregătire:

C. Dobrogeanu-Gherea, pagini antologice • *N. D. Cocea, jurnalul inedit scris în perioada celui de al doilea război mondial* • *Unirea — 1918* • *C. Argetoianu, memorii*

Evocări

va cuprinde biografiile unor militanți remarcabili ai mișcării muncitorești revoluționare din România:

• Ștefan Gheorghiu • Eugen Rozvan • I. C. Frimu • Ilie Pintilie • Zamfir Arbore • Constantin Ivănuș •

Tematica variată, documentația vastă — în mare parte inedită —, rigurozitatea științifică și stilul accesibil ne fac să așteptăm, cu firească nerăbdare, apariția noilor colecții.

REDACTORI : Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan. **PREZENTAREA GRAFICA :** George Pîrjol. **CORECTURA :** Georgeta Apreotesei. **TEHNOREDACTAREA :** Nicolae Istrate.

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

DUMITRU ALMAŞ • The Buzescus • Les Bouzescous • Бузешты • Die Familie Buzescu • **D. SORESCU** • 1933 • **NICOLAE GRIGORAŞ** • Rădăuți, the Necropolis of the First Moldavian Voivodes • Rădăuți, la nécropole des premiers voïvodes de Moldavie • Рэдэуць — некрополь первых воевод Молдавии • Radautz, die Grabstätte der ersten moldauischen Woiwoden • **GHEORGHE ŢUŢUI** • International Echos. An Outstanding Event: A Single Workers' Party in Romania • Echos internationaux. Un grand évènement: un parti ouvrier unique en Roumanie • Международные отклики. Выдающееся событие: единая рабочая партия Румынии • Internationaler Widerhall. Ein grosses Ereignis: Einheitliche Arbeiterpartei in Rumänien • **JACQUES DE LAUNAY** • Riddles of History: The Death of Dag Hammarskjöld — Crime, Suicide or a Pilot's Mistake? • Enigmes de l'histoire: la mort de Dag Hammarskjöld — crime, suicide ou erreur de pilotage? • Загадки истории: кончина Дага Хаммаршёльда — преступление, самоубийство или ошибка в пилотировании? • Rätsel der Geschichte: Der Tod Dag Hammarskjölds — Mord, Selbstmord oder Fehler eines Flugzeugführers? • **MARIAN ŞTEFAN** • The Communist Manifesto in Romania • Le Manifeste Communiste en Roumanie • Коммунистический манифест в Румынии • Das Kommunistische Manifest in Rumänien • **N.D. COCEA** • Diary • Journal • Записки • Tagebuch • **ŞTEFAN METEŞ** • Romanian Methuselahs • Mathusalems roumains • Румынские долгожители • Rumänische Methusalems • **I. MICU** • Buchenwald • Бухенвальд • **GH. I. IONIŢĂ** • „The Miracle" of Maglavit • «Le miracle» de Maglavit • Маглавитское «чудо» • „Das Wunder" von Maglavit • **GH. UNGUREANU** • Gheorghe Asachi, a Life Devoted to the Enlightment of the Nation • Gheorghe Asachi, une vie passée à éclairer le peuple • Жизнь ради просвещения народа: Георгий Асаки • Gheorghe Asachi, ein Leben im Dienste der Aufklärung seines Volkes • **DAMIAN HUREZEANU** • „The Neo-Serfdom" in Unpublished Letters • «Le néoservage» dans une correspondance inédite • «Неокрепостничество» в неопубликованной корреспонденции • „Die neue Leibeigenschaft" in einem unveröffentlichten Briefwechsel • **BASIL DAVIDSON** • The Kilwa Commercial Empire • L'empire commercial Kilwa • Коммерческое царство Килва • Das Kilwa Handelsimperium • Micro-Archives of „Magazin istoric": The Hohenzollerns, Coburgs and Romanovs between Themselves • Les micro-archives du «Magazin istoric»: les Hohenzollerns, les Cobourgs et les Romanovs entre eux • Микроархив «Магазин историк»: Гогенцоллерны, Кобурги и Романовы между собой • Mikroarchiv „Magazin istoric": Die Hohenzollern, Coburgs und Romanows unter sich • **ŞERBAN ANDRONESCU** • Deciphering Ancient Texts: I. The Hieroglyphs • Le déchiffrement des textes anciens: I. Les hiéroglyphes • Расшифровка древних письменностей: иероглифы • Die Entzifferung alter Schriften: I. Die Hieroglyphen • **ION CUPŞA** • The Battle of Stalingrad • La bataille de Stalingrad • Сталинградская битва • Die Schlacht von Stalingrad • **C. ARGETOIANU** • Mémoirs • Mémoires • Мемуары • Memoiren • **I. ŞERBĂNESCU** • A Duel... by Wireless • Un duel... radiophonique • Радиовещательная... дуэль • Ein Duell... per Rundfunk

2

magazin istoric

București Str. Academiei nr. 39—41, Raionul 30 Decembrie, Oficiul poștal 22, tel. 15 09 91

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali difuzorii din întreprinderi, instituţii, şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

„În aceeaşi zi, luni 1 noiemvrie, Mihai-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardealului. Dorinţa ce adesea avea d-a face întipărire popoarelor printr-o strălucită privelişte, adăogîndu-se la vesela îmbătare a unei izbînzi de atîta vreme dorită, făcu pe Mihai de puse în această intrare triomfală o podoabă neauzită în părţile noastre. Intrarea s-a făcut prin poarta Sf. George. De la această poartă pînă la palatul domnesc, sta înşiraţi ostaşii de ambe părţile uliţei în mai multe rinduri, în dosul cărora se grămădise mii de mii de popor".

N. BĂLCESCU, „ROMÂNII SUPT MIHAI-VODĂ VITEAZUL", CARTEA A IV-a, CAP.XXVI.

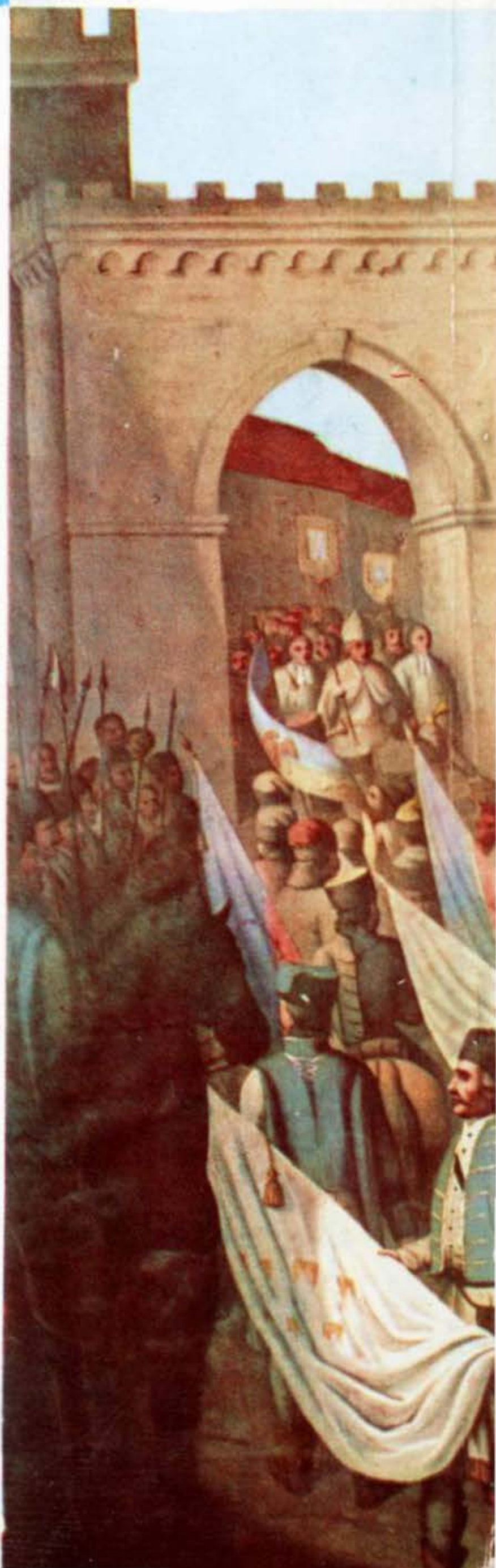

C. Lecca : Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia. *(Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România)*